

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

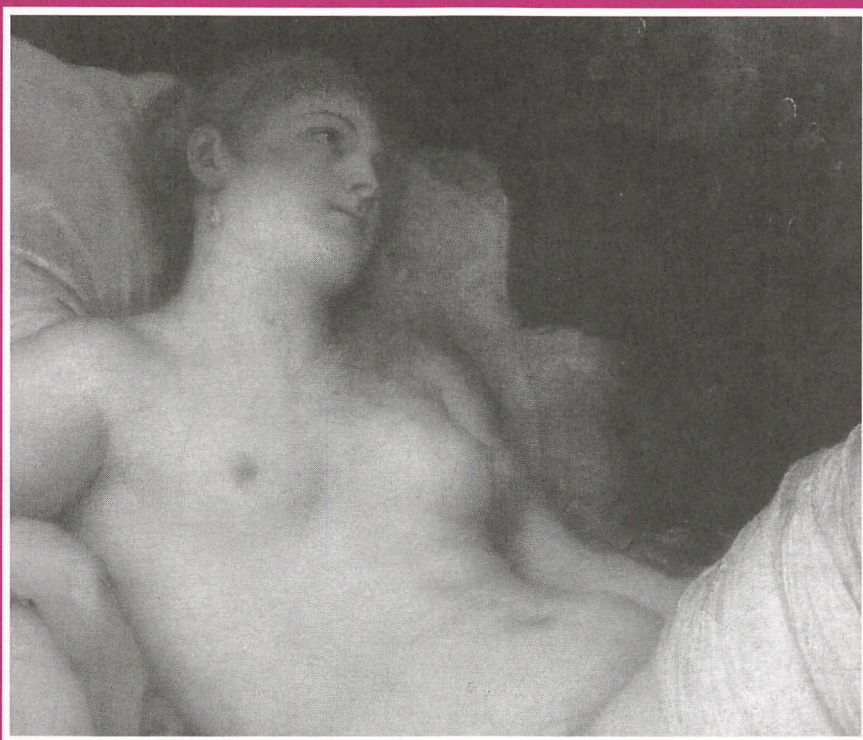
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NYT FRA HISTORIEN

XLIX, 2 Efterår 2000

JYSK SELSKAB FOR
HISTORIE

NYT FRA HISTORIEN

ISSN 0029-6848

udkommer med 2 hæfter à 64 sider, i alt 128 sider pr. årgang.

Årsabonnement koster 200 kroner (portofrit tilsendt) og kan tegnes hos Jysk Selskab for Historie, Aarhus Universitetsforlag, Langelandsgade 177, 8200 Århus N. Tlf. 89 42 53 70. Medlemmer af Selskabet (kontingent 350 kr.) modtager foruden *Nyt fra Historien* også tidsskriftet *Historie* (ca. 450 sider pr. år).

Redaktion: universitetslektor, ph.d. MICHAEL BREGNSBO (nyere tid)
docent, dr.phil. ERIK CHRISTIANSEN (oldtid)
universitetslektor, lic.theol. PER INGESMAN (ansv.)
universitetslektor, ph.d. KURT VILLADS JENSEN (middelalder)
universitetslektor, cand.mag. JENS CHR. MANNICHE (almindelig historie, 19. århundrede)
universitetslektor, lic.phil. NILS ARNE SØRENSEN (20. århundrede)

Bidrag til dette hæfte er yderligere leveret af universitetslektor, ph.d. LARS ERSLEV ANDERSEN (L.E.A.), universitetslektor, cand.mag. HANS BAGGER (H.Ba.), universitetslektor, ph.d. PETER BUGGE (P.Bu.), lektor, cand.mag. MICHAEL BÖSS (Mi.B.), mag.art. CHARLOTTE CHRISTENSEN (C.C.), ph.d.-stipendiat LARS CHRISTENSEN (L.C.), ekstern lektor, ph.d. STEPHEN TURK CHRISTENSEN (S.T.C.), ph.d.-stipendiat, cand.mag. LIV EGHOLM (L.V.), docent, dr.phil. LISE HANNESTAD (Li.H.), ph.d. ANNETTE SKOVSTED HANSEN (A.S.H.), ph.d.-studerende RIKKE HAUE (R.H.), forskningsstipendiat, ph.d. CARSTEN SELCH JENSEN (C.S.J.), professor, dr.phil. KNUD J.V. JESPERSEN (K.J.), forskningsstipendiat, dr.phil. JENS CHR. V. JOHANSEN (J.C.V.J.), universitetsadjunkt, ph.d. CLAUS MØLLER JØRGENSEN (C.M.J.), universitetsadjunkt, ph.d. JENS A. KRASILNIKOFF (J.A.K.), universitetslektor, lic.phil. ERIK KULAVIG (E.K.), stud. mag. CHRISTIANE LAURITZEN (C.La.), universitetslektor, ph.d. JOHNNY N. LAURSEN (J.N.L.), universitetslektor, dr.phil. KAY LUNDGREEN-NIELSEN (K.L.-N.), universitetslektor, cand.mag. CARSTEN LØFTING (C.L.), professor, D.Phil. BRIAN PATRICK MCGUIRE (B.P.M.), museumsinspektør, ph.d. SØREN MENTZ (S.Me.), universitetslektor, ph.d. MEHMET NECEF (M.N.), ph.d.-studerende, cand.mag. BIRGITTE NIELSEN (B.N.), universitetslektor, ph.d. NIELS KAYSER NIELSEN (N.K.N.), universitetslektor, ph.d. TORBEN K. NIELSEN (T.K.N.), universitetslektor, dr.phil. FINN STENDAL PEDERSEN (F.S.P.), universitetslektor, ph.d. JOYCE SENDERS PEDERSEN (J.S.P.), universitetslektor, dr.phil. BJØRN POULSEN (B.P.), professor, dr.phil. HENNING POULSEN (H.P.), forskningsstipendiat, ph.d. ANDERS HOLM RASMUSSEN (A.H.R.), universitetslektor, lic.phil. CARSTEN PORSKROG RASMUSSEN (C.P.R.), universitetslektor, ph.d. SØREN HEIN RASMUSSEN (S.H.R.), ph.d.-studerende GERRET SCHLABER (G.S.), ph.d. HJALTE TIN (H.T.), universitetslektor, dr.phil. AAGE TROMMER (Aa.T.), professor, dr.phil. HUGO CANCINO TRONCOSO (H.C.T.), universitetsadjunkt, ph.d. STUART WARD (S.W.), universitetslektor, dr.phil. ALEX WITTENDORFF (A.W.), arkivar, cand.mag. LENE WUL (L.W.).

Redaktionens adresse/Editorial office: *Nyt fra Historien*, Aarhus Universitetsforlag, Langelandsgade 177, 8200 Århus N.

PÅ REJSE GENNEM MIKROHISTORISKE FORTÆLLINGER

Mikrohistorien har udfoldet sig på den internationale scene de sidste 20-30 år, men er først for alvor slået igennem inden for de seneste par år i de historiske fagmiljøer i Danmark. Det er vanskeligt at tale om en egentlig skole, og mikrohistorien befinder sig snarere inden for det felt af nytænkning, som har præget kulturhistorien de seneste år, og som har fået betegnelsen *New Cultural History*. En udvikling, som har rod i de strømninger, der for 20-30 år siden blev samlet under fællesnavnen »historisk antropologi«.

Ordet »mikro« antyder, at der er tale om noget småt eller mikroskopisk. Der har typisk været tale om at reducere observationsenheden til et enkelt individ, en enkelt sag, institution, landsby eller et enkelt begreb. Ved det begrænsede fokus etableres et billede af en større sammenhæng. Oprindeligt var mikrohistorien – eller som den også kaldes: *microstoria* – et italiensk fænomen, der udfoldede sig omkring tidsskriftet *Quaderni Storici*, der blev grundlagt i 1966. Tidsskriftet blev etableret af en række af de yngre italienske forskere, der tegnede »avantgarden« inden for den italienske kulturhistorie. Tidsskriftet blev således en legeplads for en utraditionel og fornyende historieforskning, hvor både praktiske og teoretiske analyser blev sat til debat i løbet af 1970'erne. De italienske mikrohistorikere er ganske talrige, selv om det kun er de færreste, der har formået at slå igennem internationalt. Blandt de få er Carlo Ginzburg, hvis navn næsten har været nævnt i samme åndedræt som *microstoria*. Ginzburg fik i 1980 et internationalt gennembrud med oversættelsen af *Il formaggio e i vermi* til engelsk, *The Cheese and the Worms*. En anden italiensk mikrohistoriker, som er kendt af det angelsaksiske publikum, er Giovanni Levi, der blandt andet præsenterede den mikrohistoriske tilgang i sin artikel »On microhistory« i den af Peter Burke redigerede antologi *New Perspectives on Historical Writing* fra 1991.

Mikrohistorien er imidlertid ikke kun et italiensk fænomen. Dens særlige kendetegn kommer også til udtryk hos andre historikere, blandt andet fra Tyskland, USA og Frankrig. I Tyskland har udøverne især samlet sig omkring Göttingen-skolen, hvor Hans Medick har været en fremtrædende figur. Medick og hans fæller har især arbejdet med en totaldækning af en række tyske landsbyer. I USA har især Natalie Zemon Davis og Robert Darnton med klassikere som *The Return of Martin Guerre* (1983) og *The Great Cat Massacre* (1984) været de fremmeste repræsentanter for den mikrohistoriske tilgang. Mindre kendt i Europa er John Demos' *Unredeemed Captive* (1994), Alan Taylors *William Coopers's Town* (1995) og Laurel Thatcher Ulrichs *Midwife's Tale* (1990), der alle kan betragtes som den nye generation af det væld af mikrohistoriske bøger, der produceres i disse år. I Frankrig har mikrohistorien først rigtig vundet terræn inden for de seneste år. Og det på trods af, at dele af den franske Annales-skoles tredje generation har anvendt nogle af mikrohistoriens metodiske greb. Heriblandt Le Roy Laduries monografi om landsbyen Montaignou, *Montaignou, village occitan de 1294 à 1324* (1982). Men det er først fjerde generation, der eksplicit har valgt at tage udgangspunkt i mikrohistorien. Dette fremgår af blandt andet antologien *Jeux d'échelles. La micro-analyse à l'expérience*, som Jacques Revel redigerede i 1996.

Det var dog som sagt i Italien, at mikrohistorien blev udklækket. Det er derfor ingen tilfældighed, at Edward Muir og Guido Ruggiero i starten af 1990'erne samlede og oversatte en række artikler fra netop det italienske tidsskrift *Quaderni Storici*. Antologierne udkom under tre hovedoverskrifter: *Sex and Gender in Historical Perspective* (1990), *Microhistory and the Lost Peoples of Europe* (1991) og endelig *History from Crime* (1994). Desværre har redaktørerne fortrinsvis valgt at oversætte artikler fra perioden mellem 1978 og 1983 (dog indeholder *History from Crime* også artikler fra 1987-88). Da det italienske tidsskrift lever i bedste velgående, må det siges at være misvisende for den italienske tradition ikke at inddrage nogle nyere artikler. At dette skulle være muligt, burde være evident, hvis man læser oversigten fra *Quaderni Storici* fra de forgangne år. Trilogien indfanger imidlertid hovedparten af de mikrohistoriske karakteristika – og synliggør dermed også de svage punkter. Der er således en stærk overvægt af mikrohistoriske undersøgelser, som befinder sig i perioden 1600-1800 –

altså i tidligt-moderne tid. Det rejser blandt andet spørgsmålet, om det er muligt at overføre den mikrohistoriske tilgang på senere tidsperioder – og ikke mindst på det 20. århundredes historie? Omfanget og kompleksiteten af kilderne er jo af en helt anden art i denne periode sammenlignet med tidligere tider. Det er måske årsagen til, at der faktisk foreligger utallige snævre studier fra det 20. århundrede, som umiddelbart kunne betragtes som mikrohistoriske studier, men hvor der ved nærmere eftertanke alligevel er tale om en substantiel forskel. De snævre kildestudier inden for blandt andet den nyere politiske historie anvender primært detaljerigdommen til at *dokumentere* et mangefacetteret billede, hvorimod mikrohistorikerne anvender detaljen som et medium eller et vindue, der både åbner og spiller op til makrostrukturelle forhold. Ligesom detaljen også indgår i spørlæsningen – og dermed i selve mikrohistorikernes fortolkning og betydningstillæggelse.

Sex and Gender in Historical Perspective var den første oversættelse af det, som sidenhen blev en trilogi af mikrohistoriske essays. Og køn er naturligt nok et gennemgående tema, men det behandles ud fra vidt forskellige perspektiver. Det er måske lidt misvisende, at der i titlen er indlagt en distinktion mellem »sex« og »gender«, idet ingen af artiklerne berører denne problematik direkte. I stedet er tilgangen netop »køn« som en kulturel eller social konstruktion. Der er tale om en mere markant socialhistorisk analyse sammenlignet med den semiotiske og begrebshistoriske tilgang, som præger andre grene af mikrohistoriens hjørner. Men flere mikrohistoriske karakteristika går igen: brugen af case-historier, udvekslingen mellem høj- og lavkultur, skabelsen og udviklingen af en række forskellige magthierarkier og fortællinger om, hvorledes det lykkes en række sociale og kulturelle institutioner at integrere en anderledes og modsatrettet folkelig kultur.

Lucia Ferrante retter netop sit mikroskopiske blik mod en enkelt institution. I »Honor Regained. Women in the Casa del Soccorso di San Paulo in Sixteenth-Century Bologna« undersøger Ferrante »Casa del Soccorso«, der var en institution grundlagt i 1589 for faldne kvinder, som søgte en oprejsning i samfundet. Ferrante beskriver selve »Casa del Soccorso« samtidig med, at hun sætter institutionen ind i det generelle institutionelle netværk af nonneklostre, som var en del af et institutionelt socio-økonomiske hierarki for kvindelige syndere i Bologna. Og i forlængelse heraf beskriver hun selve forholdene på »Casa del Soccorso«: det sociale hierarki af kvinder med forskellig formue, indespærringens karakter samt de forskellige aktiviteter og tvungne pligter og pålagt arbejde. Men hendes egentlige ærinde er en analyse af begreberne synd-nåde og ære-vanære-forholdet. Det gør hun netop ved hjælp af en række casestories over de kvinder, som var anbragt på »Casa del Soccorso«. Ferrante viser, hvordan de økonomiske, sociale og familiære forhold var betydningsfulde for, hvorledes ære blev placeret i forskellige niveauer ud fra regler, som vi knap er i stand til at forstå i dag. Nåde var et individuelt forhold, hvorimod ære var en fremtrædende social faktor. Ære kunne ikke eksistere uden relation til andre. Disse værdier kunne blive socialt beskadiget, ødelagt eller genoprettet. For at forstå kriterierne for at anbringe disse kvinder på »Casa del Soccorso« er det derfor nødvendigt at forstå den sociale opfattelse og vurdering af mistanken om synd, som dermed resulterede i ærestab. Hermed var opholdet på institutionen på en måde et udtryk for en rituel renselse, og selve institutionen tjente en symbolsk integrerende funktion, der påvirkede og havde indflydelse på hele bysamfundet. Dermed repræsenterede »Casa del Soccorso« en mediering af de sociale grupper og de moralsk-religiøse koder, som var dannede for tidens gældende norm.

Det er også den kvindelige ære, som Sandra Cavallo og Simona Cerutti undersøger i »Female Honor and the Social Control of Reproduction in Piedmont between 1600 and 1800«. Cavallo og Ceruttis undersøgelse afdækker det heteroseksuelle forhold, dets karakteristika og modifikationer i et tidligt moderne europæisk samfund. Mere konkret analyserer de den kvindelige æres natur, som på dette tidspunkt blev betragtet som et udvekslingsobjekt i det seksuelle forhold mellem mand og kvinde. De beskriver den cyklus, hvor kvinden blev frataget sin ære/dyd, hvorefter manden med sit ord gav et ægteskabsløfte og dermed genetablerede kvindens ære. Det er således denne udveksling eller »forretningsaftale«, som blev indgået af de to parter, der fokuseres på.

Udvekslingen mellem forskellige kulturer, typisk folke- og elitekultur, og hvordan en institution som kirken håndterede sin magtudøvelse ved at indbygge og udgrænse dele eller elementer af den folkelige kultur, belyser Luisa Accati i »The Spirit of Fornication: Virtue of the Soul and Virtue of the

Body in Friuli, 1600-1800«. Accati tager udgangspunkt i hekseretssagerne og benytter disse til at belyse, hvorledes den katolske kirke agtede at genvinde sit system af kontrol. Hekseriet i Europa var under nedgang i det 17. århundrede, og den aftagende spænding mellem inkvisitorerne og den troende gør det muligt for Accati at analysere, hvorledes kvindernes almindelige brug af hekseri var knyttet til den kvindelige krop. De anvendte kilder demonstrerer således, hvorledes kvindekroppens enkelte dele tilsyneladende var udtryk for mange af de sociale perceptioner, der generelt angik kvinder og især hekse.

I Edward Muir og Guido Ruggieros anden antologi, *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*, finder vi tre artikler, som førnævnte Ginzburg er medforfatter til. Blandt andet optræder han sammen med Carlo Poni med deres berømte artikel »The name and the game: Unequal Exchange and the Historiographic Marketplace«, som er et af de første forsøg på at beskrive mikrohistorien i opposition til en anden historieskrivning, såsom Annales-traditionen. I »The Dovecote Has Opened Its Eyes« viser Ginzburg og Marco Ferrari, hvorledes anvendelsen af et enkelt navn giver nogle fantastiske muligheder for at bevæge sig rundt i fortidens dokumenter og afdække forbindelser og kombinationer, der ofte er fuldstændig skjult for det kvantitative blik. Antologien har et kompetent forord ved Edward Muir, der leder os ind i den mikrohistoriske metode og dens semiotiske inspiration. Muir fremhæver ligesom Ginzburg selv historikerens lighed med detektiven – og ikke mindst med detektiven over dem alle: Sherlock Holmes. Holmes anvender abduktioner til at afdække de rette sammenhænge. Abduktion er en kombination af deduktion og induktion, men abduktionen tillader at pege på et ukendt objekt ved læsningen af små spor.

I antologien finder vi desuden en fremragende artikel af Gianna Pomata: »Unwed Mothers in Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries: Clinical Histories and Life Histories«. Her påpeger Pomata, at der i løbet af få årtier kan ses en forandring i, hvorledes lægerne på en klinik for ugifte mødre definerede spædbørns dødsårsager. Pomata fremhæver, at denne forandring hang nøje sammen med et skift i den kulturelle og sociale betydning af moderskabet. Før århundredskiftet, i slutningen af det 19. århundrede, da spædbørnenes dødsårsag blev anført som syfilis, blev moderskabet defineret i modsætning til promiskuitet. De ugifte kvinder var allerede kategoriseret som promiskuøse, idet de ventede barn og ikke var gifte. Desuden fødte de alle på en klinik, fordi de ønskede at efterlade barnet der. Efter århundredskiftet blev dødsårsagen derimod beskrevet som tarmslyng. Pomata viser, hvorledes der fandt en ændring sted, hvor omsorg – og i høj grad amning – blev central i moderbillet. Det var derfor, at spædbørn, der ikke blev ammet, døde af tarmslyng. Altså en ændring af kvindens og moderrollens definition. Fra at have været rettet mod kvindens forhold til det omgivende samfund blev det nu defineret ud fra forholdet mellem mor og barn.

I antologien *History from Crime* finder vi artikler baseret på kildemateriale fra retssager i forskelligt regi. Det er klart, at brugen af retsmateriale kræver en del af historikeren, der benytter sig af det, da kildematerialet både er mangestemmet og yderst tvetydigt. På den anden side er det netop i retskilder m.v., at der er en mulighed for at høre anklageres og de anklagedes egne ord, idet de ofte refereres ordret. Dokumenter fra retssager og andre kriminelle handlinger rapporterer fra grænsen mellem, hvad der er tilladt i et samfund, og hvad der ikke er tilladt. Derfor bliver det tydeligt, hvorledes denne afgrænsning og etablering af kategorier er kulturelt og socialt betinget. Netop undersøgelsen af disse konfliktområder giver større mulighed for at fokusere på de mange og ofte modsætningsfyldte stemmer, der udgør et samfund. Ved at tage udgangspunkt i konfliktområder er det ofte lettere at afdække dynamikken i samfundet. Dynamikken viser sig tit at være meget mere kompleks, når den betragtes i det små. Som når der f.eks. tages udgangspunkt i enkelte individers historie, exceptionelle institutioner, forhold eller begreber.

Artiklerne i antologien *History from Crime* forsøger på hver sin måde at anvende de ovennævnte indsigter. Som f.eks. i Silvano Cavazzas »Double Death: Resurrection and Baptism in a Seventeenth-Century Rite«, der viser, hvorledes et mirakel er spundet ind i en folkelig kulturs forsøg på at unddrage sig kirkens krav. Kirken havde forbudt begravelse af ikke-døbte spædbørn i indviet jord. Men i en lille afsides bjergby blev små dødfødte babyer genoplivet ved et såkaldt mirakel, for at de kunne blive døbt. Folk fra fjerne egne valfartede til stedet, og den lokale præst og mirakelmagerne spandt

guld på troen. En munk anmeldte »miraklerne«, og det er denne sag, der sætter Cavazza på sporet. Han viser, hvordan frygten for de ikke-døbte børns sjæle, samt ønsket om at kunne begrave dem, var udgangspunktet for at omgå kirkens forbud – så at sige på kirkens egne betingelser. Ligeså er Oscar Di Simplicios »Perpetuas: The Women Who Kept Priests in Siena 1600-1800« et studie i, hvorledes enkelte mikro-kosmologiers strategier rent faktisk kommer til at afsætte linjerne for, hvorledes de større makro-kosmologier organiserer sig. I denne artikel undersøges præsternes kvindelige husholderskers rolle og sociale betydning.

Anvendelsen af den exceptionelle case har ofte været et adelsmærke for mikrohistorikerne. Cases anvendes ikke for deres repræsentativitet, men for deres evne til at repræsentere. Dette ses blandt andet i Giovanna Fiumes artikel »The old Vinegar Lady, or the Judicial Modernisation of Crime of Witchcraft«. I oktober 1788 bliver Giovanna Bonanno anklaget for hekseri af sine naboer. Bonanno har solgt en gifteliksir til en række af kvinder, der ønskede at komme af med deres mænd. Troen på hekseri og magi fra myndighedernes side var under stærk afvikling, blandt andet på grund af oplysningstidens forbud mod inkvisitionen. Det vidste Bonanno, og derfor fastholdt hun sin rolle som heks, da hun blev anklaget for mordene på de døde mænd (en rolle, som havde rod i den folkelige kultur – og dermed også hendes naboer). Bonanno troede, at myndighedernes afvisning af magi og hekse ville sætte hende på fri fod. Men netop i disse år, da Bonanno blev anklaget, var forgiftning en af de forbrydelser, der blev straffet meget hårdt. Med denne historie belyser Giovanna Fiume det komplekse samspil mellem autoritet og individ. Vi er hermed vidne til Bonannos forsøg på at bruge autoriteternes (her retssystemets) betydningstillæggelse. Desværre – for Bonanno – har hun misforstået dets praksis. En misforståelse, der mod hendes forventning kostede hende døden. Dermed synliggør Fiume, hvorledes forbrydelser defineredes både socialt og kulturelt.

I forlængelse heraf er det relevant at stille spørgsmålet om, hvilke problemer det rejser for den historiske analyse at anvende kilder, skrevet af autoriteten, som et vindue ind til den »folkelige« kultur. Er det muligt at gå bagom den redigering og kategorisering, myndighederne strukturerer sagerne efter? Eller forledes vi blot til at tro, at vi kan høre fortidens folk, fordi der foreligger afskrifter i sagerne? Mikrohistorikerne har forsøgt at forholde sig til denne problematik. Carlo Ginzburg tager i sin artikel »Inkvisitoren som antropolog« netop dette problem under kærlig behandling. Han peger på, at »fortidens stemmer« er tydeligere i retsdokumenterne, når der opstår en diskrepans mellem den forventning og kategorisering, som findes hos henholdsvis udspørgeren og den afhørte: Byder den afhørtes ord sig til i forhold til udspørgerens kategoriseringer, eller gør de modstand og forsøger at etablere deres egen kategorisering og logik?

Denne artikel findes i Morten Things og Gert Sørensens danske oversættelse af en række af Ginzburgs teoretiske artikler. Her finder vi også Ginzburgs mest kendte essay, »Spor«, der har givet navn til artikelsamlingen. Essayet tager udgangspunkt i treenigheden kunsthistorie, psykoanalyse og kriminologi, og dermed etablerer Ginzburg det »semiotisk-indicielle« paradigmes rødder, hvis metode er læsningen af spor. Ginzburg viser, hvorledes sporlæsning er kunstkenderen Morellis, psykoanalytikerens Freuds og detektivens Sherlock Holmes' metode. Hvad der for kunsthistorikeren Morelli var billedtegn, blev for Freud til symptomer for det ubevidste og for Sherlock Holmes indicier på forbrydelsens ophavsmand. Ginzburg peger hermed på udbredelsen af det »semiotisk-indicielle« paradigme i slutningen af det 19. århundrede. Han fører dog paradigmet rødder endnu længere tilbage til Hippokratens' medicinske semiotik og jægersamfundets sporlæsning.

Der findes to akser i dette paradigme. Den teoretiske akse forudsætter, at der findes et »noget«, der ikke er umiddelbart synligt og observerbart, og at dette noget afsætter spor i fortidens efterladenskaber. Hermed forudsætter Ginzburg, at disse afsatte spor kan dechifrerer og bruges til at indkredse den ikke-observerbare virkelighed. Den anden akse er den metodiske. Ved en minutvis undersøgelse af en ofte banal virkelighed er det muligt at opdage sporene af begivenheder eller strukturer, som ellers ville blive overset. Anvendelsen af det »semiotisk-indicielle« paradigmes metode forudsætter derfor en forståelse af, hvorledes vi læser spor.

Læsningen af spor er for historikeren overvejende spor i tekster. Teksterne selv, med ord, begreber og omtale af begivenheder, peger ud mod en kontekst, ud mod begivenheder, der ligger uden for tek-

sten selv. Fremfor at tekstens betydningsunivers først etableres gennem andre kontekster, der gør teksten forståelig, er bevægelsen i den mikrohistoriske kontekstuelle analyse anderledes. Her er det teksten, der peger ud mod en kontekst, for dermed at synliggøre eventuelle konflikter eller modsætninger.

Artikelsamlingen består desuden af otte andre artikler skrevet mellem 1976 og 1994. Der er ikke en tematisk fællesnævner for de ti essays, men de giver et meget godt udgangspunkt for at følge sig ind på Ginzburgs historiesyn og metode. Artiklerne berører både den antropologiske inspiration, det narrative element, den historiske sandhed og udfordringen fra det postmoderne m.v. Desuden har Morten Thing skrevet en indledning til Ginzburgs forfatterskab, og artikelsamlingen afsluttes med en meget udførlig biografi, så det er muligt selv at gå på jagt i det Ginzburgske univers. Selv om det er på tide, at Ginzburg bliver oversat til dansk (han har længe været oversat til svensk), mangler der en grundelse for, hvorfor det netop er de udvalgte artikler, der er samlet i *Spor. Om historie og historisk metode*.

Mange mikrohistoriske undersøgelser stiller spørgsmål ved fastcementerede teser og deres rækkevidde og rigtighed. En af mikrohistoriens styrker er nedbrydningen af de store generaliserende teser, som ofte er etableret på baggrund af kvantitative metoder. Ved hjælp af enkeltsager indfanges den kompleksitet og mangfoldighed, der blander sig i koret af fortidens stemmer. Denne nedbrydning af store generaliserende teser har stået centralt i det store proto-industrialiseringsprojekt, som i løbet af 1970'erne blev lanceret ved Max-Planck-instituttet i Göttingen i et samarbejde mellem Hans Medick, Peter Kriedte og Jürgen Schlumbohm. Det har været inden for dette miljø, at de senere års nytænkninger i tysk historiografi har fundet sted. En strømning, som er blevet samlet under betegnelsen *Alltagsgeschichte* – eller *The History of Everyday Life*, der netop er titlen på en antologi, redigeret af Alf Lüdtke, som blandt andet indeholder Medicks berømte artikel »'Missionaries in the Rowboat'? Ethnological Ways of Knowing as a Challenge to Social History«. Antologien udkom første gang i 1989 og er siden blevet oversat til engelsk i 1995. Medicks artikel, der er et metodisk modstykke til Ginzburgs »Spor«, er en lang diskussion af blandt andet individets rolle i forhold til autoriteter og strukturer. Således peger Medick på, hvorledes kampen om betydningstillæggelse er afgørende og formende for mange forskellige konflikter, og foreslår at anvende en tæt kontekstanalyse for netop at fange alle disse umiddelbart usynlige kampe.

Den tyske *Alltagsgeschichte* er især blevet kendt for sin minutiøse kortlægning af en række tyske landsbyer, men proto-industrialiseringsprojektet har også været kendetegnet af at have været mange år undervejs. Medick selv har været blandt de sidste til at udgive sit eget mammutværk *Weben und überleben in Laichingen, 1650-1900. Lokalgeschichte als allgemeine Geschichte* (1996). Amerikaneren David Sabean havde allerede udgivet sin første bog *Property, production, and family in Neckarhausen 1700-1870* i 1990, og i 1998 kom så efterfølgeren *Kinship in Neckarhausen, 1700-1870*. Peter Kriedte udgav i 1991 værket *Eine Stadt am seidenen Faden*, som var om byen Krefeld, og Jürgen Schlumbohm kom med sin bog i 1994 under titlen *Lebensläufe, Familien, Höfe – Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto-industrieller Zeit, 1650-1860*.

Med deres mikrohistoriske undersøgelse af byerne Belm, Neckarhausen og Laichingen gør Schlumbohm, Sabean og Medick op med synet på den tidlige industrialiserings- og moderniseringsproces i Tyskland. Alle har været fremtrædende figurer i udviklingen af det, som har været det tyske svar på mikrohistorien under mærkatet *Alltagsgeschichte*. Både Schlumbohm, Sabean og Medick henter meget af deres metode i den traditionelle socialhistorie, men i stedet for blot at tælle individer bruger de kvantitative informationer som en nøgle til at rekonstruere individuelle livsforløb. I deres opgør med de dikotomiske begreber subjekt-objekt og struktur-handling lancerede Medick begrebet »strukturationer« i sin førnævnte programatiske artikel som et udtryk for, hvordan konkrete menneskelige erfaringer på samme tid både påvirkede, underlagde sig og ændrede strukturerne. Det er dette metodeapparat, som Medick iværksætter i forbindelse med sin lokalundersøgelse af byen Laichingen fra 1650 til 1900. Laichingen var længe præget af en før-industriell væveriproduktion, og det er denne økonomiske og sociale institution, som Medick tager udgangspunkt i. Men centralt i analysen står også indbyggernes religiøse mentalitet, og hvordan den særegne württembergske pietisme

medførte en håndværksmæssig flid i væveriproduktionen, men uden at der var tale om en »kapitalistisk ånd« i Webersk forstand. Medick falder tillige over, som andre mikrohistorikere, en exceptionel person. Det er daglejeren, kirkegraveren og væveren Christoph Laichinger, som var indehaveren af landsbyens største bogsamling – bestående af 56 bøger. Ved at analysere bøgernes betydning og udbredelse rokker Medick også ved opfattelsen af læsekulturen i en mindre by som Laichingen, der lå i skyggen af Tübingen, der ellers blev betragtet som regionens universitetsby og samlingssted for tidens oplysning.

Opgøret med forståelsen af det førmoderne og moderne er også markant inden for en parallel boldgade: den ny medicin- og sygdomshistorie. Det er et område, som har vundet betragtelig udbredelse den seneste årrække. Der er ikke længere tale om en genre inden for den demografiske historieforskning, hvor fokus traditionelt har været på udbredelsen og spredningen af epidemier som udtryk for sociale og befolkningsmæssige forandringer. I stedet har fornyelserne i sygdomshistoriens historiografi fundet sted inden for rammerne af »den ny kulturhistorie« og »historisk antropologi« – herunder også »mikrohistorie«. Sammen med kvinde- og kønshistorien har den nye medicin- og sygdomshistorie udfordret den generelle historie. Der er blevet sat spørgsmålstegn ved etablerede kategoriseringer og periodiseringer, hvilket også har betydet et opgør med dikotomiske tankemønstre og relevanskriterier, som har præget den etablerede og generelle historie. Diskussionerne omkring, hvorledes sygdomshistorie skulle betragtes, er billedligt blevet udtrykt ved hjælp af hus-metaforen. Det har præget selvforståelsen inden for den ny sygdoms- og medicinhistorie, at der ikke blot var tale om en tilbygning til den generelle historie. Ej heller blot et nyt »rum« i huset. I stedet har udøverne taget udfordringen op og rettet blikket mod en grundlæggende ombygning af hele huset.

Det er dette problemkompleks, som bliver taget op i antologien *Geschlechtergeschichte und allgemeine Geschichte. Herausforderungen und Perspektiven* fra 1998, som er redigeret af Hans Medick og Anne-Charlott Trepp. Antologien består af bidrag fra både køns- og sygdomshistorikere som Karin Hausen, Lynn Hunt, Gianna Pomata, Helmut Puff og Thomas Kühne. Bidragene afspejler det søgende felt, som sygdomshistorien befinder sig inden for, og som er kendetegnet ved en metodisk, konceptuel og indholdsmæssig kompleksitet og mangfoldighed. En mangfoldighed, som har bidraget til et spændingsfyldt forsknings- og diskussionsfelt.

Den gren af dette felt, som bedst kan relateres til en mikrohistorisk kontekst, samler sig om historikere som Barbara Duden og Gianna Pomata. Begge har været aktive udøvere siden begyndelsen af 1980'erne. Barbara Dudens klassiker *Geschichte unter der Haut. Ein Eisenacher Arzt und seine Patientinnen um 1730* fra 1987 skrev sig både ind i denne nye medicin- og patientorienterede tilgang – samtidig med, at den trak på en række af mikrohistoriens metodiske kendetegn (bogen blev oversat til engelsk i 1991 med titlen *The woman beneath the skin* og er siden genoptrykt i paperback i 1998). Ved hjælp af en tysk læge og hans journaler, der rummer tusinde af klager fra hans kvindelige patienter, stiller Duden spørgsmålstegn ved vores nutidige og selvfølgelige syn på kroppen som en naturlig og biologisk størrelse. En opfattelse, som Duden tydeligt viser ikke kan overføres på en førmoderne tid. Hovedpersonen er Johann Storch, der var en snæversynet og belæst pedant, som levede og praktiserede som læge i byen Eisenach i det 18. århundrede. Storch glemte aldrig noget, og det er takket været denne pedantiske hang, at Barbara Duden kan bruge ham som vidne til det 18. århundredes kropsopfattelse. Det er i hans omhyggelige »optegnelser« over 22 år, at Duden finder sporene af samtidens syn på og oplevelse af den kvindelige krop, som hun præsenterer os for. Duden både understreger og tager udgangspunkt i de konkurrerende opfattelser, som var til stede i den førmoderne kropsopfattelse – samtidig med at hun synliggør grænserne og overlappningen mellem den førmoderne og moderne kropsopfattelse. I stedet for at afvise de kvindelige patienters klager som en primitiv og fejlagtig opfattelse af »den rigtige krop« – dvs. vores moderne krop – bruger Duden dem til at fortælle om, hvordan samtidens kønsforskelle ikke var funderet i eller relateret til biologiske forskelle, og understreger således, at det kræver en særlig sensitivitet for at begribe kønsopfattelsen i en førmoderne tid.

Samme sensitivitet lægger Gianna Pomata for dagen i bogen *La Promessa di Guarigione* (1994), der er oversat til engelsk af Pomata selv under titlen *Contracting a Cure* (1998). Det, der ifølge Po-

matas forord startede med at være en undersøgelse af, hvorledes lægestanden marginaliserede de uautoriserede helbredere, er endt med at handle om eksotiske helbredelseskontrakter i perioden fra omkring 1500 til slutningen af 1700-tallet, deres brug og senere forsvinden. I særdeleshed interesserer Pomata sig for, hvad eksistensen og senere afviklingen og udgrænsningen af disse kontrakter fortæller os om opfattelsen af at være syg, være helbreder eller være patient. Og hvordan disse kulturelle figurer spillede en stor rolle i etableringen af lægestandens legitimering.

Helbredelseskontrakterne, der var en aftale om, hvilken lidelse der skulle kureres, og på hvor mange dage, møder Pomata i »I Protomedici«s arkiver. »I Protomedici« var et kontrolorgan og klagenavn, der virkede i Bologna i perioden fra 1500 til udgangen af 1600-tallet. Institutionen var etableret af de professionelle helbredere – det vil sige af den universitetsuddannede lægestand. Det var et organ, som lægerne umiddelbart kunne anvende til at beskytte og legitimere deres egen stand (hvilket begrundet valget af materiale ud fra Pomatas oprindelige problemformulering). Et superråd, der både dømte i sager mellem helbreder og patient, fastsatte priser og uddelte licenser.

Pomata anvender sine kilder som levn fra institutionens forestillingsverden, men ønsker samtidig at komme bag om disse beskrivelser og ind i fortidens »glemte« personers erfaringsrum. Pomata vil vise, hvorledes fortidens personer forenede den før-moderne kropsopfattelse med lægevidenskabens voksende definitionsmonopol. Det var således patienterne, der selv valgte at opsøge de autoriserede helbredere med klager over de ikke-autoriserede. Derved spillede patienterne en betydelig aktiv rolle i lægevidenskabens udgrænsning af de ikke-autoriserede helbredere og dermed også i afviklingen af den før-moderne sygdoms- og kropsopfattelse, længe før lægevidenskabens professionalisering og videnskabelige legitimering slog igennem i det 18. århundrede. Gennem en hel del sager viser Pomata, at opfattelsen af sygdom og krop var mangestemmet. Med de professionelle læger på den ene side og den folkelige opfattelse af kroppen og sygdom på den anden. I »I Protomedici«s arkiver finder hun netop udvekslingen, overlapningen og ikke mindst konflikterne mellem de to opfattelser.

Begge disse mikrohistoriske medicinhistorier er fælles om forsøget på at forstå en fortidig tankeverden, og ved at komme bag om denne tankeverden er de også i stand til at revidere og udfordre vel-etablerede teser om den før-moderne tid. Ligeså rummer begge værker et mylder af personer – samtidig med at der fokuseres tæt på en enkelt case: superrådet »I Protomedici« i Pomatas tilfælde og lægen Storch i Dudens tilfælde. Denne tvetydighed rummer også begge bøgernes svaghed og styrke. På den ene side er der en tendens til – eller fare for – at bruge de mange personer som eksempler eller illustrationer, der skal dokumentere en tese, snarere end at teserne vokser ud af de muligheder, den enkelte case giver – det, som har været mikrohistoriens potentiale. På den anden side er det også problematisk at lade den enkelte case være bestemmende for, hvad der kan siges eller uledes, og man fornemmer især hos Pomata en usikkerhed over for helt at forlade sig på »fortidens stemmer«.

Men den enkelte case, eller nærstudiet, omfatter også et narrativt element. Fortællingens form indeholder således et litterært greb, der fastholder læserens sensibilitet over for den personlige erfaringsverden, som søges formidlet. Denne brug af enkeltindividet har været fremtrædende hos blandt andet Natalie Zemon Davis i flere af hendes værker, såsom *The Return of Martin Guerre* og *Women on the Margins*. Sidstnævnte værk, der udkom i 1995, fortæller gennem tre kvinder, Glikl bas Judah Leib, Marie de l'Incarnation og Maria Sibylla Merian, en anden uofficiel historie om det tidligt-moderne Europa. Tre usædvanlige kvinder med hver sin religiøse baggrund, men alle tre med rod i byens handels- og håndværkerverden. Gennem deres ligheder og forskelle tegner Davis konturerne af det samfund, som de tre kvinder levede og udfoldede sig inden for.

Den måde eller rettere den litterære form, som de tre kvinder præsenteres på, minder om en roman. Et træk, der har været kendetegnende for netop mikrohistorien, og som har resulteret i, at flere mikrohistorier, når de har været allerbedst, er endt som bestsellere. Som f.eks. Carlo Ginzburgs *The Cheese and the Worms* og Natalie Zemon Davis' *The Return of Martin Guerre*. Begge bøger er nået ud til et langt bredere publikum end traditionelle historiske afhandlinger. Det har til tider medført en kritik, der har betragtet disse værker som mindre videnskabelige. Og herved aktualiseret spørgsmålet om, hvorvidt substansen eller indholdet ændrer karakter alt efter, hvilken form det fremsættes i.

Der er imidlertid tale om et bevidst valg og en insisteren fra mikrohistorikernes side på at tage både

form og indhold alvorligt. Det omfatter et begrundet ønske om at kommunikere den samme oplevelse og erfaring til læseren, som forskeren selv har været vidne til. Problemet er imidlertid, at disse ekstra-tekstuelle forhold nærmest er umulige at indbygge i den almindelige akademiske sprogbrug. Endvidere har mikrohistorikerne ønsket at synliggøre historikerens rolle som med-konstruktør af fortidige fortællinger gennem en tydelig tilstedeværelse i teksten. Derved bliver teksten åben for læseren, og han eller hun kan følge med i, hvorledes sporene læses, hypoteserne opstilles, afprøves og eventuelt forkastes. Den litterære brug af individet knytter sig også til overvejelser om, hvordan man erkender, og i særdeleshed, hvordan man erkender modsætningsfyldte kulturer, diskurser og mentale verdener. Mikrohistorikerne inddrager i stor udstrækning større ubearbejdede citater fra kilderne for således at delagtiggøre læseren i fortidens stemmer og måder at tale og fortælle på. Dermed formidler mikrohistorikerne fortidens tone og form, som, for dem, er mindst lige så vigtig en del af analysen som essensen af det sagte.

På tilsvarende vis har Natalie Zemon Davis også ladet metode og genstand smelte sammen. I sin *Fictions in the Archives* har hun taget udfordringen fra idehistorikeren Hayden White op, idet hun gennem folkets bønsskrivelser til kongen analyserer det fiktive aspekt i fortællingen. Med fiktivt mener Davis fortællingens formende elementer, dvs. selve fortællingens håndværk. Herved giver hun også et bud på en nyfortolkning af det arkivalske materiale, og hvad det kan bruges til. Hun tilbyder og præsenterer en metode til at analysere, hvorledes betydninger skabes.

Den mikrohistoriske metode sætter sporsøgning og narrativitet på dagsordenen i historiefaget. Samtidig er mikrohistorien et forsøg på at forene respekten for »fortidens stemmer« med bevidstheden om historikerens konstruktive rolle. Mikrohistorikerne ønsker ikke at affærdige fortidens efterladenskaber blot som udvalgte redskaber i konstruktionsprocessen eller som en uigennemtrængelig mur. De insisterer derimod på, at der ved brug af kildernes spor etableres visse grænser for fortolkning. På den ene side vedkender de sig affærdigelsen af den endegyldige sandhed og muligheden for at afdække fortiden, som den »virkelig var«, men på den anden side er der samtidig grænser for, hvilken fortolkning der kan etableres, og hvilken spørslæsning der er acceptabel. Mikrohistorikerne fastholder, at fortolkningen møder modstand i kilden ud fra blandt andet den tætte kontekstanalyse.

Efter denne rundrejse i det mikrohistoriske univers, med stop ved nogle af de forskellige mikrohistoriske udkigsposter, håber vi, at ikke blot de udvalgte bøger, men også den mikrohistoriske metode og tilgang er blevet præsenteret behørligt.

Liv Egholm og Lene Wul

- EDWARD MUIR & GUIDO RUGGIERO (ed.): *Sex and Gender in Historical Perspective*. (Johns Hopkins UP, 1990). 234 s., 35 \$, 12.95 \$ (pb.).
- EDWARD MUIR & GUIDO RUGGIERO (ed.): *Micro-history and the Lost Peoples of Europe*. (Johns Hopkins UP, 1991). 204 s., 38.50 \$, 16.95 \$ (pb.).
- EDWARD MUIR & GUIDO RUGGIERO (ed.): *History from Crime*. (Johns Hopkins UP, 1994). 236 s., 37.50 \$, 14.95 \$ (pb.).
- CARLO GINZBURG: *Spor*. Om historie og historisk metode. (Museum Tusulanum, 1999). 272 s., 275 kr.
- ALF LÜDTKE (ed.): *The History of Everyday Life*. Reconstructing historical experiences and ways of life. (Princeton UP, 1995). 318 s., 65 \$, 25 \$ (pb.).
- HANS MEDICK: *Weben und Überleben in Lai-chingen, 1650-1900*. Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1996). 708 s., 124 DM.
- DAVID SABEAN: *Property, production, and family in Neckarhausen 1700-1870*. (Cambridge UP, 1990). 511 s., 95 \$, 25.95 \$ (pb.).
- DAVID SABEAN: *Kinship in Neckarhausen, 1700-1870*. (Cambridge UP, 1998). 628 s., 80 \$, 28.95 \$ (pb.).
- HANS MEDICK & ANNE-CHARLOTT TREPP (Hg.): *Geschlechtergeschichte und allgemeine Geschichte*. Herausforderungen und Perspektiven. (Wallstein, 1998). 239 s., 28 DM.

BARBARA DUDEN: *The Woman beneath the Skin. A Doctor's Patients in Eighteenth-Century Germany.* (Harvard UP, 1991). 241 s., 35.50 \$, 16.50 \$ (pb.).

GIANNA POMATA: *Contracting a Cure. Patients, Healers, and the Law in Early Modern Bologna.* (Johns Hopkins UP, 1998). 294 s., 44.50 \$.

NATALIE ZEMON DAVIS: *Women on the Margins. Three Seventeenth-Century Lives.* (Harvard UP, 1995). 400 s., 16 \$.

NATALIE ZEMON DAVIS: *Fiction in the Archives. Pardon Tales and their Tellers in Sixteenth-Century France.* (Stanford UP, 1987). 217 s., 22.50 \$.

ALMINDELIG HISTORIE

HISTORIOGRAFI

MICHAEL BENTLEY: *Modern Historiography.* An Introduction. (Routledge, 1999). 182 s., 9.99 £. Michael Bentleys lille introduktion til historievindenskabens historie siden oplysningstiden er oprindelig skrevet som indledning til en antologi over centrale, klassiske historiografiske tekster. Det præger struktur og indhold noget, men der er under alle omstændigheder tale om en lettilgængelig, om end temmelig kort fremstilling, som imidlertid har en række konkurrenter på markedet – også på dansk i Inga Flotos *Historie* (se NFH XLV, 78). Bentleys interesse er det akademiske miljø, hovedsageligt i Tyskland, England og Frankrig. Det må være det engelske udgangspunkt, der bringer ham til den tvivlsomme påstand, at man først kan tale om en historisk profession i egentlig forstand på et tidspunkt efter 1. Verdenskrig (s. 71). I det afsluttende kapitel gør han den interessante overvejelse, at 1960'erne af mange er blevet opfattet som begyndelsen på den udvikling, der førte frem til 1990'ernes postmoderne tendenser inden for faget, men at årtiet med langt større ret kan opfattes som modernismens endestation. Historikerne følte, at de (nu?) var i stand til at nå sikre resultater, men det skete der et skred i engang i 1970'erne. Kronologisk fandt dette skred sted med et væsentligt politisk skifte fra socialistisk inspireret planlægning til (konservativ) liberal økonomi, hvor det frie marked bestemte udviklingen. Det er i hvert fald en interessant overvejelse. Der er en noget tilfældig litteraturliste og anbefalinger til yderligere læsning på engelsk. Har man brug for et hurtigt rids over fagets udvikling, kan bogen sikkert gøre nytte.

J.C.M.

SEBASTIAN CONRAD: *Auf der Suche nach der verlorenen Nation.* Geschichtsschreibung in Westdeutschland und Japan 1945-1960. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1999). 485 s., 58 DM. Bogens »søgen efter den tabte nation« er et forsøg på at indkredse fortolkningsstrategier, tydningsmønstre og argumentationsstrukturer i diskursen blandt historikere i henholdsvis Vesttyskland og Japan i de første 15 år efter nederlaget i 2. Verdenskrig. Conrads udgangspunkt er tredelt, idet han hermed ønsker at vise, hvordan fortolkningen af historie indgår som et væsentligt element i konstruktionen af national identitet, hvordan »katastrofen«, som det militære nederlag kaldtes, blev fortolket til fordel for den førte politik i efterkrigstiden, og hvordan historikerdiskursen i løbet af perioden ledte fra at indeholde en bredere vifte af mulige fortolkninger til enighed om nogle få udvalgte konklusioner, som siden indgik i den almene opfattelse af krigen. Conrad viser først, hvordan historikerne i efterkrigsperioden nåede frem til dels at bruge henholdsvis Weimarepublikken og *Meiji Ishin* til at definere tidspunktet og det geopolitiske sted for de to nationalstaters etablering, dels til at kunne beskrive disse nationer som ofre for henholdsvis nationalsocialister og det japanske militær. Dernæst beskriver han to hovedtendenser i historieskrivningen, dels forskning i en fortid, som historikeren selv har oplevet, den såkaldte *Zeitgeschichte*, dels en forståelse af verden som opdelt i nationer, der befinder sig på forskellige udviklingstrin, hvilket Conrad kalder *Temporalisierung des Raumes*. Begge tendenser fandtes i flere lande, men den første blev toneangivende i Vesttyskland, hvorimod den anden stod mere centralt i Japan.

Conrad understreger, at han ikke reducerer sammenligning til en universel moderniseringsproces, hvor han forsøger at plote de sammenlignede lande ind på udviklingstrin, men behandler den som et resultat af transnationale relationer og indbyrdes afhængighed. Conrads spørgsmål om, hvordan en moderne nationalstat omdefinierer sin historie til at kunne omfatte et militært nederlag, gør sammenligningen mellem aksemagterne oplagt. Ved at stille analysen af tydningsmønstre, fortolkningsstrategier og argumentationsstrukturer og disses indbyrdes vægtning i diskurserne op over for de konklusioner, disse ledte til, har Conrad belyst, hvordan konklusionerne om nation og offerstatus i de to lande har mange lighedspunkter, mens processerne i de to lande har mindre til fælles. Han fremhæver, at der var meget lidt kontakt mellem de japanske og tyske historikere i perioden efter 1945, men han kommer ikke nærmere ind på, hvorvidt han mener, at lighederne skyldtes underliggende strukturer, tilfældigheder eller uundgåelige konsekvenser af tid og sted. At sammenlignende Vesttyskland og Japan er ikke noget nyt, idet denne sammenligning synes at være blevet accepteret i Europa på grund af begge landes militære nederlag i 1945. Dette er allerede udmundet i en del forskning, som ofte ignorerer ligheder mellem vindere og tabere. Conrads henvisninger til lighedspunkter på tværs af denne dikotomi antyder, at andre sammenligninger kunne blive frugtbare.

Bogens omfattende litteraturliste såvel som selve analysen afspejler Conrads tilknytning til forskningsmiljøer i Berlin, Japan og USA. På trods af det høje abstraktionsniveau og den teoretiske tilgang formår Conrad med sin beherskelse af materialet, den klare opbygning og sin velformulerethed at præsentere sine resultater på letforståelig vis. Conrads bog er en velskrevet, velargumenteret og veldokumenteret behandling af et velafgrænset emne og kan anbefales til alle, som interesserer sig for historiografi, komparative studier, perioden omkring 2. Verdenskrig såvel som specifikt for japansk og tysk historie.

A.S.H.

AGRARHISTORIE

DAVID LUDDEN: *An Agrarian History of South Asia*. The New Cambridge History of India. Vol. IV.4. (Cambridge UP, 1999). 261 s., 40 £.

De øvrige bind i forlagets nye Indienshistorie behandler kronologisk ret afgrænsede emner inden for perioden fra 1500 til i dag. Dette bind skiller sig således ud ved at have påtaget sig at skrive en syntese, der behandler subkontinentets agrare historie fra de ældste tider til i dag. Dette gøres naturligvis ikke uden nogle ledetråde, og den vigtigste her er spørgsmålet om social magt i landbruget og dennes artikulering med politiske enheder (stater) og miljøer, dvs. institutioner med kontrol over produktionen. Ludden afviser således at behandle agrarhistorien som en side af nationens historie, og han lægger stor vægt på at understrege, at det er en lang proces, inden landbrugsområderne udvikler sig fra spredte territoriale enheder til større regioner og til det, han kalder »moderiteten«, hvor en enkelt stat (konkret det britiske kolonistyre og senere dets efterfølgerstater) interagerer med bondesamfundene. Det er en historie om, hvordan det permanent opdyrkede landbrugsland efterhånden ekspanderer på bekostning af græsnings- og skovområder, og om hvordan større og større grupper af befolkningen kommer under social og økonomisk kontrol af de dominerende grupper.

Bogen falder i fire store kapitler, der i alt væsentligt er kronologisk styrede. Det første med titlen »Agriculture« giver en generel introduktion til historiografien, til de fysiske betingelser for landbruget og til dets årscyklus i Sydasiens. Ludden afviser ideer om, at der skulle være blot én civilisation eller bare et bestemt antal af dem i Sydasiens; han vil i stedet se Sydasiens som et geografisk rum, »hvor mange elementer af civiliserende magt har været kombineret i historiens løb, inklusive byer, stater, højkulturer, organiseret religion, eliter, manufaktur, købmænd, videnskab og filosofiske refleksioner om universets natur. Den slags kræfter udøver faktisk kontrol over landbrugsmæssige aktiviteter og definerer det agrare rum, og giver landbrugsterritoriet en kompliceret substans, fordi kultur ansporer magter med kontrol over naturen og over arbejdet med jorden« (s. 36f). Han har i øvrigt en interessant problematisering af den konventionelle forestilling om landsbyen som en slags tidløs kerne i det indiske landbrugssamfund; det var briterne, der fastslog, at sådan var det, men det billede, Ludden giver, tyder mere på, at landbrugsterritorierne har været præget af forskellige former for bosættelser, hvor også grænsen

mellem det agrare og det urbane har været ganske flydende.

I det andet kapitel, »Territory«, skitseres en række vigtige udviklingstendenser frem til omkring 1500, mens kapitel 3, »Regions«, behandler, hvordan de agrare territorier efterhånden sysammen til regioner i den tidligt-moderne periode af urbane netværk, godt hjulpet på vej af Sydasiens nærmere tilknytning til verdensmarkedet. Kapitlet om »Modernity« behandler så 18-1900-tallet og de forandringer, der fulgte i kølvandet på kolonistyret og den moderne stat.

Det er således et billede af et anderledes dynamisk og foranderligt landbrug, der fremmanes, end det traditionelle billede af det næsten tidløse indiske bondesamfund. Udøvelsen af social magt, der som nævnt er det centrale tema i bogen, har været ganske varierende og i mange henseender meget forskellig fra, hvad vi kender fra europæiske sammenhænge. Her kunne man godt have ønsket en lidt højere konkretiseringsgrad i fremstillingen. Det kan synes næsten halsløs gerning at ville nå så meget på blot 230 siders tekst, som det her er intentionen. Ludden undgår da heller ikke, at bogen stedvis kan forekomme overfladisk. Stilistisk forekommer den noget stakåndet – Ludden ynder således at spække sine sætninger med rækker af sidestillede substantiver, jf. citatet ovenfor. Men bogen er alligevel anbefalelsesværdig som et interessant nyt bud på den måske mest centrale side af samfundsudviklingen i Sydasiens. Det afsluttende bibliografiske essay (endda med henvisninger til web-sider) giver gode muligheder for yderligere fordybelse.

J.C.M.

SOCIALHISTORIE

JOHN BURNETT: *Liquid Pleasures. A Social History of Drinks in Modern Britain.* (Routledge, 1999). 254 s., 14,99 £.

John Burnetts bog er en fascinerende studie af drikkevarernes socialhistorie i Storbritannien fra slutningen af 1600-tallet til i dag. I sin undersøgelse af det flydende forbrug fra »varme drikke revolutionen« i 1600-tallet og til »kolde drikke revolutionen« i slutningen af 1900-tallet lægger han vægt på de nøglefaktorer, der har betinget hovedændringerne i de britiske drikkevaner. Hans centrale tese er, at det at drikke handler om meget mere end at tilfredsstille tørsten – som

med så mange andre vaner er drikning bestemt af ethvert samfunds sociale og kulturelle forestillinger og skifter med alder, køn, region og klasse.

Det kunne forlede en til at tro, at en studie af skiftende drikkevaner ville føre til indsigter i de bredere politiske, sociale og økonomiske ændringer, det britiske samfund har undergået. Men Burnetts interesse ligger i den stik modsatte retning. Han diskuterer f.eks., hvordan skift i udbud eller i disponibel indkomst har ligget til grund for forskellige drikkes skiftende status (f.eks. at te skifter fra at være et luksusgode til en almen forbrugsvarer i 1700-tallet). Men det er kun sjældent, at drikkevarers skiftende sociale betydning leder frem til perspektivrige indsigter. Man kunne f.eks. have forestillet sig, at den imperiale ekspansions betydning for storbykulturen kunne illustreres gennem en behandling af den forholdsvis pludselige stigning i antallet af eksotiske drikkevarer fra 1700-tallet og frem. Selv om forfatteren forsøger at placere sit imponerende drikkekort i den kontekst, der sættes af de to store forbrugsrevolutioner de sidste 300 år, så er han, når det kommer til stykket, mere optaget af at spore selve forbrugsmønstrenes rødder og skiften over tid. Det fremgår af bogens struktur. Den er bygget op med kapitler helliget forskellige drikke: vand, mælk, te, kaffe, sodavand, øl, vin og spiritus. En sådan tilgang peger jo ikke frem mod en generaliserende konklusion, og det er symptomatisk, at Burnett har valgt at kalde det afsluttende kapitel for »Conspicuous«, et sjældent brugt 1700-tals ord, der betyder oversigt eller resumé.

Hermed er ikke sagt, at bogen er værdiløs for socialhistorikeren. Men derimod, at dens værdi ligger i forfatterens fascinerende analyse af de skiftende betydninger og vaner, der er knyttet til specifikke drikkevarer. Derfor er der ikke tale om en bog, som man sluger fra ende til anden. Læseren anbefales i stedet at sætte sig velbehageligt til rette med sin favoritdrik og læse og drikke af lyst.

S.W.

DAVID HIGGS (ed.): *Queer Sites. Gay Urban History since 1600.* (Routledge, 1999). 214 s., 14,99 £.

Denne bog er ikke ganske vellykket. Det begynder ellers så godt i David Higgs' *Introduction.*

Vi er helt fri for den obligate Foucault-manuducering, og det præciseres eksemplarisk tydeligt, hvorfor det er den mandlige homoseksualitet, der er i fokus. Det er nemlig homoseksuelle mænd, der har været tvunget til at gå udendøre og til at færdes i det offentlige rum. I det offentlige rum kunne mænd færdes uden chaperone, kvinder kun i de sjældneste tilfælde. Det klarlægges ligeledes, at denne brug af offentlige områder (parker, toiletter, badeanstalter, saunaer, vestibuler, arkader) er taget af i løbet af det 20. århundredes senere tiår. Det skyldes, som det senere i antologien ses i Les Wrights gode artikel om San Franciscos bøsse miljøer, at homoseksualiteten dels har taget bestemte lokalkvarterer i besiddelse, dels har etableret sig i ikke-offentlige, »usynlige« parforhold. Man(d) er ikke længere tvunget til at antaste fremmede med risiko for enten klø eller pengeafpresning.

Der gøres ligeledes rede for, hvorfor man begynder fremstillingen i 1600-tallet. Det skyldes dels, at kildematerialet flyder rigeligere, dels at 1600-årene var en periode af krise og omvæltning. Det sidste kan næppe komme bag på nogen, men det spiller en ganske lille rolle i antologien – og det kan næppe undre, når to af de i alt syv artikler handler om oversøiske lokaliteter, Rio de Janeiro og San Francisco, og når to af de andre omhandler Moskva og Lissabon, der begge befinder sig uden for centrum af den klassiske, europæiske model for periodisering. Med andre ord: Indledningen er for kort og for upræcis; og den lover mere, end der er dækning for i resten af bogen. Her tabes nu i stedet den gode idé – at belyse sted og seksualitet – på gulvet. Man læser en antologi, der som en anden rejsefører fortæller om, hvor bøsseerne i diverse hovedstæder har holdt til; nærmere bestemt hvilke gader og kvarterer, der var centrum. Men besked om, hvorfor det netop er disse steder, der bliver kernepunkter, får man ikke. Hvad er det særligt attraktive og »funktionelle« ved disse områder?

Bedst er de artikler, der anlægger et egentligt historisk perspektiv, dvs. blandt andet Gert Hekmas artikel om Amsterdam. Her klargøres blandt andet, at politiet i 1950'erne ikke længere greb ind over for særlige bøsse-cafeer og -restauranter, idet man hellere ville have en horisontal bøssekultur mellem ligestillede end en vertikal, magtbaseret mellem ældre overklassebøsser og unge fattige trækkerdreng, der solgte

sig selv af pur nød. Det er ligeledes interessant at læse Rudolph Trumbachs om end lapidariske konstateringer af, at repressionen mod homoseksuelle i Storbritannien toppede i årene 1800-1835, og at man op imod år 1900 begyndte at anskue homoseksualitet som en form for sinds sygdom. Men forklaringer på disse historiske forløb får man heller ikke her.

Størst interesse blandt antologiens artikler påkalder sig Dan Healeys om Moskva. Det fremgår af denne – og af Trumbachs – at der har eksisteret en førkapitalistisk seksualitet, som for mænds vedkommende ikke tog nævneværdigt hensyn til køn: Man tilfredsstillede sig med hvem, det nu måtte være, når man havde brug for »hjælp«. Dvs. at seksualiteten havde yderst porøse grænser, som det eksempelvis vises i form af beskrivelsen af det russiske mandevenskab *pobratimstvo*, hvor det – måske også fordi kildematerialet ikke slår til – er svært at trække grænsen mellem venskab og sex. Det fremgår også af denne artikel, at Sovjetunionen i 1920'erne havde den mest liberale sexlovgivning i verden, hvor homoseksualitet var legalt i årene 1922-1934 (s. 49), og hvor stramningen først fandt sted i 1950'erne og 1960'erne. Men: igen helt uden historiske forklaringer. I stedet får vi også her udførligt at vide, hvor de moskovitiske bøsser holdt til: i området omkring Boulevard Ring og de nordvestlige indfaldsveje ind mod Kreml. Har man sans for det mere nekrofile, kan man læse beskrivelserne af, hvorledes herretoiletet i Lenin Museet også var et hyppigt frekventeret bøssested (s. 52f). Ak ja.

Men der er selvfølgelig lige den interessante passus (s. 90), at i renæssancens Firenze havde to tredjedele af mænd, når de blev 40 år, haft homoseksuelle erfaringer. Det peger i retning af, at par-seksualiteten er en moderne opfindelse, en konstruktion, og at man i det før-moderne samfund, som Henry Ablove har spidsformuleret som idé for en del år siden, mere helligede sig almindelig lyst end firkantet samleje. Havde man i stedet forfulgt dette spor, ville bogen have påkaldt sig langt større interesse og have haft langt større værdi for historikere.

N.K.N.

MIGRATION

MATHIAS BEER, MARTIN KINTZINGER & MARITA KRAUSS (Hg.): *Migration und Integration*.

Aufnahme und Eingliederung im historischen Wandel. (Franz Steiner, 1997). 168 s., 64 DM.

Bogen består af ti bidrag, hvis eneste fællesskab består i deres kredsen om det brede tema »migration og integration«. Ifølge forordet skal man da også betragte dem som en ansporing til yderligere undersøgelser af migrationsprocesser gennem verdenshistorien, med henblik på at fastslå, hvilke særlige betingelser for integration og »akkulturation« der har været i forskellige historiske samfund.

Marita Krauss søger, med udgangspunkt i sociologien og psykologien, i den indledende »Integration und Akkulturation. Eine methodische Annäherung an ein vielschichtiges Phänomen«, at opstille en model for forskning i fænomenet. Kort gengivet mener hun, at man forskningsmæssigt både skal bevæge sig på gruppeniveau og på det enkelte individs betingelser.

Eckart Olshausen søger i »Versuch einer Definition des Begriffes »Integration« im Rahmen der Historischen Migrationsforschung« med aristoteliske metoder at opstille brugbare analysekategorier. Hans artikel er vanskeligt tilgængelig, dels fordi den forudsætter kendskab til græsk filosofi, dels fordi den virker som en ubearbejdet udgave af det seminaroplæg, den udspringer af.

Olshausen fortsætter med en historisk analyse af »Die Integration sabinischer Adelsfamilien in die Gesellschaft der frühen römischen Republik«. Resten af bidragene er på samme måde nedslag i bestemte historiske situationer, fra Romerriget over senmiddelalder og Ancien Régime til anden halvdel af det 20. århundrede.

De enkelte bidrag kan sikkert virke ansporende for en videre udforskning af de behandlede fænomener. Bogens videre sigte: at søge en universel metodisk formel til forskning i migrations- og integrationsprocesser uafhængigt af tid og rum, stiller undertegnede sig derimod noget skeptisk over for.

S.H.R.

TYSKLAND

GERHARD KÖBLER: *Historisches Lexikon der deutschen Länder. Die deutschen Territorien vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. 6. Auflage. (C.H. Beck, 1999). 884 s., 98 DM.

For sjette gang på kun ti år er Köblers meget

omfattende værk nu blevet genudgivet. Det er forbavsende, hvor mange detaljer forfatteren har samlet sammen om de talløse store og små territorier, der i historiens løb har præget Tyskland. Det er et lettilgængeligt og informativt leksikon med ca. 5.000 bidrag om alle mulige territorier, der enten har haft en vis selvstændighed inden for Tysklands foranderlige grænser eller har haft en vis tilknytning til den tyske historie. Forfatteren har med held forsøgt at tage *alle* de territorier i betragtning, der engang har haft en vis suverænitæt, og det gælder både store og mellemstore fyrstendømmer og til dels også bitte små ridderskaber og rigsumiddelbare områder. Listen er bemærkelsesværdigt fuldstændig.

Med hensyn til Tysklands territoriale afgrænsning er værket ret inkonsekvent. De fleste nu eksisterende nabostater er nævnt, og der findes også mange territorier, der på den ene eller anden måde har et forhold til den tyske og tyskprægede statsbygning som Det Hellige Romerske Rige af Tysk Nation, Den Tyske Ordensstat, Det Tyske Forbund, Det Tyske Rige, Kejsers- og Kongeriget Østrig-Ungarn og Schweiz, selv om man ikke ville formode at finde og derfor søge efter dem i et leksikon om de tyske lande.

Desværre er dette leksikon ikke helt så overskueligt, som man kunne ønske det. Litteraturhenvisningerne er ofte helt forældede. Tit savner man krydshenvisninger, der ville have kunnet forhindre de ret mange gentagelser, og som kunne have skabt forbindelse mellem artiklerne om de territorier, som siden er blevet indlemmet i andre lande eller stater. Kun ved enkelte lande findes der summarisk, men ikke fuldstændigt krydshenvisninger. Desuden ville det være en fordel, hvis Köbler undgik at pånøde læseren sine politiske anskuelser, hvilket virkelig ikke hører til i et leksikon, navnlig ikke i et værk som det foreliggende af i øvrigt meget høj værdi. Man må nok sige, at Köblers synsvinkel er national-konservativ, og dette kommer til udtryk i talløse eksempler. Hele værket er dog uden tvivl et værdifuldt og nyttigt hjælpemiddel, og man må håbe, at der snart udkommer en forbedret udgave. Det ville være ønskeligt, om dette projekt blev redigeret af et forfatterkollegium, for i et værk af denne størrelse med masser af data er det svært at undgå fejl, som blandt andet findes i større antal omkring hertugdømmet Slesvig. Forhåbentlig kan dette oversigtsværk med tiden

blive et forbillede for et fælleseuropæisk leksikon om territorier, måske endog i forbindelse med et atlasprojekt.

G.S.

AUSTRALIEN

STUART MACINTYRE: *A Concise History of Australia*. (Cambridge UP, 1999). 320 s., 10.95 £.

Det er sikkert til hver en tid vanskeligt at skrive et oversigtsværk over en given nationalstats historie, men hvad angår denne bog, så er timingen særligt penibel. Gennem det forløbne årti har der udspillet sig en hidsig debat om den australske identitets politiske, kulturelle og civilsamfundsmæssige indhold og karakter. Og »historie« har ofte luret i skyggen i de ofte bitre diskussioner, der er blevet en del af hverdagen i den australske offentlige sfære. Debatter om indvandring og multikulturalisme, splittelsen mellem monarkister og republikanere, revolutionen på arbejdsmarkedet, landbrugets krise, tiltag i retning af en større økonomisk integration i den asiatiske stillehavsregion og mest af alt debatten om de indfødte australieres ret til jord har fundet støtte inden for modstridende tolkninger af australsk historie. Som altid, men nok mere end nogensinde, er fortiden blevet nutidens slagmark. Og i et sådant klima er den opgave, den syntesestræbende historiker står over for, selvsagt spækket med vanskeligheder.

Netop derfor er der al mulig grund til at rose Stuart Macintyre for denne bog. Fra begyndelsen lægger han luft til opfattelsen af historikeren som krønikør, som autoritativ guide til eller iagttaget af begivenheder. Som han skriver: »The historian is now inside the history, inextricably caught up in a continuous making and remaking of the past.« Hermed adskiller Macintyre sig klart fra sine mange forgængere inden for genre. Han har et skarpt blik for de skiftende tendenser inden for historiefaget og giver en fin fornemmelse af de mange måder, hvorpå nøglebegivenhederne i Australiens historie er blevet brugt til bestemte politiske og ideologiske formål. Han inddrager mange alternative perspektiver på fortiden, samtidig med at han giver en fremstilling, der er tilgængelig for den relative nybegynder. Kort sagt er der tale om den for tiden bedste introduktion til emnet.

S.W.

SYDAFRIKA

ROBERT ROSS: *A Concise History of South Africa*. (Cambridge UP, 1999). 219 s., 32.50 £, 10.95 £ (pb.).

Med *A Concise History of South Africa* har Robert Ross løst den vanskelige opgave at give en bred introduktion til sydafrikansk historie på 200 (små) sider, som hverken er indforstået eller tandløs, men kan give den forudsætningsløse læser et virkeligt godt udgangspunkt for at forstå landet i dag.

Han har valgt at disponere bogen med de første godt 100 sider omhandlende tiden op til Anden Verdenskrig og de sidst knap 100 sider om tiden op til 1994. Robert Ross, der underviser på Leiden Universitet, er selv ekspert i Sydafrikas tidlige historie (blandt andet med *Cape of Torments: Slavery and Resistance in South Africa*, 1982). Den tidlige del er også den bedste.

Bogen lægger på traditionel vis stor vægt på produktivkræfternes udvikling og den politiske historie, med kun små glimt, blandt andet i de mange valgte illustrationer og lange billedtekster, på den kulturelle og mentale historie. Ross repræsenterer fint den nu almindeligt accepterede opfattelse, at man ikke kan skrive en historie om Sydafrika, hvor landets sorte flertal kun er med som statister i forhold til de hvide og deres stater.

Nutiden er ikke fordøjet af forskningen på samme måde som de tidligere perioder. Man kan savne et mere kritisk blik på Sydafrikas placering i verden i det 20. århundrede, efter at kolonialismen og imperialismen løber ud som forklaringsrammer. Sydafrika var formodentlig ikke den undtagelse fra andre nationer, som det blev politisk korrekt at mene i 1980'erne.

Et uudgæeligt problem for den slags bøger er »avis-nutiden«. Ikke mindst i Sydafrika, hvor samfundet de sidste fem-seks år har undergået sin måske største omvæltning, siden Jan van Riebeck grundlagde Kapkolonien i 1652. Nelson Mandelas nye Sydafrika er ikke med. Og i forlængelse heraf mangler også Sydafrika som en afrikansk stormagt.

Nu har vi fået afrikanerne med i Sydafrikas historie, men vi mangler at få Sydafrika med i den afrikanske historie.

H.T.

OLDTIDEN

ATHENAIOS: *Das Gelehrtenmahl. Buch VII-X.* Eingeleitet und übersetzt von Claus Friedrich, kommentiert von Thomas Nothers. (Anton Hiersemann, 1999). 451 s., 298 DM. Dette er allerede det 3. bind af den tyske oversættelse af Athenaios' *Deiphnosophistai*. Det rummer bind VII-X, og der er ikke noget nyt at sige i forhold til de foregående to bind (NFH XLVIII, 215) bortset fra, at de lærdes tema for den fortsatte samtale her mestendels er fisk, fiskeretter og andre af bordets glæder.

E.C.

PIA GULDAGER BILDE, VINNIE NØRSKOV & POUL PEDERSEN (red.): *Hvad fandt vi?* En gravedagbog fra Institut for Klassisk Arkæologi, Aarhus Universitet. (Tidsskriftet SFINX, 1999). 200 s., 200 kr.

»I 17 personlige beretninger fortæller danske klassiske arkæologer om de mange spændende feltprojekter, de har været involveret i. De beretter om feltarbejds glæder og sorger, om unikke fund og om betydningsfulde bygninger. De fortæller også om teorier, der kunne bekræftes, eller måtte aflives, da spaden blev sat i jorden. Projekterne bevæger sig fra Den persiske Golf over Sortehavet til Italien og fra bronzealderens Kreta til det senantikke Kypern. Det er på en gang historien om et fags udvikling og samtidig beretningen om et frugtbart samarbejde på tværs af landegrænser og kulturer. Med bogen *Hvad fandt vi?* fejrer Institut for Klassisk Arkæologi og Antikmuseet, Aarhus Universitet, sit 50 års jubilæum.«

Således har udgiverne valgt at præsentere nærværende publikation – en »gravebog«, der med sit indhold og layout også må siges at være en udpræget »gavebog«. Når man fylder rundt, skal det fejres med stil – og det skete blandt andet med denne udgivelse! Nu ved vi historikere jo godt, at man skal passe på folk, der skriver deres egen historie. Redaktørerne og de enkelte bidrag har imidlertid holdt sig snævert til formålet med udgivelsen, hvorfor man ikke får instituttets historie præsenteret i en bredere forstand – men det sker måske om 25 år?

De 17 bidrag er næsten alle *appetizers* – oversigtsartikler, der burde appellere til både læg-

mand og til kollegaer, der ønsker at vide mere om, hvad det nu er, »de sysler med ovre i kælderren.« For dem af os med sådanne lyster har man ladet hvert enkelt bidrag følge af en litteraturliste for videre studier. Endnu engang til lykke.

J.A.K.

STEPHANIE DALLEY (ed.): *The Legacy of Mesopotamia.* (Oxford UP, 1998). xviii + 227 s., 50 £.

Denne bog omhandler Mesopotamiens indflydelse på omkringliggende civilisationer. På en række felter undersøger bidragyderne, hvorledes en række fællestræk udvikledes fra 3000 f.v.t. til middelalderen i Ægypten, Palæstina, Anatolien og Grækenland. Blandt de mesopotamiske fællestræk er udviklingen af et skriftsprog, der var beregnet for blandt andet regnskabsføring og astronomi, og det hævdes, at mesopotamierne bragte disse nyskabelser til områder uden for det babylonske kerneområde. Hver kultur transformerede snart, hvad den modtog, og dannede dermed en egen, individuel kultur. Da kileskriften forsvandt, fortsatte babylonsk kultur med at blomstre helt op i Det romerske Principat, men nu i aramæisk og græsk forklædning. Videre antog manikæerne de gamle traditioner, som efterfølgende gik tabt under forfølgelserne, men spor findes i de hermetiske værker, hoffortællinger og i »Tusind og Én Nat«. De forskellige bidrag er i hovedsagen let læste og forudsætter ikke specialistens kundskaber.

J.A.K.

D.T. POTTS: *The Archaeology of Elam.* Formation and Transformation of an Ancient Iranian State. (Cambridge UP, 1999). xxix + 490 s., 60 £, 22.95 £ (pb.).

Fra midten af 3. årtusinde og indtil Kyros den Store underlagde sig det nuværende Iran, blev det sydvestlige Iran benævnt »Elam« i de mesopotamiske kilder. Elam bestod af flere regioner med forskellige etniske grupper, der skiftede imellem at rette angreb mod Mesopotamien og selv at blive genstand for angreb. Elam blev opslugt af akæmenidierne i 500-tallet f.v.t., men var alligevel stærkt nok til at angribe Babylon i 100-tallet f.v.t. Det elamitiske sprog er dokumenteret

så sent som i middelalderen og selve navnet »Elam« sidste gang ca. 1300. Med denne bog undersøger Potts dannelsen og forandringen af alle Elams mange identiteter ved hjælp af både litterært og arkæologisk materiale. På denne måde trækker Potts Elams historie frem til den fremtrædende plads, den fortjener. Bogen fremtræder helstøbt og velskrevet.

J.A.K.

BURKHARD MEISSNER: *Die technologische Fachliteratur der Antike. Struktur, Überlieferung und Wirkung technischen Wissens in der Antike* (ca. 400 v. Chr.-ca. 500 n. Chr.). (Akademie Verlag, 1999). 419 s., 220 DM.

Bogen, som er en let omarbejdet og forkortet udgave af et »Habilitationsschrift« fra 1996, er den første samlede gennemgang af alle antikens tekniske skrifter. Disse defineres meget bredt, og det erklærede formål er en undersøgelse af deres syn på udvikling af teknik og de forventninger, man nærmede sig til den. Første del søger systematisk efter de muligheder og grænser, der var for denne udvikling, og konkluderer, at grækerne og romerne anså teknologisk viden og praksis som nyttige og nødvendige midler for at bevare deres »civiliserede« livsform. Det vil i høj grad sige det gode liv for eliten, men betød også, at hovedinteressen – ud over landbrug og krig – samlede sig om arkitektur, vandforsyning og sundhed. Teksterne vidner ikke om snærende grænser for de forventninger, forfatterne nærmede sig til tekniske løsninger, og synes de – bortset fra landbrugsskrifterne – at underspille økonomisk rationalitet, skyldes det, at denne var underordnet den bedst mulige indfrielse af offentlige og fælles behov. Bogens anden del går kronologisk frem og konkluderer, at faglitteraturen ikke kan bekræfte en ofte hævdet påstand om, at en periode med hastig teknologisk fornyelse blev efterfulgt af stilstand og konservatisme. Man byggede på erfaringer for ikke at miste dem, men byggede videre – ofte ved at sammenstille det kendte på en ny måde – og den således akkumulerede viden var til praktisk brug.

E.C.

CATHERINE MORGAN: *Isthmia*. Vol. VIII: The Late Bronze Age Settlement and the Early Iron Age Sanctuary. (The American School

of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey, 1999). 100 \$.

Det foreliggende værk er et væsentligt bidrag i rækken af publikationer fra de amerikanske udgravninger af Poseidonehelligdommen ved Isthmen. Bindet er inddelt i tre hovedafsnit, hvoraf det første (s. 3-227) er en omhyggelig præsentation af en række forskellige fundtyper (overvejende keramik og figuriner), det andet (s. 231-343) en analyse af fundene, mens det tredje (s. 347-433) er koncentreret om fortolkning af materialet. Det viser sig, at der ikke er nogen evidens for en kult på stedet i mykensk tid, og at der ikke er kontinuitet mellem den seneste bronzealderaktivitet og de ældste jernalderfund, der stammer fra ca. 1000 f.v.t. Allerede i denne fase har stedet nu haft en kultisk funktion, men der er ikke tale om opførelse af bygninger i helligdommen før i 8. århundrede f.v.t. I den ældste fase består fundene næsten udelukkende af keramik, overvejende i form af drikke- og spiseskåle o.l. Senere ses også votivgaver i form af smykker og terrakottafiguriner. Ingen af votivgaverne peger med sikkerhed på, at den guddom, der dyrkedes her i denne tidlige fase af helligdommens historie, var Poseidon. Men intet taler på den anden side imod det, og en kontinuitet i kulten forekommer mest sandsynlig. Bogen yder et væsentligt bidrag til et i de seneste år meget omdiskuteret emne, nemlig de ældste græske helligdomme og deres forbindelse med den græske polis' opståen.

Li.H.

WOLFGANG RADT: *Pergamon. Geschichte und Bauten einer antiken Metropole*. (Primus, 1999). 376 s., 98 DM.

Pergamon hører til de betydeligste arkæologiske lokaliteter og byer fra den græsk-romerske oldtid. Som attalidernes residensstad spillede byen betydelige roller imellem 280 og 133 f.v.t. Pergamon blev igen genstand for opmærksomhed for lidt mere end 100 år siden, da man på lokaliteten udgravede det berømte Pergamonalter, der senere blev ført til Berlin. Siden da har fortsatte udgravninger og restaureringsarbejder forestået af tyske arkæologer bidraget afgørende til vor viden om hellenistisk kultur og byhistorie. Nærværende bog behandler udgravningshistorien, landskabet samt regionens historie fra forhistorien til den byzantinske periode. Herefter følger så gennemgange af Pergamons arkitektoniske

elementer, herunder grundplan, bymur, vejanlæg, gymnasier, bade og vandforsyningen, hel- ligdomme, Heroa, teatre og grave. Bogen afslut- tes med såkaldte »Kulturgeschichtliche Streif- lichter« (hvis funktion og placering ikke er helt klar) om blandt andet lærde og digtere ved det pergamonske hof, og endelig en liste/kort bio- grafi over de væsentligste udgravere af Perga- mon. Bogen er velskrevet, indbydende, rigt illu- streret med kort, diagrammer og fotografier og kan anbefales som en grundig introduktion til byens arkæologi og historie. For Pergamons hi- storie gælder dog, at man med fordel kan kon- sultere bogens bibliografi og heri finde henvis- ninger til i hovedsagen tysk litteratur.

J.A.K.

CHR. GORM TORTZEN: *I gudekongens land*. Tek- ster og billeder fra det hellenistiske Ægypten. (Gyldendal, 1999). 88 s., 120 kr. + moms.

Denne bog udspringer af »Hellenismeinitiati- vet«s arbejde i 1990'erne. Den falder i tre dele. Første del giver en historisk introduktion. Her savnes en oversigt over mål- og vægtangivelser mv., mens siderne om Hellas og om Perserriket forekommer overflødige. Anden del rummer 25 kildeuddrag i dansk oversættelse, fortrinsvis pa- pyrustekster. Hovedvægten er erklæret lagt på lighederne med vores egen tid. Jeg kan nu bedre se forskellene og havde ønsket mere om det reli- giøse liv. Tredie del gengiver syv nutidige syn på hellenismen. Den forekommer inderligt over- flødig i denne sammenhæng. Bogen er velillu- streret, men kunne have givet et betydeligt bedre billede af det kulturmøde, der prægede det ptole- mæiske Ægypten.

E.C.

HELLAS OG HELLENISMEN

SIMON GOLDHILL & ROBIN OSBORNE (ed.): *Per- formance Culture and Athenian Democracy*. (Cambridge UP, 1999). xii + 417 s., 45 £.

Med den foreliggende antologi har Goldhill og Osborne samlet en række essays fra anerkendte forskere, der på forskellige måder behandler den athenske *performance*-kultur i klassisk tid. I for- ordet fremfører udgiverne, at udgivelsen sigter på at diskutere, hvorledes *performance* eller *fremførelsen* var vigtig for de måder, hvorpå det athenske demokrati fungerede i praksis, og hvorledes den demokratiske ideologi påvirkede

og lod sig påvirke af fænomenet. Fra teatret og domstolene til gymnasium og symposium finder bidragerne, at *performance* var en vigtig del af det athenske samfund. Med udgangspunkt i egne arbejdsfelter giver bidragene svar på, hvor- ledes disse forskellige områder og platforme in- terrelaterede og informerede om den demokrati- ske bys kulturelle og politiske karakteristika. På denne måde fordeles drama, retorik, filosofi, lit- teratur, religion og kunst på fire dele med over- skrifterne: I. *The performance of drama*, II. *The drama of performance*, III. *Rhetoric and per- formance*, IV. *Ritual and state: visibility and the performance of citizenship*.

J.A.K.

DAVID GRIBBLE: *Alcibiades and Athens*. A Study in Literary Presentation. (Oxford UP, 1999). xii + 304 s., 45 £.

Gribble undersøger og blotlægger de spændin- ger og kontroverser, der var dominerende i Alki- biades' liv, først og fremmest imellem den klas- siske polis Athen og et individ med overvælden- de magt, status og ambitioner. Ved at fokusere på nøgletekster af Thukydid, Isocrates og Platon undersøger Gribble måderne, hvorpå Alkibiades sammenlignedes med de næsten arketypiske in- dividuer, der – af forskellige årsager – stod uden for polis: tyrannen, den atletiske sejrherre, den ostrakiserede borger og borgeren i eksil, synde- bukken og barbaren. Herefter kortlægger Gribble de post-klassiske beskrivelser af Alkibiades for at afslutte den velskrevne og anderledes mo- nografi med et studium af Plutarks biografi om Alkibiades. Hvor de fleste moderne arbejder om Athen understreger den kollektive ideologi, fo- kuserer denne bog altså på modsætningen: det magtfulde individ. På denne måde har Gribble begået en bog, der bidrager med en anderledes vinkel på den athenske borgerskabsideologi og individets rolle heri. Denne bog er altså ikke en Alkibiadesbiografi i gængs forstand, og den kan med fordel inddrages i sammenhænge, hvor for- holdet imellem individ og samfund ønskes stu- deret.

J.A.K.

ERICH S. GRUEN: *Heritage and Hellenism*. The Reinvention of Jewish Tradition. (University of California Press, 1998). xx + 335 s., 23,95 £.

Et af de mere iøjnefaldende resultater af Alexanders erobringer var, at grækere og makedonere konstituerede sig som de styrende klasser i det østlige Middelhavsområde. Jøderne udgjorde en underlegen gruppe i den hellenistiske verden både politisk og militært. Gruen formår imidlertid med denne bog at synliggøre den jødiske kreativitet og evne til forandring inden for de rammer, som den nye orden dikterede. Det vises, hvorledes jøder engagerede sig aktivt i at udnytte de græsk-makedonske traditioner, hvorledes de antog de nye genrer og forandrede den hellenske arv for derefter at artikulere deres egen (kulturelle og politiske) arv i de nye hellenistiske rammer. Ved at studere græske tekster forfattet af jøder udforsker Gruen værker af jødiske historikere, episke poeter, dramaforfattere, eksegeter, filosoffer, visionære apokalyptikere foruden også pseudonyme og anonyme falsknere og plagiater. I stedet for at analysere forfatter efter forfatter har Gruen valgt at ordne bogen emnemæssigt, således at jødiske forfatters bidrag relateres til generelle spørgsmål og emner i den hellenistiske kontekst. På denne måde vises det overbevisende, at jøder netop anvendte sådanne opgaver til at artikulere den jødiske identitet og det ved at låne, manipulere og genskabe fra det hellenistiske korpus. Ved hjælp af disse nyskabers genskabte jødiske forfattere deres egen fortid og gav dermed eftertiden mulighed for at få indblik i de(n) jødiske selvopfattelse(r). Bogen er fremragende skrevet og viser en gang for alle, at de inddragede jødiske skrifter ikke skal opfattes som apologetiske forsvarsskrifter, men derimod som evidens for en selvbevidst jødedom med egen kraft.

J.A.K.

HANS KLEES: *Sklavenleben im klassischen Griechenland*. (Franz Steiner, 1998). vii + 513., 148 DM.

Endnu et bind i den efterhånden omfangsrige serie »Forschungen zur antiken Sklaverei« foreligger nu med dette 30. bind, der altså omhandler slaveliv i det klassiske Grækenland. Forfatteren søger blandt andet at give svar på, hvad det i klassisk tid betød at være og at leve som slave. Med systematisk grundighed leder forfatteren læseren igennem forskellige faser i slavelivet, herunder selve det at blive gjort til slave, slavens materielle pleje (klæder, ernæring, sygdom), ar-

bejdsmoral og arbejdsforhold, ejendomsforhold, »familie«, seksuelle forhold til herre og frue, straf, uddannelse, opdragelse og kulturelt engagement samt frikøb for endelig at slutte af med betragtninger over slavens juridiske status. Denne bog ændrer ikke afgørende ved opfattelsen, som er formuleret i de seneste 50 år, af den klassiske græske slave. Man kan sige, at store spørgsmål, såsom hvad der egentlig konstituerer slaveri og slaven, ikke behandles indgående, ligesom slaveriet som kategori heller ikke forholdes til andre former for afhængig arbejdskraft i oldtidens Grækenland. I stedet giver den information om slaveliv – og sammen med et veludbygget noteapparat, litteraturliste og register præsenterer Klees' arbejde sig som et velfungerende opslagsværk om slaveri i oldtidens Grækenland.

J.A.K.

MISCHA MEIER: *Aristokraten und Damoden*. Untersuchungen zur inneren Entwicklung Spartas im 7. Jahrhundert v. Chr. Und zur politischen Funktion der Dichtung des Tyrtaios. (Franz Steiner, 1998). 347 s., 144 DM.

Nærværende afhandling består af tre dele, hvor Meier i den første undersøger de indre spændinger og konflikter i det arkaiske Sparta. Dernæst undersøges, hvorledes forskellige grupperinger i det spartanske samfund forsøgte sig med konfliktløsninger og reguleringer af samfundsudviklingen. Endelig behandles i tredje del »Die neue Ordnung und ihr Propagator«, altså Tyrtaios' rolle i den spartanske samfundsudvikling, herunder hans politiske funktion frem til nyordningen. I denne afhandlingen viser Meier, at Tyrtaios' digtning fortrinsvis knyttede sig til begivenhederne i Den 2. messenske Krig og de belastninger, som denne krig medførte for Sparta, og dernæst også til de interne konflikter, der fulgte med i den spartanske befolkning. Meier viser, at disse to faktorer ikke lader sig adskille, og at de tilsammen affødte et eksistentielt bedrag for samfundet. Tyrtaios' fornemste mål var med alle midler at bevare samfundet og førerrollen i samfundet for det aristokrati, som han selv tilhørte. Med disse intentioner forsøgte han, som man kan erfare fra eunomia-fragmenterne, at forklare og acceptere ideen om det politiske fællesskab, polis, at forklare sine syn på institutionelle spørgsmål og at identificere dette med

samfundet. Den centrifugale tendens i Sparta var endvidere at få de egnede og nødvendige grupper i samfundet med på dels at opbygge en bevidsthed og selvtillid, der efterfølgende gjorde det muligt at erobre Messenien og dernæst at fastholde erobringen og at modstå ethvert pres udefra. Mobiliseringstemaet gøres centralt for dermed at mindske og ligefrem fjerne de indre spændinger. Bevarelsen af det spartanske samfund afhang således for en stor dels vedkommende af, om forsøget på at opbygge og bevare et polis-fællesskab også lykkedes. Meier finder, at det helt afgørende element i denne proces var at sammenkæde borgerskabsideologien med den enkelte borgers tilhørsforhold til en jordlod, *kleros*. Endelig placeres Tyrtaios i dette afsluttende kapitel i rækken af tænkere, der havde indflydelse på forfatningsudviklingen i arkaisk og klassisk tid. Bogen er velskrevet, om end i visse passager meget detaljeret – hvilket for så vidt står i skærende kontrast til den ganske begrænsede kildemængde, der ligger til grund for den. Der præsenteres en række nye synspunkter og tilgangsvinkler, især sådanne, der omhandler Tyrtaios.

J.A.K.

TIM ROOD: *Thucydides. Narrative and Explanation*. (Clarendon, 1998). 339 s., 45 £.

Den videnskabelige litteratur om Thukydides er enorm, men alligevel er interessen for denne mærkeligt moderne forfatter, der skrev for 2.500 år siden, levende som aldrig før. Nu er der kommet endnu en Thukydides-monografi, skrevet af Tim Rood. Den tager udgangspunkt i de nyere teoretiske strømninger i historieforskningen med vægtlægning på narrativiteten i de berettede kilder. Resultatet er vellykket.

På baggrund af narratologiske teorier analyserer Rood Thukydides værk med det formål at afdekke det, han kalder Thukydides fortolknings-teknikker, for derigennem at forbedre forståelsen af den historie, Thukydides fortalte, historien om krigen mellem Sparta og Athen 431-404 f.Kr. Rood forsøger konsekvent at forstå Thukydides tekst på dens egne præmisser. Dette er velgørende, når man tager i betragtning, hvor ofte forskere har haft skrupler over teksten, fordi de mente, der burde stå noget andet end det, der stod. Således får Roods analyse bragt en lang række af de problemer, der har været endeløst

diskuteret i de sidste 100 år, ud af dødvandet. Han påviser overbevisende, hvorledes passager der er blevet kritiseret af forskningen for at være f.eks. ulogiske eller direkte selvmodsigende, er helt afgørende elementer i Thukydides tolkning og formidling af et stykke samtidshistorie – hans »narrative design« (s. 286).

Diskussionen vil selvfølgelig fortsætte, men Roods bog er et væsentligt og konstruktivt bidrag til Thukydidesforskningen.

A.H.R.

JAMES P. SICKINGER: *Public Records and Archives in Classical Athens*. (The University of North Carolina Press, 1999). x + 274 s., 39.95 £.

Med denne bog har Sickinger fremlagt en undersøgelse af, hvorledes Athens offentlige arkiver blev administreret og anvendt, og hvorledes arkivalierne – især love og dekretter – opbevaredes i arkaisk og klassisk tid. Praksis med at offentliggøre og bevare resultatet af offentlige beslutninger kendes bedst fra de såkaldte *stelai*, med hvilke athenerne offentliggjorde dekretter, traktater, regnskaber og andre statsdokumenter. Ved i hovedsagen netop at anvende dette materiale viser Sickinger, at sådanne indskrifter kun udgjorde en mindre del af det samlede arkivmateriale fra arkaisk og klassisk tid. Forfatteren finder, at hovedparten af de dokumenter, der på flere måder blev opbevaret, var nedskrevet på træplaketter og papyrus, der så efterfølgende blev arkiveret og opbevaret af athenske embedsmænd i længere perioder. Disse synspunkter kan næppe overraske – altså at hovedparten af de arkivalier, der havde berøring med den athenske kontekst, ikke er overleveret til nutiden. Sickinger skal da også først og fremmest roses for måden, hvorpå undersøgelsen er tilrettelagt. Ved at spore udviklingen af skriftlige dokumenter i Athen tilbage til Drakon og Solon i slutningen af 700-tallet og begyndelsen af 600-tallet f.v.t. og undersøge praksis og administrativ adfærd videre op i 500- og 400-tallet f.v.t. hævder Sickinger, at opførelsen af Metroon som en arkivbygning i slutningen af 500-tallet f.v.t. ikke skete som en konsekvens af en omfattende revision af administrativ praksis (som den tidligere forskning har hævdet), men i stedet var en simpel måde at imødegå et stigende behov for at opbevare et stigende antal dokumenter, der blev overdraget Athens

arkiver. Ved at undersøge Metroons virksomhed i 400-tallet f.v.t. konkluderer Sickinger, at arkivet var velfungerende med tilstrækkeligt kvalificeret personale. Arkivet blev konsulteret af parterne i retssager, borgere, der ønskede at udarbejde nye lovforslag, og personer med interesse for akademiske spørgsmål. Bogens vigtigste ærinde er da at sandsynliggøre, at Athen tidligt forvaltede et velfungerende arkivsystem, der ikke først blev reformeret og blev anvendeligt med reformer i overgangen imellem 500- og 400-tallet f.v.t. Bogen repræsenterer et originalt bidrag, der viser det nytteløse i at fortsætte en diskussion om, hvorvidt det klassiske Athen var en mundtlig eller skriftlig kultur.

J.A.K.

KARL-WILHELM WELWEI: *Die griechische Polis. Verfassung und Gesellschaft in archaischer und klassischer Zeit.* 2. Auflage. (Franz Steiner, 1998). 331 s., 48 DM.

Hermed foreligger så 2. udgave af Welweis vel anmeldte monografi fra 1983. I hovedsagen består revisionen i, at de mellemliggende 15 års forskningslitteratur er inddraget i det allerede eksisterende manuskript. Stadig forfølger Welwei det mål at beskrive og analysere, hvorledes den politiske, sociale og økonomiske udvikling i forskellige geografiske og kulturelle sammenhænge formede og forandrede de forskellige polis-udtryk. Løbende inddrages også de institutionelle aspekter. Bogen fremtræder stadig med sit oprindelige leksikale præg, uden at værket læselighed af den grund forringes. Fordi bogen ikke er gennemgribende revideret, vil jeg anbefale, at man konsulterer den i litteraturlisten opførte litteratur flittigt – især kan man med fordel hente »nyt blod« i de talrige publikationer fra »Copenhagen Polis Centre« – udsendt på samme forlag.

J.A.K.

KARL-WILHELM WELWEI: *Das Klassische Athen. Demokratie und Machtpolitik im 5. und 4. Jahrhundert.* (Primus, 1999). viii + 472 s., 98 DM.

Med udgangspunkt i centrale redegørelser og analyser undersøger Welwei sammenhængen imellem udviklingen i det athenske demokrati og ekspansionen i 400-tallet f.v.t. Endvidere vises det, at det politiske klima i 300-tallets Athen i vidt omfang var præget af en udbredt konsen-

sus angående udenrigspolitikken og videreførelse af det demokratiske system. Bogen er i hovedsagen kronologisk ordnet, således at det indledende kapitel omhandler udviklingen mod stormagtsstatus, Kleisthenes' reformer og perserkrigene, mens det sidste kapitel (med tema »der Weg nach Chaironeia«) analyserer, hvorledes Athen mistede sin stormagtsstatus. Således behandles bogens tema (*Machtpolitik*) fortløbende med inddragelse af de store udenrigspolitiske konflikter, som athenerne udkæmpede med Perserriket og Sparta. Bogen er let læst, systematisk og giver en god indføring i hovedlinjerne i Athens historie.

J.A.K.

ROM OG ROMERRIGET

MARCUS TULLIUS CICERO: *De philippiske taler.* Oversat af Svend Helles. 1-2. (Museum Tusulanum, 1999). 344 + 268 s., 398 kr.

Dette er den første oversættelse til dansk af alle Ciceros 14 filippiske taler, og det er i sig selv en præstation. Der har været ført en del polemik om oversættelsen, som dog forekommer mig at gengive hovedindholdet af talerne på et veldejet dansk.

Der er imidlertid andre ting, der ikke er så godt. Bibliografien benævnes »selektiv«, og det tør siges! Om senrepublikkens forfatningsmæssige forhold anføres kun Chr. Meiers *Res publica amissa* fra 1966. Værre er manglende henvisning til Thomas Mitchells *Cicero. The Senior Statesman* fra 1991, der er den vigtigste bog af nyere dato om netop Ciceros kamp mod Antonius. At Augustus tillægges tribunisk myndighed i 27, kan være en trykfejl, som da burde have været rettet i korektoren. At dette er den romerske republik »dødskamp«, er en overdriivelse, og at tale om et »slaveproletariat« en misforståelse, mens omtalen af Marius' »hærreform« og ridderne som »kapitalistklasse« er forældet. Det er en skam, at Svend Helles åbenbart ikke har haft nogen til at rådgive eller kritisere sig med hensyn til baggrundsstoffet, som oversættelsens sikkert mange læsere må tilrådes at læse om andre steder.

E.C.

JOHN F. HEALEY: *Pliny the Elder on Science and Technology.* (Oxford UP, 1999). 467 s., 65 £. Plinius den Ældres »Naturhistorie« har siden re-

næssancen ikke nydt samme agtelse, som den gjorde middelalderen igennem. Det er der flere grunde til. Værket rummer en del udtryk på latin, som ikke ellers er kendt og i stort omfang var konstrueret af Plinius selv, samt en række græske, keltiske og »spanske« låneord. Desuden har højtlærde humanister, som ikke havde noget kendskab til teknik eller naturvidenskab, flere tusinde steder »emenderet« teksten så kraftigt, at det ofte er blevet til det rene vrøvl! Det har ændret sig i de senere år, og det er nærværende bog et godt eksempel på. Det er ikke nogen udtømmende behandling, men en »preliminary reassessment« af Plinius' bidrag til kemi, fysik og geografi/geologi. Det kan lyde ejendommeligt, al den stund kemien er et af de få fag, der ikke blev grundlagt i antikken; men Healey påpeger, at mange af Plinius' iagttagelser, der byggede på erfaring, er rigtige nok, selv om han hverken kendte eller interesserede sig for de bagvedliggende principper eller love. Det vil gå med denne bog som med Plinius' værk: Grundet den ofte encyklopædiske karakter vil de færreste læse den fra ende til anden, men mange vil kunne finde værdifulde oplysninger om samtidens viden inden for naturvidenskab og teknologi.

E.C.

ALFRED HEUSS: *Römische Geschichte*. 6. Auflage. (Schöningh, 1998). 695 s., 48 DM.

Siden sin første fremkomst i 1960 har Heuss' romerske historie (fra »byen«s grundlæggelse til slutningen af 400-tallet e.v.t.) nydt stor anerkendelse og udbredelse. Den er velskrevet, båret af engagement og bestræbelser på at give overblik frem for at fortabe sig i detaljer. I selve fremstillingen, som fylder 607 sider, lægger forfatteren aldrig skjul på, at læserne her får *hans* fortolkning af begivenhedsforløb mv.; men i et afsluttende kapitel på 105 sider gives en god orientering om kildegrundlag og forskningsdebat. 5. oplag udkom i 1983, og Heuss havde planer om en 6. revideret udgave, hvor han kunne indarbejde nyere forskning. Det fik han imidlertid ikke gjort, og kort før sin død i 1995 bad han Hans Joachim Gehrke, Werner Dahlheim og Jochen Bleicken om at påtage sig dette arbejde. Det har de gjort ved at lade den oprindelige tekst i 4. udgave fra 1976 stå uforandret, men tilføje ajourførte forskningsoversigter på i alt næsten 60 sider.

E.C.

IRENÆUS: *Mod kætterne*. Oversættelse: Ulla Kiel.

Indledning og redaktion: Anders-Christian L. Jacobsen. (Anis, 1999). 170 s., 175 kr.

Irenæus, der var biskop i Lyon o. 180-200, er først og fremmest kendt for sit skrift »Mod kætterne«. Den græske original er stort set gået tabt; men skriftet blev tidligt oversat til latin. Det er et velskrevet forsøg på at gendrive gnostikerne og er dermed såvel en god – indirekte – kilde til den gnostiske tro som til den tidlige udvikling af det, der senere blev den sejrende kirke. Her foreligger en oversættelse af femte og sidste bog, og det skyldes, at Grundtvig, der udsendte den første danske oversættelse heraf i 1827 og 1855, her mente at kunne finde afgørende bevis for, at den rationalistiske bibeltolkning var i strid med kirkens ældgamle tro. Via ham er Irenæus' tanker blevet mange danske præsters arvegods.

E.C.

CHRISTIANE KUNST (Hg.): *Römische Wohn- und Lebenswelten*. Quellen zur Geschichte der römischen Stadt. (Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2000). 324 s., 98 DM.

Oprindelsen til denne kildesamling er et tværfagligt »Proseminar«, som udgiveren holdt sammen med en arkitekt på Freie Universität i Berlin. Desværre blev det besluttet i denne omgang kun at udgive teksterne og udskyde billedsiden til en senere monografi om emnet. Det er synd, fordi vi nu mangler det ellers så givtige samspil mellem de to kildegrupper. Når det er sagt, skal det tilføjes, at vi får en righoldig og varieret samling af tekster i både tysk oversættelse og på originalsproget, ledsaget af indledninger og kommentarer. Det giver et godt billede af på den ene side romernes opfattelse af byen som »civilisationen«s bannermærke og på den anden side de faktiske forhold i de offentlige rum, rigmandshusene samt de langt flere og langt mere ydmyge boliger for menigmand.

E.C.

KLAUS MEISTER: *Einführung in die Interpretation historischer Quellen*. Schwerpunkt: Antike. Band 2: Rom. (Schöningh, 1999). 379 s., 29.80 DM.

Den erklærede anledning til hele denne serie – og dermed dette bind om Rom – er en forstælig bekymring over, at de studerende viger tilbage fra selv at gå til kilderne, blandt andet fordi de er

skrevet på græsk og latin, og i stedet bygger på nutidige fremstillinger som autoriteter, ja nærmest som kilder! Den er derfor ment som en vejledning i, hvordan man selv kan analysere kilderne. Efter en generel indledning om begrebet kilde, definitioner og kildekritik følger 21 velvalgte kildeuddrag (i tysk oversættelse) fra Polybys omtale af 1. Puniske Krigs udbrud til Plinius' brevveksling med Trajan om de kristne. Så vidt så godt. Det er også udmærket, at hver af de 21 kilder er forsynet med en forklarende indledning og kommentarer, herunder forskellige fortolkninger af pågældende sted. Målt med dansk universitetsundervisning i historie er det imidlertid et pædagogisk fejlgreb, at de studerende ikke kun bliver mødt med de spørgsmål, de kan stille, men afsluttende præsenteres for svaret. Sådan oparbejder man ikke et selvstændigt arbejde med kilderne.

E.C.

DAVID S. POTTER: *Literary Texts and the Roman Historian*. (Routledge, 1999). 218 s., 12.99 £.

Denne bog kan passende kaldes en vejledning i historisk metode for den, der benytter de litterære tekster som kilder til romersk historie. Med en understregning af, at disse langt fra er tilstrækkelige til at give et fuldstændigt billede, modstiller den vedvarende »dem« og »os«. For at bruge dem som kilder må vi forstå, hvad de mente med »historie« og dens formål, hvordan de indsamlede deres stof og deres adgang hertil, men også de stilistiske krav, der var til historieskrivning som litteratur, og det publikum, den henvendte sig til. Det er afgørende for, hvilke spørgsmål vi kan stille, og dermed for hvilke svar vi får. Disse spørgsmål er imidlertid afhængige af, hvad vi forstår ved historie, og det sammenkæder bogen naturligt nok med den generelle debat om historieforskningens mål og metoder. Det er en bog, jeg glæder mig til at gøre brug af i min undervisning.

E.C.

J. MICHAEL RAINER (Hg.): *Corpus der römischen Rechtsquellen zur antiken Sklaverei (CRRS)*. Prolegomena. Bearbeitet von J. Michael Rainer & Elisabeth Herrmann-Otto. (Franz Steiner, 1999). 74 s., 56 DM.

J. MICHAEL RAINER (Hg.): *Corpus der römischen Rechtsquellen zur antiken Sklaverei*

(CRRS). Teil I. Die Begründung des Sklavenstatus nach ius gentium und ius civile. Bearbeitet von Hans Wieling. (Franz Steiner, 1999). 167 s., 68 DM.

For romerne var slave og slaveri frem for alt en juridisk definition og retsteksterne dermed en grundlæggende kilde hertil, men vanskelig at overskue, finde frem til og forstå med det resultat, at henvisninger til dem ofte er sporadiske og utilstrækkelige. Det er derfor særdeles prisværdigt, at »Forschungen zur antiken Sklaverei« efter meget seriøse overvejelser nu har påbegyndt dette *corpus*.

Bindet *Prolegomena* giver de nødvendige forudsætninger for at kunne benytte hele værket. Først præsenteres vi for de lovsamlinger, som ligger til grund for arbejdet, idet man klogeligt har udeladt andre litterære kilder med juridisk indhold. Derefter følger en præsentation af de temaer, de planlagte 10 bind vil være ordnet efter, de principper, der vil blive fulgt, samt de muligheder og begrænsninger, der følger af den erklærede målsætning om kun at bringe retskilder, men dem alle. Der afsluttes med en – delvis kommenteret – bibliografi, et kapitel om slaver og slaveri som juridiske problemstillinger, en samlet forkortesliste og en foreløbig udgivelsesplan, der blandt andet forudsætter et afsluttende samlet register.

Bind I rummer 294 tekster om grunde til slaverstatus. En indledning sammenfatter disse grunde i henhold til *ius gentium* (»folkenes ret«) henholdsvis *ius civile* (»romersk ret«), og derefter følger teksterne i kronologisk orden fra fragmenterne af De 12 tavlers love (ifølge traditionen nedskrevet i 450 f.v.t.) til Justinians lovsamling (senere kendt som *Corpus juris civilis*), og det bemærkes udtrykkeligt, når en senere tekst er en gengivelse af en tidligere. De fleste tekster er naturligvis på latin og bringes på originalsproget; men både for disse og enkelte andre tekster på andet sprog gives der en oversættelse til tysk, efterfulgt af forklarende kommentar(er). Hertil knytter sig litteraturliste, kildefortegnelse og sagregister. Det lover godt for det samlede værks høje standard og brugsværdi.

E.C.

MARKUS SEHLMAYER: *Stadrömische Ehrenstatuen der republikanischen Zeit*. Historizität und Kontext von Symbolen nobilitären Stan-

desbewusstseins. (Franz Steiner, 1999). 319 s., 124 DM.

Denne let bearbejdede »Dissertation« er sært nok den første samlede behandling af de romerske »æresstatuer« fra republikansk tid frem til Augustus' forum, for – som forfatteren fremhæver – det har åbenbart på det nærmeste myldret med sådanne statuer i Rom på steder, hvor de fleste færdedes og derfor ofte mødte dem. Emnet har tidligere mestendels været behandlet ud fra arkæologiske synsvinkler; men overordentligt mange statuer har ikke efterladt sig synlige spor, og forfatteren undersøger i stedet, hvad de litterære, epigrafiske og numismatiske kilder siger om, hvilke statuer der var, hvor de var opstillet, hvem der opstillede – og kunne opstille – dem, anledningen til og formålet med deres opstilling samt budskabets forståelighed. Resultatet er blevet en interessant belysning af romersk politik, især nobilitetens lukkethed, stræben efter ære og indbyrdes magtkampe.

E.C.

W. JEFFREY TATUM: *The Patrician Tribune Publius Claudius Pulcher*. (North Carolina UP, 1999). 365 s., 39.95 £.

Enhver, der kender sin Cicero, vil vide, at Clodius var den fæleste af alle den romerske republiks fæle demagoger. På det seneste har der derimod været en tendens til blot at se ham som et villigt redskab for Cæsar og Crassus. I denne biografi, som er den første af nyere dato og den første overhovedet på engelsk, gives der et mere nuanceret billede af ham som et barn af sin tid. Uden forsvar for hans voldelige metoder fremhæves det, at han var den første, der så og realiserede

muligheden for at skabe sig og fastholde en ledende position ved at mobilisere den romerske bybefolkning, og selv om hans eftermæle var blakket, var der ingen, der efterfølgende turde lade hånt om denne befolkning. Det er karakteristisk, at den gratis kornuddeling, som han indførte, og Cicero fordømte, blev videreført, men uden minde om dens ophavsmand.

E.C.

REINHARD WOLTERS: *Nummi Signati*. Untersuchungen zur römischen Münzprägung und Geldwirtschaft. (C.H. Beck, 1999). 475 s., 188 DM.

Som et omarbejdet tysk »Habilitationsschrift« er dette en usædvanlig bog, nemlig en samlet behandling af romersk mønt- og pengevæsen i denarens periode, dvs. fra 2. Puniske Krig til begyndelsen af 200-tallet e.v.t., med hovedvægten lagt på tidlig kejsertid, hvor denaren – eller dens lokale ækvivalent – var gældende mønt over hele Romerriget. Forfatteren anfører med rette, at det numismatiske materiale i for ringe grad har været inddraget i debatten om de økonomiske forhold i romersk oldtid, og hans egen bog er et godt udtryk for, at dette heldigvis er ved at ændre sig. Efter et indledende kapitel om republikansk tid følger kapitler om møntvæsenets organisering, prægeret, møntprægninger og finansvæsen, mønter som propaganda samt mønter som penge. Overalt gives der god og nuanceret besked i bedste overensstemmelse med de nyeste fremstillinger og undersøgelser. Forfatteren har dog afstået fra en indgående behandling af de lokale udmøntninger som f.eks. i Alexandria.

E.C.

MIDDELALDEREN

HANS-WERNER GOETZ: *Moderne Mediävistik*.

Stand und Perspektiven der Mittelalterforschung. (Primus, 1999). 412 s., 98 DM.

I en enormt stofmættet og omfattende bog forsøger Hans-Werner Goetz at give et indtryk af middelalderforskningen i dag: Hvad har den udviklet sig af, og hvor står den? Der er en solid tradition for at se middelalderen som forhistorie,

at undersøge de middelalderlige rødder til senere institutioner eller tankekomplekser som nationalstaten, individualiteten, fællesskaber. Dermed er middelalderen også blevet undersøgt som en periode, der lagde op til noget andet, noget efterfølgende, og det har givet lange diskussioner om brud over for kontinuitet af middelalderlige elementer. Sådanne overvejelser leder

Goetz videre til at diskutere, om der var en eller flere middelaldere, og han konkluderer ikke unaturligt, at der var mange. Alligevel og på trods af historikeres mange værker herom lever den almene forestilling om den statiske, mørke middelalder videre i bedste velgående. Den forenes nemt med et andet karakteristisk element i den moderne middelalderopfattelse, nemlig interessen for det anderledes, det eksotiske, de marginaliserede. En medvirkende grund til det kan være, foreslår Goetz, en almen ulyst i det postmoderne ved den traditionelle nationale rolle, som middelalderhistorie har haft.

Når dertil kommer, at historieforskningen i Tyskland har været i dyb krise siden 1970'erne, har vi rammerne for Goetz' projekt. Det er at gøre status og samtidig inspirere til nye tilgange til middelalderforskningen. Indledningsvis giver Goetz et solidt bidrag til middelalderhistoriens historie med vægt på perioden fra begyndelsen af 1800-tallet, et noget forsømt område. Middelalderhistorien blev professionaliseret med udgivelsesprojekter og historisk kildekritik, samtidig blev den politiseret af både nationale kredse og af liberale, de første kunne henvise til kejserdømmet som efterlignelsesværdigt, de sidste til de folkelige fællesskaber og bykommuner. Middelalderforskningen i det 20. århundrede præsenteres i en fint afbalanceret fremstilling, hvor især dens rolle under nazismen i Tyskland præsenteres med mange facetter og slet ikke entydigt. Den østtyske middelalderforskning har efter *die Wende* fået et meget dårligt ry, som Goetz imødegår som uretfærdigt.

I anden del, som fylder ca. to tredjedele af bogen, gennemgås en række aktuelle temaer under overskrifter som hjælpevidenskaber og *Quellenkunde*, politisk og forfatningsmæssig historie, socialhistorie med blandt andet teknikhistorie, antropologiske tilgange med blandt andet hverdagshistorie og kvindehistorie, og til sidst kommer kulturhistorie med folke- og elitekultur, skriftlighed og meget andet. For hvert enkelt afsnit opridses baggrunden, til tider langt tilbage, og de nyeste positioner og overvejelser om, hvad det så kan føre til fremover. Et vigtigt element, som Goetz i indledningen fremhæver som et nyt træk ved middelalderhistorien, er at give en fornemmelse af selve den historiske forskningsproces, at blive inviteret inden for i forskerens værksted.

Bogen er i meget høj grad tyskorienteret, hvad der ikke er så forunderligt, når man ser, hvor meget det fylder i sig selv. Samtidig beklager Goetz sig over, hvad han føler som en markant tysk isolationisme; tysk middelalderforskning er ikke kendt nok i ikke-tyske akademiske kredse og vice versa. Bogen vil ikke bidrage til at sprænge denne isolationisme ved at blive oversat, dertil er den for stor og for specialiseret, men de træk, den påviser ved tysk forskning, kan findes også i engelsk og skandinavisk og sikkert mange andre middelalderforskningsretninger. Dermed kan bogen danne grundlag for sammenligninger og diskussioner, som helt sikkert kan virke frugtbar på middelalderforskningen generelt internationalt.

Desuden er bogen en guldgrube af konkrete oplysninger og idéer; når som helst man begynder at beskæftige sig med et emne inden for middelalderhistorie, bør man læse de relevante kapitler i *Moderne Mediävistik*, som må anskaffes af alle forskningsbiblioteker.

K.V.J.

ROSAMUND MCKITTERICK (ed.): *The New Cambridge Medieval History*. Vol. II: C. 700-c. 900. (Cambridge UP, 1995). 1.082 s., 75 £.

CHRISTOPHER ALLMAND (ed.): *The New Cambridge Medieval History*. Vol. VII: C. 1415-c. 1500. (Cambridge UP, 1998). 1.048 s., 70 £.

The New Cambridge Medieval History er kommet godt i gang og er et pragtfuldt værk, som vil blive stående som standard i lang tid fremover. Det har vel også været tanken fra udgiverens side og er måske forklaringen på, at det blandt alle sine kvaliteter også regner en udpræget konservativ stil. Der er ikke spildt penge på forstyrrende billeder eller plancher, hvad der så får være, det ville blot have gjort bindene endnu tungere og dyrere. Hvad der føles som et større savn, er den næsten totale mangel på forskningsdiskussion, og kun i de færreste tilfælde inviteres læseren ind i historikerens værksted og får et indtryk af kildebehandling og argumentation. Der formidles facts. Dem er der så til gengæld mange af.

De to foreliggende bind er disponeret stik modsat hinanden. Bind II begynder med et afsnit med en række politisk-historiske kapitler, som er geografisk ordnet. De dækker England,

Irland, Skotland og Wales, det frankiske Gallien i tre kapitler og så videre, 13 kapitler i alt, som også har vikinger, slaver og bulgarer, den spanske halvø og muslimerne i Europa med. Derpå følger et afsnit om styre og institutioner i 10 kapitler, som blandt andet omhandler pavedømmet, karolingisk klostervæsen, aristokrati, sociale og militære institutioner og landbrug og penge. Til sidst følger et afsnit i seks kapitler om kultur og intellektuel udvikling.

Bind VII griber tingene omvendt an. Først kommer tre afsnit med 16 kapitler, et om styre – blandt andet repræsentativt og pave og konciler – et om økonomiske og sociale udviklinger – med kapitler om adelen, bondesamfund, byer, krig og opdagelsesrejser – og et om det åndelige, kulturelle og kunstneriske liv med kapitler om religion, humanisme, trykkekunst og musik. Derpå følger et afsnit om de europæiske staters udvikling med 15 kapitler ordnet geografisk, begyndende nu med Tyskland og kejserdømmet, Frankrig, Burgund og først derpå England og derfra over Skandinavien, Rusland og det latinske Mellemøsten til Osmannerstaten.

Forskellen i de to binds disponering afspejler en forskellig kildesituation, men først og fremmest forskellige forskningstraditioner. Forskningen i perioden 700-900 har gjort voldsomme fremskridt kildemæssigt, siden den tilsvarende periode blev behandlet i den første *Cambridge Medieval History*, som blev udgivet i 1913 og 1922, således som Rosamund McKitterick gør rede for i indledningen. Der er kommet arkæologisk materiale til i stor stil, og netop inden for vikingetidsforskningen er det internationale samarbejde en veletableret kendsgerning nu, hvad det var mindre dengang. Forståelsesrammen er imidlertid stadig et langt stykke hen ad vejen den politiske historie og dermed den geografiske inddeling. Bind VII, det sidste i serien, er bevidst opstillet modsat sin forgænger fra 1936 og begynder med de kulturhistoriske afsnit for at vise, at alle områder var del af en større europæisk helhed i senmiddelalderen. Udgiveren, Christopher Allmand, forklarer dette skift blandt andet med den langt større generelle internationalisering af historikerfaget i slutningen af 1900-tallet end i 1930'erne. Et andet vigtigt element i nyopstillingen af kapitlerne er givetvis også interessen for den senmiddelalderlige krise, som prægede 1930'erne ganske meget, og

som Allmand og bindets forfatter tager bevidst afstand fra. I stedet vil de fremstille senmiddelalderen som dynamisk og ekspansiv. Men netop den senmiddelalderlige krise er vel et af de middelalderlige fænomener, som allermest har indbudt til internationale sammenligninger og allermindst har appelleret til en snæver, national historieforståelse.

Integreringen af de nye elementer lykkes i forskellig grad i de forskellige kapitler. Det nye arkæologiske materiale er fint repræsenteret i bind II, men dets teknisk-militære aspekt er langt mere fremtrædende end dets socialhistoriske. Den fælleseuropæiske vinkel er fremtrædende i de kulturhistoriske kapitler i bind VII, mens de enkelte landeafsnit i skiftende grad stadig fokuserer på det nationale, måske dog med større vægt på det udenrigspolitiske aspekt end i forgængerens.

The New Cambridge Medieval History er en vidensbase af meget stort omfang og meget høj lødighed og dertil velskrevet. Den er fremover et af de mest oplagte steder at gå hen og få konstante oplysninger og er dermed pligt-køb for biblioteker og kan anbefales til alle, der underviser grundigt i middelalderens historie. Hvis man vil grave dybere i de enkelte temaers eller landes historie, har man her en første introduktion og bliver gennem de digre bibliografier (172 og 145 sider) ledt videre til forskningsdiskussionerne.

K.V.J.

VENSKAB

VERENA EPP: *Amicitia*. Zur Geschichte personaler, sozialer, politischer und geistlicher Beziehungen im frühen Mittelalter. (Anton Hiersemann, 1999). 362 s., 260 DM.

Dette »Habilitationsschrift« fra 1996/97 om *amicitia* som begreb og praksis i den tidligste middelalder (fra sidst i 300-tallet indtil først i 600-tallet) afslører den voksende interesse for venskab, som nu fører til konferencer og bøger (som *Friendship in Medieval Europe*, ed. Julian Haseldine, 1999). Epps formål er at se, hvordan venskab i alle dets former blev udtrykt i denne periode. Hun bruger mange slags kilder: lovsamlinger, breve, teologiske traktater, politiske krøniker. Desværre er hendes udgangspunkt med antikkens venskabsbegreb for det meste begrænset til de græsk-romerske kilder. Senantik-

kens kirkefædre, bortset fra Augustin, glimrer næsten ved deres fravær, som tilfældet også er med de kristne ørkenfædre og deres asketiske venskabsbegreb.

Epps formål er at bruge den nye tyske forskning om den tidlige middelalder, som hos Gerd Althoff, til at forstå venskab som en form for bånd eller forbindelse, der fandtes overalt i samfundet. Derfor er hendes hovedafsnit delt op mellem *amicitia* som et personligt bånd, *amicitia* som bånd for klienter og politiske grupper («als Klientel- und Gefolgschaftsbeziehung»), *amicitia* som et udenrigspolitisk forhold og *amicitia* som en åndelig forbindelse for at forene to eller flere mennesker med Gud. Epp er meget grundig i brugen af de samtidige kilder. Hun har læst alt, hvad bisp Gregor af Tours og pave Gregor den Store skrev, som blot kommer i nærheden af disse emner. Mange glemte forfattere, for eksempel fra Nordafrika i vandalertiden, kommer op til overfladen og viser en forholdsvis ensartet forståelse af venskabsformer. Hermed ses romerverdens forbløffende kontinuitet.

Epps hovedtese er, at denne kontinuitet ikke skal skygges for nybrud, der finder sted i germanernes dannelse af venskabsbånd med både horisontale og vertikale egenskaber. Hun finder (s. 55) »die Entstehung eines mixtum compositum aus römischer Klientel und germanischer Gefolgschaft«. Alle historikere, som interesserer sig for magtens og herredømmets former, vil finde denne bog af betydning for en dybere forståelse af overgangen fra antikken til middelalderen. Men hovedtesen må vente indtil konklusionens sidste side. Som så ofte i tysk forskning kan kildegennemgange og næsten skolastiske distinktioner skygges for forfatterens vigtige budskab.

B.P.M.

ADELSKULTUR

WERNER RÖSENER (Hg.): *Jagd und höfische Kultur im Mittelalter*. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1997). 590 s., 120 DM.

Jagten indgår i middelalderens høviske kultur, og dette bind har til hensigt at undersøge hvordan. Der er tale om en antologi, hvis grundstamme udgøres af foredragene fra et symposium på Max-Planck-Instituttet i Göttingen i 1994, men som er øget med yderligere artikler. I alt 13 bidrag fra historie, germanistik, arkæologi, jagt-

kundskab og kunsthistorie belyser emnet, før udgiveren Werner Rösener kan søge at opsummere. Visse af forfatterne, blandt andet Lutz Fenske, betoner den almenmenneskelige jagtglæde og kommer ind på folkevandringstidens allerede udviklede jagtformer. Der argumenteres for instinkter, der går tilbage til de ældste jægere. Fast står det imidlertid, at der skete noget afgørende i tiden efter 1000-1100, hvor jagten, samtidig med at turneringen udvikledes, blev underkastet strengere regler, fik nye ritualer og skikke. I fuldt flor udfoldede disse forhold sig i forbindelse med hjorte- og falkejagten. Jagten knyttede sig i denne tid til ridderskabet og fyrstehoffet, hvor også kvinders deltagelse var med til at betone det nye aristokratisk-høviske præg. Den billedmæssige og litterære fremstilling af jagtidealerne dokumenteres i bogen af blandt andre Helmut Brackert og Sigrid Schwenk. En række smukke farveplancher giver i øvrigt eksempler på illustrationer i tidens »jagtbøger«, hvor man kan se ridderen med falcken i hånd eller et smovsende selskab ved en overdådig jagtmiddag i skoven.

Antologien berører selvklart kirkens syn på jagten. Middelalderens mennesker var ikke alle glade for jagten. Jagt kunne med et synspunkt, der gik tilbage til Augustin, betragtes som en lyst, det ikke var passende for gejstlige at udøve. På den anden side viser Klaus Militzers undersøgelse af Den Tyske Ordens jagtudøvelse, at dens medlemmer med fornøjelse omgik det oprindelige jagtforbud og begav sig på vildsvinejagt. Karl-Heinz Spiess diskuterer bøndernes forhold til jagt, der måtte blive præget af den indskrænkning af jagtretten, som var i gang allerede i merovingisk tid, men som udviklede sig kraftigt fra 1100-tallet. Skovene blev lukket af, og fra 1200-tallet udstedte tyske landsherrer jagtforbud. Et af de interessante indlæg i den forbindelse leveres af Joseph Morsel, der spørger, om senmiddelalderens jagt kun var »fornøjelse«? Hans svar er, at jagten på linje med fejden udgjorde et af herrenes midler til at markere magt – ikke kun over dyr, men også over undergivne mennesker. Tilspidset formulerer han det sådan, at jagten i senmiddelalderen var en måde, hvorpå aristokratiet på landet hævdede sig over for bonden, og på denne vis udgør den et sidestykke til den aristokratiske markering i forhold til borgeren gennem turneringer i byen.

Værket er et interessant bidrag til den historiske kulturvidenskab, som Max-Planck-Institutet har sat sig for at fremme, særlig naturligvis til udforskningen af middelalderens adelskultur, den høviske kultur. Dokumentationen for emnets betydning er solidt fremlagt her, og der er også givet frugtbare veje til dets indtolkning i det middelalderlige samfund.

B.P.

OTTO GERHARD OEXLE & WERNER PARAVICINI (Hg.): *Nobilitas. Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1997). 464 s., 98 DM.

Det er målet med dette bind at karakterisere vigtige træk ved den europæiske adel, dens funktion, repræsentation og selvopfattelse. Bindet er resultatet af et symposium afholdt i 1994 og indledes med et causerende bidrag ved Paravicini om det europæiske »adelsherrerømme«, som varede mere end 1.000 år. Herefter følger 13 vægtige bidrag og en konklusion.

Visse bidrag kredser omkring rødderne. J. Durliat beskriver overgangen fra romersk senatoradel til frankisk-germansk adel i 5. og 6. århundrede, og dette tema føres videre af M. Heinzmann i en behandling af Gregor af Tours' opfattelse af adelen. G. Althoff forfølger sin interesse for konfliktregulering i det tidligmiddelalderlige samfund gennem en gennemgang af belæg for underkastelsesritualet *deditio*, som han anser for et adelsprivilegium.

Andre artikler afdækker træk ved det fuldt dannede adelssamfund. Det gælder J. Richard, der behandler Frankrigs og korsfarerstaternes adelige retsudøvelse i højmiddelalderen. I en metodisk interessant artikel med udgangspunkt i schweizisk materiale viser R. Sablonier, hvordan 1200-tallets skriftlige kilder til jordbesiddelse på mange måder blot giver et negativt billede af forholdene, idet de først og fremmest vedrører omstridt gods. Disse kilder afspejler, ifølge ham, først og fremmest sociale relationer og prestige og siger i langt mindre grad noget om den aktuelle formue. Fremvæksten af adelige grupper i de italienske kommuner og i Spanien beskrives indgående af henholdsvis H. Keller og A. Roucquoi. For Frankrigs vedkommende understreger P. Contamine, at et tilhørsforhold til adelen først og fremmest erhvervedes gennem en adelig livsstil, men at militær og administrativ tjeneste for

kongen også var central. Konstruktionen af adelen som social gruppe står i centrum i den artikel, som jeg personligt har fundet af størst interesse, nemlig J. Morsels nuancerede analyse af adelens »opfindelse« i senmiddelalderens Frankrig. Tesen er, at adel i Frankrig først opstår omkring år 1400, og argumentationen, som har form af en diskursanalyse, er overbevisende: Samtidig med at begrebet *edel* introduceredes i det sene 1300-tal, skilte adelen sig ud som en særlig stand, tæt knyttet til den territoriale fyrste, men i et modsætningsforhold til borgerne. I denne proces fik de mange adelsfejder mod byerne, som påpeget af Morsel, en funktion i opbygningen af en adelig identitet. En anden tilgangsvinkel til senmiddelalderens adel har K. Schreiner, som kan vise, hvordan indstillingen til denne forblev ambivalent blandt tidens intellektuelle, og hvordan adelen derfor stadigt søgte at retfærdiggøre sin eksistens med religiøse, historiske og retslige grunde. Kun herved sikredes dens legitimitet. I sammenhæng hermed kan man læse A. Jouannas undersøgelse af, hvordan den franske fødselsadel under 1500-tallets religionskrige fremstillede sig selv som vogtere af landets love og modstandere af tyranni. Spørgsmålet om adelens funktion og plads i 1600-tallets hære tages op af G. Schmidt, der konkluderer, at skønt der var visse muligheder for at erhverve adelskab ved krigstjeneste, forblev det oftest en forudsætning for at blive officer, at man netop var adelig.

Det ikonografiske aspekt, som ellers måtte være vigtigt i diskussionen af adelig repræsentation, er kun til stede i en enkelt artikel ved C. Huth om tre håndskrifter fra 12. og 13. århundrede, men generelt må man sige, at der bydes på meget i forsøgene på at nærme sig et komplekst historisk fænomen. Vi er endnu langt fra at have et overblik over adelskabskabets 1.000 år, men må tro på, at gode delstudier, som de her fremlagte, kan føre frem til det.

B.P.

KIRKEHISTORIE

WILLIAM OF MALMESBURY: *Gesta regum anglo-rum*. The History of the English Kings, 1-2. Ed. and transl. R.A.B. Mynors, compl. R.M. Thomson and M. Winterbottom. (Clarendon, 1998-99). 880 + 496 s., 95 + 65 £.

William besluttede at fortsætte den ærværdige

Bedas historie om det engelske folk. Han begyndte med anglernes og saksernes ankomst til England i 449 og førte beretningen op til sin egen tid, 1120'erne. Hans historie er ikke begrænset til den engelske, men vigtig for en forståelse af 1000- og 1100-tallets generelle europæiske, blandt andet har han en udførlig og sine steder primær skildring af Det første Korstog. En del plads er viet de danske og norske kongers angreb på England; Knud den Hellige får trods angrebsplaner i 1086 sammen med Robert af Flandern en positiv omtale som en retfærdig hersker, der fastede og støttede kirken.

Omkring 1135 reviderede William sin tekst, og det er denne revision, udgiverne forsøger at rekonstruere. Grundlaget blev skabt af Mynors i 1950'erne, som forsøgte at få R.W. Southern til at skrive noter. Det blev aldrig til noget på grund af uenighed om noternes omfang og et bestemt fransk manuskripts status – en blodig akademisk konflikt antydes diskret mellem indledningens linjer. Resultatet er et – vellykket – kompromis.

Noterne er mange, men Thomson og Winterbottom har givet afkald på en samlet fremstilling og vurdering af Williams værk og periode. Mynors lettere reviderede oversættelse er selvfølgelig pinligt korrekt, men den er tung og salvelsesfuld og afspejler ikke kun Williams arkaiserende tendens, men også tonen blandt mange engelske akademikere i 1950'erne. På grund af Det første Korstog »the Dane broke off his long drawn-out potations«, en mere mundret oversættelse ville have været »left his continuous drinking«. Alligevel er oversættelsen meget læseværdig, og den nye udgave af Williams værk kan varmt anbefales til biblioteker og generelt, også trods prisen.

K.V.J.

PAMELA SHEINGORN (ed.): *The Book of Sainte Foy*. (Pennsylvania UP, 1995). 284 s., 42.50 £, 18.95 £ (pb.).

Den amerikanske kunsthistoriker Pamela Sheingorn har oversat en større samling af middelalderlige mirakelhistorier om den oldkirkelige barnehelgen Sainte Foy, hvis kult havde sin blomstringstid omkring midten af 1000-tallet, hvor også det væsentligste kildemateriale er blevet til. Vi får ganske kort at vide, at Foy blev født i 3. eller 4. århundrede som adelsdatter i Agen. På et tidspunkt bad den romerske præfekt

i byen om at få den smukke jomfru ført for sig. Da Foy ikke ville følge præfekten i hans lumre krav om at afsvære sin kristentro og i stedet dyrke Diana, og da hun tværtimod kaldte de romerske guder dæmoner, blev hun bundet til en bronzeseng med et bål under, men nægtede at afsvære sin tro. Derfor måtte hun i stedet halsugges. I midten af 500-tallet opførtes en kirke over hendes grav, som imidlertid aldrig før da havde været ordentligt indviet. Det skulle der rådes bod på, og da den daværende biskop endelig tog sig sammen, var han pludselig i stand til at løfte Foy's gravmæle med bare én hånd og føre det til sin nye plads. På det gamle gravsted strømmede herefter en bæk af blod.

Sainte Foy's *Translatio* beretter herefter om, hvordan munke fra et hensygnende kloster i Conques senere stjal hendes relikvier for at bruge Sainte Foy til at igangsætte ny religiøs (og økonomisk) aktivitet. Munkene sendte simpelthen en hemmelig agent ud, som det lykkedes at indsmigre sig blandt lokalbefolkningen i Agen og blive udnævnt til kirkeværge. Herfra var kuppet ganske enkelt, og *Translatio* beretter i detaljer om dets udførelse og den fortvivlelse, det medførte i Agen. Antydninger af moralske skrupler hos tyven og hans arbejdsgivere er der imidlertid ikke spor af i beretningen.

De mange forskellige mirakelberetninger om Sainte Foy synes at koncentrere sig om forskellige genkommende temaer. Sainte Foy har især helbredt blindhed ved simpelthen at genindsætte øjenæblerne, kureret lammelser og andre kropslige skavanker; hun har hjulpet kvinder i kærlighedsnød; hun har – meget usædvanligt – opvækket døde dyr, og – mere normalt for en helgen – straffet angreb på sin person og kult og ladet talrige tilfangetagne undslippe deres lænker. Alle disse temaer udfoldes detaljeret i en lang række beretninger, som indsamleren, en vis Bernard af Angers, har skrevet ned i de første tiår af 1000-tallet.

Det er særdeles interessante beretninger ud fra flere perspektiver. Bernard var øjensynligt en meget omhyggelig mand, som bevidst reflekterede over, hvordan historier forvansktes, og hvordan løgne kan afsløres. Bernards overvejelser er interessante for overlevering af historisk materiale, vidneadfærd og forfatterens rolle.

Imidlertid er en læser med sådanne interesser skidt hjulpet med Sheingorns bog. Her kommer

man til at gøre alt arbejdet selv. Sheingorns introduktion og øvrige kommentarer begrænser sig til kommentarer om overleveringen og en stærkt overfladisk indføring i hagiografiens forskningsområde, men hjælper ikke det mindste til en anvendelse af materialet, ligesom også hendes oversættelse kan forekomme tvivlsomt sine steder. Forlaget har ikke ofret penge på et optryk af de latinske paralleltekster, hvilket ellers ville have gavnet bogen.

Læs bogen for dens gode historier. De kan nemlig snildt bruges som udgangspunkt for egne refleksioner over anvendelighed af hagiografisk materiale og over helgenlitteraturens udsagnskraft i forhold til social-, religions- og mentalitetshistoriske temaer.

T.K.N.

NATIONALISME

CLAUDIUS SIEBER-LEHMANN: *Spätmittelalterlicher Nationalismus*. Die Burgunderkriege am Oberrhein und in der Eidgenossenschaft. (Vandenhoek & Ruprecht, 1995). 488 s., 102 DM.

Nyere forskning skildrer ofte nationalisme som en erstatningsidentitet for befolkningsgrupper, der oplever den økonomiske og politiske moderniseringsproces' nedbrydning af dagliglivets traditioner og stabile religiøse univers. Sieber-Lehmann viser, at en nationalisme med strukturer som den moderne eksisterede i byerne ved den Øvre Rhin og i Edsforbundet, der 1474-77 sejrede over Burgunderhertugen Karl den Dristige. Lighedspunkterne mellem den moderne og denne senmiddelalderlige nationalisme findes især i det kommunikative rum mellem de involverede byer, der gav nationalismen krop og styrke. Fællesskabsfølelsen blev skabt gennem byøvrighedernes flittige nyhedsudveksling og kommentarer til de seneste begivenheder. Markante egen- og fjendeidentiteter formidledes bredt gennem denne kraftige, nærmest institutionsbårne, nyhedsstrøm. Byøvrighedens propagandekster etablerede et »forestillet fællesskab« mellem deltagerne i alliancen og en større »tysk nation«. *Die frummen Tütschen* skildres som grundlæggende forskellige fra Burgunderhertugen og hans såkaldte »vælske« tilhængere. Burgunderhertugen blev fremstillet som den tyske nations dødsfjende. Byøvrighederne lovprieste det tyske sprog. Som i moderne nationalisme

opfattedes sproget som et synligt udtryk for nationen. Propagandaen udviklede også et meget voldsomt fjendebillede ved konsekvent og målrettet at bruge romerkirkens hedninge- og kætterstereotyper på Burgunderhertugen og hans folk. De urbane propagandister skabte samtidens stærkeste fjendebillede af hertugen ved helt ned i detaljerne at fremstille ham som en *Türk in Occident*.

Sieber-Lehmann bidrager herudover med interessante overvejelser over de europæiske middelalderbyers natur. Han interesserer sig ikke for de muligheder for frigørelse og kreativitet, som det er blevet hævdet, at Europas middelalderbyer rummede. For hurtigt afviser han forestillingen *Stadtluft macht frei* som en romantisk-liberalistisk myte. Derimod præsenterer forfatteren nyttige idéer til belysning af, hvordan middelalderens byer kunne fungere som magt- og kontrolapparater. Sieber-Lehmann betoner her den markante forskel mellem bykommunen og et omgivende feudalt samfund. Denne tilgangsvinkel til emnet skyldes især forfatterens kraftige inspiration fra Max Weber. Byens anderledes udspand af dens specielle juridiske rum, dens korporative identitet og den sociale dynamik i håndværkerens og købmændenes verden. Mere systematisk og udviklet – og teoretisk forfinet – end det normalt gøres, viser Sieber-Lehmann, at byøvrighedens kontrol over en persons urbane tilhørsforhold gjorde byen til en særlig instans i middelalderens magthierarkier. Den særlige urbane magtpraksis manifesterede sig i byøvrighedernes symbolske og praktiske markering af skellene mellem byens »egne« (byens fuldgyldige borgere), »de andre« (de, der tåltes i byen, fordi de udførte nødvendige funktioner) og »de fremmede« (de, der kunne fungere som byens syndebugge). Denne tre-ledede struktur mobiliserede byøvrighederne ved Rhinen etc. til det ekstremt farlige at få Det tyske Riges øvrige byer og dets kejser som allierede. Men med Karl den Dristiges død i 1477 var der ikke længere noget, der klart motiverede de foregående års urbane nationalisme. Sieber-Lehmanns værk inspirerer derimod til at undersøge, hvorvidt der i andre af Europas kulturelle grænsezoner opstod urbane nationalismer af den type, som her rekonstrueres i korridoren mellem den romanske og den germanske verden.

S.T.C.

SOCIALHISTORIE

FRANK REXROTH: *Das Milieu der Nacht*. Obrigkeit und Randgruppen im spätmittelalterlichen London. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1999). 450 s., 89 DM.

I nærværende bog har forfatteren sat sig for at undersøge, hvad han kalder »das Milieu der Nacht« i 1300- og 1400-tallets London. Hermed sigter han til den relativt store gruppe af fattige i byen, der af den ene eller anden grund i samtiden blev betegnet som uærlige og dermed ikke værdige til at modtage støtte fra enkeltpersoner eller fra byfællesskabet som sådan. I modsætning hertil stod den anden gruppe af byens fattige, der blev opfattet som ærlige og dermed støtteværdige. Mere konkret er det Rexroths intention at blotlægge og dermed også beskrive den marginaliseringsproces, der fra Hundredårskrigen udbrød og ind i 1400-tallet førte til en tydelig afgrænsning og stigmatisering af disse såkaldte uærlige fattige i forholdet til de øvrige fattige. Forfatteren peger på flere udløsende faktorer i denne marginaliseringsproces. Således mener han, at frykten for en fransk invasion i begyndelsen af Hundredårskrigen samt de efterfølgende voldsomme udbrud af pest hver på deres måde skabte en uro og usikkerhed i store dele af det engelske samfund (og ikke mindst i selve London), hvilket førte til en øget frygt for og marginalisering af de befolkningselementer, der lå i periferien af byens fællesskaber og følgelig var vanskelige, hvis ikke direkte umulige, at kontrollere for et ansvarligt bystyre. Undersøgelsen peger således på nogle konkrete stereotyper, der i ovennævnte tidsrum blev hæftet på disse uærlige (og dermed marginaliserede) fattige – nemlig deres voldelighed, deres seksuelle udskjelset og ikke mindst deres modvilje mod at påtage sig et ordentligt (dvs. »ærligt«) arbejde. Disse stereotyper ramte bredt blandt byens lavere befolkningslag, hvor løsarbejdere, prostituerede, tigge-re, krøblinge og syge mv. alle kunne risikere at blive (eller allerede var) inkluderet i gruppen af uærlige fattige. Fælles for dem var, at de af al magt blev undertrykt af bystyret gennem en række omfattende love og forordninger iværksat i løbet af den undersøgte periode.

Forfatteren har præsteret et solidt stykke arbejde og fremlægger gennem denne bog en spændende undersøgelse, hvor han på en indsigtsfuld måde bringer læseren på nært hold af

nogle af de marginaliserede befolkningsgrupper i en af Europas senmiddelalderlige metropoler. Bogens indledende forskningsoversigt tegner samtidig et overordnet billede af et spændende forskningsområde, der gennem en årrække har sat samfundenes randgrupper i centrum.

C.S.J.

KORSTOGSHISTORIE

ADRIAN J. BOAS: *Crusader Archaeology*. The Material Culture of the Latin East. (Routledge, 1999). 267 s., 30 £.

Man kommer tæt på hverdagslivet med Boas' bog, tæt på de fysiske rammer og de nye indbyggere i Det hellige Land i korstogstiden; indretningen af basargaden i Jerusalem f.eks. er rekonstrueret med fordeling af forretninger ud fra arkæologiske vidnesbyrd som gadeskilte og ud fra de skriftlige kilder. Basargaden var først og fremmest de små, hurtige spisesteders gade, hvor pilgrimmene fik noget i munden på vandringen fra det ene helligsted til det næste. I løbet af 1100-tallet fik gaden navnet *malquissinat*, »det dårlige køkken«, et af historiens første oprør mod *fast food*-kulturen. Et tidligt eksempel på dårlig byplanlægning med kraftig forening til følge er afløbssystemerne i Acre, der var ledt direkte ud i havnen, som hurtigt kom til at gå under det mærkelige, nordisk-franske hybridnavn *Lordemer*.

Crusader Archaeology er en stramt komponeret bog, hvis første halvdel systematisk gennemgår by for by, område for område, med historisk rids og landkort og grundplan og med oversigt over bygninger, befolkningssammensætning og indbyggertal i korstogstiden. Den sidste halvdel omhandler arkitektur, både borge og kirker, håndværk med en lang gennemgang af keramik, glas, brætspil, rustninger, mønter, segl og meget andet; kunst med skulptur og manuskriptilluminering. De to sidste kapitler handler om byggeteknik og -materialer og, en passende afslutning, om begravelse og kirkegårde. Boas spænder over utroligt meget og må skrive meget kort om hver enkelt ting. Til gengæld får man – i tilgift til en fyldig litteraturliste – en præsentation af de allernyeste arkæologiske resultater og af de nyeste historiske diskussioner, f.eks. R. Ellenblums påvisning af, at de latinske frankere boede ude på landet og ikke kun i byerne, som man ellers har troet indtil nu. Informationsmængden er

enorm i denne bog, og den er velovervejet og sober. Hurtige forenklinger har selvfølgelig ikke helt kunnet undgå, heller ikke for hurtige forenklinger. Skeletter begravet med højre arm over hjertet og venstre over bækkenspartiet er ifølge Boas altid tempelriddere. I den stilling ligger adskillige af de danske skeletter faktisk også, så det har altså vrimlet med tempelriddere herhjemme.

K.V.J.

KASTELLOLOGI

HORST WOLFGANG BÖHME m.fl. (Hg.): *Burgen in Mitteleuropa*. Ein Handbuch, 1-2. (Theiss, 1999). 352 + 328 s., 198 DM.

Kastellologien, læren om borge, lever og har det godt. Der publiceres rigtig mange bøger om borge, der holdes seminarer og kongresser, der udgives tidsskrifter, hvori også dansk borgforskning bliver præsenteret i en international sammenhæng, som f.eks. *Château Gaillard. Études de Castellologie médiévale* (udkommet siden 1964) og *Castella maris baltici* (siden 1993). Kastellologer er imidlertid et blandet folkefærd, der omfatter gravende arkæologer, teoretiske historikere, arkitekter, antikvariserende lokalhistorikere og nulevende borgherrer. Den foreliggende håndbog forsøger at henvende sig til alle disse grupper og formidle viden dem imellem, og det lykkes rigtig udmærket. Kronologisk dækker håndbogen tiden helt op til i dag, men langt den største vægt er dog lagt på middelalderen.

Det første bind er viet selve borgbyggeriets former og udviklinger. Fine, korte afsnit om de enkelte kronologiske perioder fra tidlig middelalder til ruiner i nutiden introducerer en række typer og vanskelige diskussioner, f.eks. de tidlige slaviske borge eller de mellemøstlige korsfarerborges indflydelse i Vesteuropa. Derpå er resten af bindet en grundig gennemgang af borgenes rent fysiske sider, med kapitler om byggematerialer, valg af plads for borgen, vindebroer, voldgrave, faldgite. Afsnittet om borgens indre omhandler alt fra farven på væggene til tæpper, vinduesindretning og varmekilder. Afsluttende behandles udenomsværker som vandforsyning, produktionshuse og adgangsveje.

Det andet bind handler om »Geschichte und Burgenlandschaften«, altså befæstede landskabers afhængighed af og indflydelse på den

øvrige historie. Typer af skriftlige og billedlige kilder præsenteres, borgenes retsstilling diskuteres og deres stilling som beboelse, som repræsentative monumenter, som magtcentre og økonomiske centre. Endda et særligt kapitel om fejlgrundlæggelser af borge er der blevet plads til. Derpå følger godt 150 sider om »borglandskaber« i Mitteleuropa, der her strækker sig fra Sydskandinavien til det sydlige Tyrol og fra Holland-Belgien til Pommern. Kort karakteriseres de forskellige typer af borge og deres kronologi og – ultrakort – deres sammenhæng med områdets øvrige historie. Om Danmark læser man, at kun kongen og ganske få, ganske store stormænd indtil slutningen af 1200-tallet byggede borge, mens danske herremænd i øvrigt levede fredeligt på ubefæstede gårde. Det er nok ikke rigtigt, og hvis det var, ville Danmark adskille sig fra alle de andre behandlede områder.

Den velskrevne tekst er ledsaget af rigtig mange, gode billeder og tegninger med rekonstruktioner og oversigter, og litteraturlisten er særdeles omfattende. Håndbogen vil være en god støtte til enhver form for undervisning, der forsøger at give et overblik og et indtryk af livet i middelalderen, og den er oplagt til alle borginteresserede historikere. Dertil er det en smuk gave, hvis man har tysklæsende borgherrer i sin bekendtskabskreds.

K.V.J.

ASIEN

IAN GILLMAN & HANS-JOACHIM KLIMKEIT: *Christians in Asia before 1500*. (Curzon, 1999). 391 s., 55 £.

Set fra et moderne vesteuropæisk synspunkt er kristendommen en mellemøstlig foreteelse, som hurtigt blev udbredt i Byzans og Vesteuropa og først efter de store opdagelser i begyndelsen af det 16. århundrede for alvor blev forsøgt missioneret i Asien. Denne totale misforståelse har Gillman og Klimkeit sat sig for at gendrive i et stort anlagt og vellykket oversigtsværk. Kristendommen i Asien er urgammel og var ofte kendt i Vesteuropa, også før 1500.

Indledningsvis forsøger forfatterne i »en nødvendig diskurs i teologi« at gøre rede for nogle af de basale forskelle i opfattelsen af Guds søns natur, som splittede den tidlige kirke i monofysitter og nestorianere og forskellige former for

ortodokse. Det er ikke nemt stof, de forskellige positioner fremtræder ikke særligt klart, og der henvises kun i ringe grad til dem senere i bogen. Til gengæld bliver det klart, at det var spørgsmål af brændende betydning for den enkeltes håb om frelse og for den enkeltes måde at tilrettelægge sit liv på.

De syriske kristne blev asketer, et kristent liv var ikke muligt uden i jomfruelighed for både mænd og kvinder. Nogle, som Simon, tilbragte et helt liv på en søjle, andre, som Efraim, skrev en afhandling imod latteren og dens fare for sjælen. Men de blev missionsstærke og udbredte kristendommen, og de skabte en hierarkisk og velfungerende kirkeorganisation, som levede videre i bedste velgående under islam, som de fleste af de syriske kristne hyldede som befrielse fra byzantinsk undertrykkelse. Mongolerne i det 13. århundrede blandede sig direkte i det syriske kirkeliv; patriarken Mar Yaballaha III blev valgt i 1281 i Bagdad, selv om han var önguttyrk fra det yderste Kina og slet ikke kunne syrisk, udnævnelsen var klart politisk betinget. Med mongolerne og især med Timur Lenk omkring 1400 svandt store dele af de syriske kirker væk i Mellemøsten og i Persien.

I Indien påberåber den kristne kirke sig kontinuitet tilbage til apostlen den vantro Thomas. Det har Gillman og Klimkeit stor sympati for og opregner argumenter herfor; umuligt er det ikke, men det første sikre vidnesbyrd om kristen tilstedeværelse er udnævnelsen af Josef af Edessa til biskop af Indien i 345. Overbevisningen om Thomaskirkens ælde levede imidlertid i bedste velgående blandt middelalderens kristne, og i 883 sendte Alfred den Store af England som tak for en sejr over danskerne en delegation med gaver til Peter i Rom og til Thomas i Indien. De kristne i Indien gled ind i kastesystemet og blev rangeret lige under brahminerne, og de overtog ceremonier og skikke fra deres naboer, blandt andet ejede de særlige elefanter til deres kirkelige processioner, som de også udlånte til hindu-templerne. Hverken hinduer eller kristne ville blæse lys ud, hinduerne for ikke at krænke ildens gud, de kristne for ikke at slukke verdens lys, Jesus.

I bogens stort anlagte perspektiv viser kristendommen en voldsom ekspansion i midten af det 7. århundrede, hvad der givetvis er en tilfældighed, men hvad der kan relativere Vesteuropas

rolle i en global historie. Omkring 635 begyndte St. Aidan kristningen af Northumbria. Samtidig nåede den nestorianske kristne missionær Al-open (vi kender kun hans navn fra kinesiske kilder) den vigtige kinesiske by Chang-an og grundlagde en kristen menighed i Kina. Mellem 656 og 661 blev den persiske kristne fyrste A-lo-han (Abraham?) udnævnt til kinesisk grænsefyrste og sendt til Tibet, hvor han støttede kristendommen. I 644 kristnede Elias, den syriske metropolit af Merv i det østligste Persien, angiveligt de første tyrker (allerede i 581 havde den byzantinske kejser dog taget tyrkiske krigsfanger med korset tatoveret i panden).

Gillman og Klimkeit gennemgår udførligt både Centralasien og Kina, og begge steder går de første spor af kristendom meget længere tilbage end til 600-tallet. I Centralasien forstod de kristne sig endda i en tradition tilbage til før kristendommen, og til helt op i 1300-tallet daterede de på deres gravsten efter Alexander den Store. Gillman og Klimkeit giver et godt og sobert indtryk af den lokale kristne litteratur, oversættelser eller original, og de giver mange eksempler på kristendommens tilpasningsevne og udvekslingen af ideer mellem religionerne. Buddha Jesus i parthiske tekster gik efter korsfæstelsen ind i Nirvana, og på kinesiske gravsteler rejser korset sig knejsende op fra en gigantisk lotus på et alter. Helt forrygende er Sian-Fu gravstelen fra 781 over I-ssu, en gift kristen munk, der havde været efterretningsagent og hærfører for kejseren af Kina og prises for sine kristne og buddhistiske dyder og dertil sin trofasthed over for vejen, dao.

I Kina forsvandt de kristne menigheder under Sung dynastiet (960-1279) og blev derpå genindført med det mongolske Yüan dynasti. De blev derpå nærmest udslettet med Mingopstanden i 1368, som væltede det mongolske dynasti. I Centralasien forsvandt de fleste kristne menigheder, efterhånden som de mongolske herskere gik over til islam i løbet af det 14. og 15. århundrede.

Christians in Asia before 1500 er en introduktion til flere, meget store forskningsområder. Det er Gillman og Klimkeits store fortjeneste at have samlet alt dette materiale i en læseværdig bog og dermed givet et vigtigt bidrag til *global history* ud fra en idehistorisk, religiøs synsvinkel. En oplagt bog til undervisning og til inspiration.

K.V.J.

NYERE TID

REFORMATION

HANS J. HILLERBRAND (ed.): *The Oxford Encyclopedia of the Reformation*. Vol. 1-4. (Oxford UP, 1996). 1.977 s., 236 £.

Det er ikke så længe siden, det var let at definere, hvad »reformationen« var: Det var den store protestantiske bevægelse, der nok antog forskellige former i de enkelte lande, men som grundlæggende var et teologisk og kirkeligt opgør med den katolske kirke. Helt siden det 16. århundrede var forskningen domineret af protestantiske kirkehistorikere, der så de evige sandheder udfoldet i de protestantiske reformatorers lære, og da det meste af denne forskning foregik i Tyskland, var det tyske reformationshistorikere, der leverede den lærdom, som andre så kunne forbinde med idé- og filosofihistorie og med den almindelige historie i øvrigt. Og som hovedredaktøren til det værk, der her skal omtales, Hans J. Hillerbrand, skriver i sit forord, var de fleste af disse grundlærde kirkehistorikere af den mening, at der mellem Patmos (hvor Johannes skrev sin Åbenbaring) og Wittenberg ikke havde eksisteret nogen autentisk kristendom.

At dette syn på reformationsbegrebet er blevet grundigt ændret i løbet af det 20. århundredes sidste halvdel, er denne store encyklopædi et kraftigt vidnesbyrd om. Den almindelige erkendelse af, at religionen skal ses som et integreret led i det 16. århundredes helhed, der også omfatter fænomener som opdagelserne, renæssancen, den gryende kapitalisme og de store sociale konflikter, er her sat igennem. Det er mere end 450 kyndige folk fra mange fag, der har skrevet de mere end 1.200 artikler. Hver artikel er forsynet med en selektiv bibliografi, og ved de større biografier er desuden anført de bedste udgaver af den biograferedes egne værker.

En følge af det overordnede syn på reformationen som en side af en bred og kompleks udvikling, der indeholdt en generel stræben efter fornyelse, er blandt andet, at en række personer fra det 16. århundrede, som ikke hørte til de store reformatorer og deres støtter, men som er interessante som udtryk for tidens kulturelle liv, her drages frem, efter i århundreder at have levet et stille liv i fodnoter eller helt uden for forskningen. Men alle de kendte folk er der naturlig-

vis også, og det er behageligt at se Luther (i modsætning til hvad vi ofte har set under hjemlige himmelstrøg) præsenteret sobert, og uden at han tillægges den altafgørende betydning. Teseopslaget på kirkedøren omtales som den myte, det er, og også Luthers voldsomme antisemitisme gøres der sobert rede for. Der er også bredere artikler om lutherdom og om den lutherske renæssance i Tyskland i første halvdel af det 20. århundrede – den sidste stærkt historiografisk orienteret. I artiklen om Kopernikus bliver det ikke fortiet (som det ellers er sket, når kirkehistorikere fører pennen), at den lutherske teolog Andreas Osiander fik sneget et usigneret forord ind i den dødssyge Kopernikus' bog, der dementerede det hele som en hypotese, der blot drejede sig om astronomiske beregninger og ikke om virkeligheden i rummet.

Alle de teologiske spørgsmål om nadveropfattelser (under opslagsordet *Eucharist*), den frie vilje og prædestination er naturligvis udførligt behandlet og det på en sådan måde, at det er til at forstå, også for folk, der ikke er teologisk skolede. Og til det hele er der til sidst et stort indeks, hvor man kan finde frem til emner, hvis omtale gemmer sig under andre opslagsord, og til nutidige forfatters bøger og artikler, som er nævnt rundt om i bibliografierne til de forskellige emner.

Som det er fremgået, er der ikke meget ondt at sige om dette værk. Man kunne måske have ønsket sig (endnu) flere krydshenvisninger, og undertiden kan det godt være nødvendigt for den ikke specielt fagkyndige at supplere sin læsning med opslag i en fremmedordbog. Men det tager man sjældent skade af, og værkets nytteværdi er umådelig. For mange historikere som for de fleste andre moderne mennesker er de teologiske emner trådt meget i baggrunden, men vi kommer ikke uden om deres betydning på reformationstiden og i de følgende århundreder. Blandt mange unge synes der at være en voksende interesse for at forstå denne side af den kulturelle udvikling. Blandt andet af disse grunde bør dette værk stå på ethvert bibliotek, hvor lærere og forskere færdes. Det kan blive en god kammerat for alle fags udøvere – hvis de vil vide mere.

A.W.

AGRARHISTORIE

JAN PETERS (Hg.): *Konflikt und Kontrolle in Gutsherrschaftsgesellschaften*. Über Resistenz- und Herrschaftsverhalten in ländlichen Sozialgebilden der Frühen Neuzeit. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1995). 435 s., 90 DM.

JAN PETERS (Hg.): *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich*. (Akademie Verlag, 1997). 546 s., 148 DM.

MICHAELA HOHKAMP: *Herrschaft in der Herrschaft*. Die vorderösterreichische Obervogtei Triber von 1737 bis 1780. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1998). 283 s., 62 DM.

I 1992 nedsattes en arbejdsgruppe under Max Planck-selskabet med titlen »Østelbiske Gutsherrschaft als sozialhistorisches Fänomen«. Arbejdsgruppen var på en gang et forsøg på at videreføre noget af den rige tradition for godshistorisk forskning fra DDR og samtidig en reaktion mod denne forskningstraditions strenge strukturhistorie. I antologien *Gutsherrschaft als soziales Modell* fra 1995 fastslog gruppens leder Jan Peters, at det var arbejdsgruppens mål at se på den komplekse sociale virkelighed i de godsprægede østelbiske landbosamfund under inspiration fra den historiske antropologi.

Antologien *Konflikt und Kontrolle in Gutsherrschaftsgesellschaften* er det andet store bind fra arbejdsgruppen. Ti af dens medlemmer har bidraget med forholdsvis lange artikler, alle om Tyskland i nyere tid, de otte om det østelbiske område.

Næsten alle artikler er udpræget mikrohistoriske studier med fokus på en eller få konflikter på et eller to godser. Jan Peters analyserer iscenesættelsen af *Gutsherrschaft* på et gods-kompleks, der i 1500-tallet skiftede status fra kirkegods til adelsgods. Han påpeger, at både godsejer og bønder søgte at argumentere historisk. Samtidig var der tale om et sammenstød mellem et sædvaneretligt og et skriftligt styrings-system.

Heinrich Kaak ser på en række konflikter på et gods-kompleks i det østlige Brandenburg og konstaterer, at godsejerne benyttede forskellige strategier fra det paternalistiske og formidlende til den rene magtanvendelse. Axel Lubinski konstaterer fra et mindre gods i Mecklenburg, at konflikterne både kunne stå mellem godsejer og bønder, bønder indbyrdes, de lokale godsejere indbyrdes eller en hvilken som helst af disse

parter og tredjemand. I konflikter med tredjepart kunne godsejer og bønder meget vel stå sammen.

Jan Klußmann beskæftiger sig med fænomenet flugt fra livegenskab. Barbara Krug-Richter undersøger et forsøg på at indføre øget hoveri på et gods i Westfalen. Bønderne reagerede kollektivt, dels ved at nægte at udføre de nye hovarbejder, dels ved at gå rettens vej. Her havde det været oplagt, hvis forfatteren eksplicit havde sammenlignet med nogle af de konflikter på østelbiske godser, der skildres i andre artikler i bogen. De viser nemlig, at de østelbiske bønder brugte de samme protestformer, men at de tilsyneladende havde mindre held med det – efter alt at dømme fordi de var underlagt en næsten total godsejerjurisdiktion.

Mens arbejdsgruppens to første antologier er domineret af dens egne medlemmer, repræsenterer antologien *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich* resultaterne af en stor konference i 1995, hvortil der var indbudt talere fra mange lande. Antologien rummer 28 bidrag af vekslende længde samt en længere diskussionsdel. Geografisk er fokus denne gang videt ud. Ud over en række østtyske territorier er der artikler om de baltiske lande, Rusland, Polen, Böhmen, Slovakiet og Ungarn øst for Elben samt to artikler om vestelbiske territorier: Schweiz og Bayern. En enkelt artikel inddrager endda plantagerne i de amerikanske sydstater som sammenligningsgrundlag – uden at det er særlig overbevisende.

Artiklerne er samlet i fire grupper: almene og sammenlignende artikler, artikler om *Gutsherrschaft* som socialt system, artikler om herskabsformer og endelig artikler om bønder under *Gutsherrschaft*. Allerede disse overskrifter antyder, at dette bind er mere mangfoldigt, men også mindre sammenhængende, end det ovenfor nævnte og det allerførste bind. Mange af bidragene er samtidig ret korte og skitseagtige.

Påfaldende nok er det udelukkende folk uden for Potsdam-gruppen, der forsøger sig med almene og sammenlignende artikler. Markant står de amerikanske historikere William Hagen og Edgar Melton, der sammenligner henholdsvis Brandenburg med Polen og Østtyskland generelt med Rusland. Adskillige artikler handler om de enorme storgodser i Tjekkiet og Ungarn. Markus Cerman argumenterer for, at *Gutsherrschaft*

var under udvikling i Bøhmen før slaget ved Det Hvide Bjerg, og at 1620 ikke betegner et afgørende brud. Antonín Kostlán hævder derimod det modsatte – traditionelle – synspunkt.

Heide Wunder og Martina Schattkowsky analyserer henholdsvis et østpreussisk og et kur-sachsisk gods-kompleks. Traditionelt placeres det første område under *Gutsherrschaft* og det sidstnævnte under *Grundherrschaft*. De to analyserede godser tjener begge til at stille spørgsmålstegn ved dette billede. Begge forfattere drøfter samtidig godsejernes holdninger. Heide Wunder finder kristent prægede paternalistiske træk, mens Martina Schattkowsky påpeger en levende interesse i godsdriften hos den analyse-rede godsejer.

Også i dette bind handler flere bidrag om bøndernes modstand, og samtidig inddrager flere kommunikationsaspektet. Andreas Suter analyserer en bondeopstand i Schweiz og påpeger, at bønderne her rådede over et omfattende uafhængigt kommunikations- og beslutningsnetværk, mens han mener, at det ikke gjorde sig gældende under *Gutsherrschaft*. Jan Peters søger imidlertid at vise, at både godsejere og bønder under *Gutsherrschaft* havde en ret vidtstrakt kommunikation med omverdenen. Jaroslav Cechura analyserer bøndernes taktik og logik under en opstand på et bøhmisk storgods.

Denne store bog giver, som det ovenstående antyder, langt fra noget sammenhængende billede af samfund præget af *Gutsherrschaft*. Med sine mange forskellige tilgange og sin store spredning i tid og rum er den imidlertid egnet som inspiration til videre studier i godset som socialt system – og den vil forhåbentlig ægge til mere eksplícit komparation.

Michaela Hohkamps bog *Herrschaft in der Herrschaft* om et habsburgsk fogedi i Schwarzwald placeres af forfatteren selv i samme forskningsmæssige sammenhæng som de ovenfor nævnte værker. Den første halvdel af bogen har et administrationshistorisk udgangspunkt. Forfatteren konkluderer, at idealer om stram bureaukratisk styring kun delvis slog igennem. Dels var fogediet for stort og for uoverskueligt til, at embedsmændene kunne have kontrol med alt, dels måtte embedsmændene tage hensyn til den befolkning, de boede iblandt. Bogens fjerde kapitel viser samtidig, at de fleste af de sager, embedsmændene tog sig af, var rejst af lokalbe-

folkningen selv, der brugte embedsmændene til at løse konflikter, man ikke kunne ordne selv. Sagerne handler især om ejendom, gæld og æreskrænkelser.

Bogen tese er, at den enevældige stat ikke slog stærkt igennem i lokalsamfundet. Det er dog en svaghed, at bogen mangler afgørende konfliktstof i forholdet mellem statsmagt og administrerede, og den bidrager derfor kun i begrænset grad til at afklare, i hvor høj grad statsmagten kunne sætte sig igennem, når det virkelig gjaldt.

C.P.R.

KUNST OG SAMFUND

JOHN SWEETMAN: *The Enlightenment and the Age of Revolution 1700-1850*. (Addison-Wesley, 1998). 304 s., 72.19 \$, 31.88 \$ (pb.). Der er gjort store anstrengelser for, at den foreliggende kulturhistorie skal fremtræde europæisk. Man har nærmest en fornemmelse af, at forfatteren, der er kunsthistoriker, er begyndt med at lave en navne- og værkliste, som så gradvist er blevet udfyldt med relevante citater og karakteristikkere. Man kan derfor ikke sige, at Holberg, Linné eller Tiepolo mangler, men hele synsvinklen i bogen er angelsaksisk. Det betyder ikke blot, at engelsk billedkunst og digtning indtager en uforholdsmæssig stor plads i forhold til kulturen i lande som Danmark, det gustavian-ske Sverige, Portugal, Spanien og hele Øst-europa, men at tankegangen er engelsk. Mere grundlæggende er værkets store svaghed, at forfatteren ikke forfølger nogle idehistoriske modeller, der går dybere end interessen for landskabet, den »fantastiske« genre og vanviddet som emne for kunsten og forholdet mellem kunstner og mæcener, sidenhen imellem den skabende og det frie marked. Det er en meget traditionel oversigt over Oplysningstid og, i langt mindre grad, Revolution, hvor det 19. århundrede klippes på det 18. uden analyse af de dybere årsager til stilskitterne.

Sweetman gør den obligatoriske reverens for kvinderne, om end de især forekommer som kunstkonsumenter, men han glemmer alligevel såvel billedkunstnere som Elisabeth Vigée-Le-brun og Angelica Kaufmann, et utal af franske romanforfatterinder og naturvidenskabelige forskere som Marie Lavoisier eller den interessante Ada Lovelace, Byrons datter, matematiker og

foregangskvinde i kybernetik. De områder, hvor kvinderne traditionelt var aktive, opera, skuespil og ballet, spiller ikke nogen rolle for Sweetman som domæne for erhvervsaktivt kvinde-køn. Heller ikke billedmaterialet hæver sig over det traditionelle, mandscentrerede historiesyn – og i øvrigt skæmmes bogen af en del mudret-grå gengivelser, som man undrer sig over har fået lov til at passere hos en kunsthistorisk forfatter.

Det engelske perspektiv giver forfatteren mulighed for at få anbragt mange gode citater fra hans landsmænds breve og bøger, og sproget er ganske behageligt i sin konversationsrytme, men værket ender alligevel som en ørkenvandring af navne og titler. Man må håbe, at seriens andre udgivelser vil være mindre prægede af den angelsaksiske berøringsangst over for store ideer.

C.C.

PAULA REA RADISCH: *Hubert Robert. Painted Spaces of the Enlightenment*. (Cambridge UP, 1998). 220 s., 69.95 \$.

Den kunsthistoriske forskning søger i disse år med megen iver at distancere sig fra det, der på dansk er navngivet »normalkunsthistorien«. Ikke som normalteologi, retningsgivende, men som gammeldags æstetik og personalhistorie. I stedet nærmer faget sig mentalitetshistorien, perceptionspsykologien eller ved andre lejligheder litteraturhistorien. Det kan der komme adskilligt ud af, også nittere som Paula Rea Radischs bog om en af Frankrigs betydeligste kunstnere i det 18. århundrede, Hubert Robert.

Med megen omhu påpeger forfatteren, der er professor ved Whittier College i USA, at hun ikke skriver en biografi om Robert. Det går hurtigt op for læseren, at hun mener det alvorligt, for end ikke fødsels- og dødsår opvarter hun med (1733-1808), så vidt jeg kan se.

Bogens erklærede ærinde er det ikke voldsomt revolutionerende at sætte kunstnerens arbejder i relation til bestillerens sociale og psykologiske miljø, samt at forklare billederne ud fra deres oprindelige placering i arkitekturen, hvortil de var malet. Men Radisch skriver, så det gør ondt, og med påtrængende brug af første person ental. Ustandseligt rekapitulerer hun sin hensigt med bogen, som om den henvender sig til et publikum uden hukommelse for de allerede læste sider. Lige så lidt som hun giver et afrun-

det billede af maleren Hubert Robert, præsenterer hun hans mæcener i fuld figur endside giver de relevante facts om den arkitekturhistoriske sammenhæng. Mange enkeltfund og indfald kædes sammen, uden at disse af og til interessante citater samles til en gennemarbejdet argumentation. Kompensationen måtte så være nytænkte billedanalyser, men også disse er kursoriske.

Det er tilfredsstillende, at der er grøde i 1700-talsstudierne, efter den lange tid, hvor det 19. århundrede optog kunsthistorien intenst. Det er derimod nedslående, at et velrenommeret forlag i sin iver efter at udgive moderne kunsthistorie helt lægger redaktionsarbejdet fra sig og accepterer bøger som den foreliggende. Det er, som det hedder i dag, for »tyndt«. Hubert Robert fortjener en bedre behandling.

C.C.

HEKSETRO

WOLFGANG BEHRINGER: *Hexen*. Glaube, Verfolgung, Vermarktung. (Becksche Reihe, 1998). 115 s., 14.80 DM.

Wolfgang Behringer har skrevet flere monografier og oversigtsværker om de europæiske hekseprocesser. I denne lille bog samler han alt dette samt overvejelser om hekseprocesser i den tredje verden på en forrygende veloplagt måde. Han ser samlingspunktet i kampen mod »det onde« og i det evigt aktuelle spørgsmål om årsagerne til lidelse, ulykker og nød.

I den forbindelse er det derfor ikke overraskende at møde den kendsgerning, at regeringen i Benin (da landet hed Dahomey) lod trykke et frimærke med temaet *La lutte contre la sorcellerie* ud fra den opfattelse, at det måtte anses for at være en form for klassekamp, eftersom rigdom kun kunne opnås gennem trolddom. Ikke mindre overraskende er det imidlertid, at 66% af den amerikanske befolkning i 1988 troede på en »personificeret« Djævel.

Behringer kan også i sammenhæng med de europæiske heksefølgelser pege på det fænomen, at da de begyndte o. 1400, rettede de sig i samme grad mod kvinder og mænd. Det betyder med andre ord, at årtierne frem mod reformationen må tillægges en altafgørende betydning for, at forfølgelserne ikke bare tog til i voldsomhed, men også i stigende grad blev rettet mod kvinder. Det skal også påpeges, at Behringer henleder opmærksomheden på, at heksefølgel-

serne kun i meget ringe omfang ramte storbyerne, og som en kommentar kan det nævnes, at det også synes at have været tilfældet i København. Han forklarer det med, at de nye staters reelle magtkoncentration fjernede frygten for hekseri, og det er da en tanke værd.

Wolfgang Behringer er den første, der fornuftigt forbinder hekseprocesserne i den tredje verden med de store europæiske hekseforfølgelser, skønt han ikke er i stand til at forklare den tidsmæssige faseforskydning, og dette især ikke, fordi han er så glad for den såkaldte »lille istid«, når han skal give en årsagsforklaring på de europæiske processer. Som en introduktion er Wolfgang Behringers bog dog klart den bedste på markedet for øjeblikket.

J.C.V.J.

MARION GIBSON: *Reading Witchcraft. Stories of Early English Witchcraft.* (Routledge, 1999). 242 s., 16.70 £.

Heksetrosstudierne tiltrækker i stigende grad forskere fra sprogvidenskabernes, mens historikere ikke er optaget af emnet i samme grad som for 10-15 år siden. Marion Gibson er et eksempel på denne udvikling; hun underviser i engelsk ved Universitetet i Exeter. Det medfører naturligvis, at andre fremgangsmåder bliver lagt for dagen ved studiet af heksetro og dermed følger også, at der bliver lagt større vægt på andre kildegrupper end dem, der tidligere har påkaldt sig interesse.

Gibson benytter således de pamfletter, der blev trykt frem for alt om de engelske hekseprocesser i det 16. århundredes sidste trediedel, et helt unikt materiale i hekseprocessernes historie. Der kan ikke herske tvivl om, at Gibson når frem til væsentlige konklusioner, spørgsmålet er blot: Hvor meget fortæller de os om fænomenet hekseprocesser, om hvilke mennesker der blev anklaget, og af hvem? Det er givetvis et spørgsmål om videnskabelige værdier, når vi skal nå frem til en afklaring af, om det er de sociale realiteter, der interesserer os, eller om det er det, der »repræsenteres« i kilderne. Gibson får det forhold, at en enkelt hændelse »repræsenteres« i tre forskellige skikkelser, til at fremstå som et nybrud; men det er jo en sag, jurister i årevis har måttet forholde sig til i en retssag. Ofrets, gerningsmandens og vidnets vidneafklæggelse »repræsenteres« ofte forskellige sider af samme

sag, og for læseren bliver det endnu vanskeligere, når det er gået gennem journalistens referat, eller i Gibsons tilfælde gennem den person, der har skrevet pamfletten. Der er en undertone i bogen af, at historikere har taget alt for pålydende uden større overvejelser.

Når Marion Gibson ønsker at nå frem til hekseenes strategi, tvivler jeg egentlig på, at det kan lade sig gøre. Bogen har sin styrke i, at Gibson konstant og overbevisende betoner, at hekseri betød noget forskelligt for offer, vidner, dommer og hekse selv.

J.C.V.J.

ITALIEN

GIGLIOLA PAGANO DE DIVITIIS: *English Merchants in Seventeenth-Century Italy.* (Cambridge UP, 1997). xv + 202 s., 35 £.

Det foreliggende værk er en engelsk oversættelse af den italienske originaludgave fra 1990. Det er i hovedsagen et resultat af primærstudier i engelske arkiver, men også italiensk arkivmateriale er i fornødent omfang inddraget. Formålet med undersøgelsen er en kortlægning af de tidlige faser af den langvarige engelske dominans over den italienske halvøens internationale handelsforbindelser og dermed også indflydelse på halvøens interne økonomiske liv.

Udgangspunktet for denne udvikling var den tidlige nytids store omlægning af de internationale handelsveje, hvilket svækkede traditionelle handelscentre som Venedig og Syditalien, men til gengæld forvandlede byer som London, Antwerpen og Amsterdam til europæiske økonomiske tyngdepunkter. På grundlag af et omfattende talmateriale identificerer forfatteren to klart adskilte faser i den engelske økonomiske indtrængen i Middelhavet. For det første årtierne efter 1570, hvor engelske købmænd i løbet af de jævnlige engelsk-spanske konflikter etablerede sig i flere vestvendte italienske havnebyer og gradvis trængte spanierne ud. For det andet den egentlige etableringsfase i ly af Trediveårskrigen, hvor engelske handelshuse for alvor bed sig fast i det rige norditalienske område med frihavnen Livorno som vigtigste udgangspunkt.

Da England som følge af Navigationslovene i sidste halvdel af århundredet også havde elimineret Nederlandene som en truende konkurrent i området, var det engelske økonomiske hegemoni en kendsgerning og forblev det i de følgende

århundreder. En ikke uvæsentlig pointe i undersøgelsen er, at den stærke engelske satsning på Norditalien fik regionen til at blomstre økonomisk, hvorved forskellen mellem dette område og det agrare Syditalien øgedes markant med dybtgående langtidsvirkninger til følge.

Undersøgelsen, der bygger på omfattende told- og regnskabsmateriale, er klart og logisk opbygget, ligesom sprogdragten er upåklagelig. Bogen kan derfor anbefales som et nyttigt supplement – også på visse punkter et korrektiv – til Braudels klassiske værk om Middelhavsregionen.

K.J.

ANDREA DEL COL: *Domenico Scandella Known as Menocchio*. His Trials Before the Inquisition (1583-1599). Translated by John & Anne C. Tedeschi. (Center for Medieval and Early Renaissance Studies, State University of New York at Birmingham, 1996). cxvi + 173 s., 26 \$.

Bogen er en lillempet engelsk oversættelse af den italienske originaludgave fra 1990, der udsprang af Carlo Ginzburgs berømte værk fra 1976, *Il formaggio e i vermi* («Osten og orme»). Med grundlag i den norditalienske møller Domenico Scandellas forhør og domfældelse ved Inkvisitionen søgte han deri at trænge ind i 1500-tallets forestillingsverden. Ginzburgs mikrohistorisk anlagte mentalitetshistoriske arbejder opnåede vid udbredelse og så megen omtale, at yderligere præsentation turde være overflødig.

Hans arbejde var den direkte anledning til, at Trieste-historikeren Andrea Del Col påtog sig at udarbejde en annoteret udgave af det dokumentariske materiale, der dannede grundlag for Ginzburgs værk, herunder i særdeleshed Inkvisitionens to omfangsrige forhørsprotokoller fra retssagen mod den fritænkende møller. Det er denne udgave, der med enkelte modifikationer nu foreligger i engelsk oversættelse.

Værket består af en godt hundrede sider lang introduktion til sagen af Andrea Del Col, hvori han tegner et indtrængende billede af livet og de sociale vilkår i den lille norditalienske bjerglandsby, som mølleren levede i. Samtidig søger han at forfægte den tese, at møllerens særegne omverdensopfattelse var stærkt i familie med – og muligvis påvirket af – kathareernes dualistiske religion. Bogens sidste del optages af en omhyg-

geligt annoteret oversættelse til engelsk af Andrea Del Cols italienske udgave af de to inkvisitionsprotokoller. Deri kan læseren i detaljer følge gangen i den forhørsrække, der slutteligt førte til møllerens domfældelse og henrettelse i august 1599. Udgaven må derfor karakteriseres som et nyttigt dokumentarisk supplement til Ginzburgs værk.

K.J.

CHRISTOPHER STORRS: *War, Diplomacy and the Rise of Savoy 1690-1720*. (Cambridge UP, 1999). 345 s., 45 £.

Hertugdømmet Savoyens bemærkelsesværdige forandring fra at være en fransk satellitstat omkring 1690 til i 1713 at være et kongerige med en respekteret plads i det europæiske statssystem har været genstand for en del opmærksomhed. Blandt årsagsforklaringerne har været, at hertug Victor Amadeo 2. med tvang integrerede sine provinser til en absolutistisk stat samt ikke mindst, at han førte en stærkt opportunistisk udenrigspolitik, hvor han skiftede side, når det kunne gavne ham bedst både under Den pfalziske og Den spanske Arvefølgekrig.

Christopher Storrs fra universitetet i Dundee har i denne bog forsøgt nærmere at forklare baggrunden for Savoyens succes og til dels revidere billedet af hertugen med afsæt i den nyeste forskning om statsdannelse. Det giver nogle interessante pointer, fra et dansk synspunkt ikke mindst, da der findes klare paralleller til en anden mindre magt på denne tid, nemlig Danmark-Norge.

Storrs gennemgår udviklingen i hæren, hvis vækst lagde et voldsomt pres på finanserne, og selv om kernen i hæren var fra Savoyen og blev finansieret med ordinære og en sværm af ekstraordinære skatter, var subsidier og mandskab fra allierede af afgørende betydning. Opbygningen af et diplomatisk netværk (senere i Savoyen end i f.eks. Danmark) betød, at Savoyen trods vekslende militær succes kunne erhverve nyt territorium samt ikke mindst kongetitlen til Victor Amadeo. Storrs påpeger, at hertugen langt fra var sikker på den udenrigspolitiske kurs, men de vekslende alliancer var udtryk for statens svaghed og udsatte position mellem stormagterne. Hans greb om staten blev ganske vist styrket i perioden, men adelen var fortsat en afgørende – og villig – medspiller, og den absolutte magt

havde betydelige begrænsninger i forhold til lokale traditioner og det praktisk mulige. Alt sammen træk man, alle forskelle være usagte, gænder fra Danmark i perioden.

Den meget velskrevne bog (bortset fra irriterende mange parenteser!) afslører, at Storrs har stort kendskab til den internationale forskning om opbygningen af den »moderne stat«, og han forstår at anvende den på det savoyske eksempel, der er særligt derved, at Victor Amadeo havde så stor succes, men ellers en del af et generelt europæisk mønster for de mindre magter.

L.C.

RUSLAND

MANFRED VON BOETTICHER (Hg.): *Braunschweigische Fürsten in Russland in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts*. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1998). 329 s., 86 DM.

Denne kommenterede kildesamling er resultatet af et samarbejde mellem tyske og russiske arkivmyndigheder og historikere. Det publicerede materiale handler til dels om det ægteskab, som prinsesse Charlotte af Braunschweig-Wolfenbüttel i 1711 indgik med den russiske tronfølger Aleksej. Men størstedelen af bogen drejer sig om prins Anton Ulrich af Braunschweig-Wolfenbüttel og hans familie, der også er mest interessant ud fra en dansk synsvinkel. Anton Ulrich ægtede i 1739 Anna Leopoldovna, en niece til kejserinde Anna Ivanovna, og deres førstefødte, Ivan, blev 1740 udråbt til russisk hersker efter den barnløse kejserindes død. I slutningen af 1741 blev den 15 måneder gamle barnekejser styrtet ved Elisabeth Petrovnas paladsrevolution. Han og hans familie blev interneret i Kholmogory ved Hvidehavet. I 1756 blev den detroniserede Ivan flyttet til fæstningen Schlüsselburg, hvor han i 1764 blev myrdet af sine fangevogtere. Anna Leopoldovna og Anton Ulrich døde i Kholmogory i henholdsvis 1746 og 1776. Deres fire overlevende børn blev i 1780 befriet fra fangenskab og ført til Danmark takket være en aftale mellem deres faster, enkedronning Juliane Marie, og kejserinde Katharina II. Det længstlevende af disse børn døde i Horsens i 1807. Bogen indeholder mange bevægende vidnesbyrd om den braunschweigske families skæbne i Rusland, men lidet om »det russiske fyrstehof« i Horsens.

H.Ba.

SIMON DIXON: *The Modernisation of Russia 1676-1825*. (Cambridge UP, 1999). 267 s., 35 £, 12.95 £ (pb.).

Denne publikation i serien »New Approaches to European History« supplerer på sin vis Janet M. Hartleys næsten samtidige bog om samme emne (NFH XLVIII, 239). Hartley er teorisk og holder sig tæt til kilderne; hun er optaget af at øse af sin egen viden og lader ikke sin fremstilling styres af standende forskningsdiskussioner. Dixon derimod baserer sig udelukkende på sekundærlitteraturen; hans bog er teoretiserende og problemorienteret, og til hvert af de tematiske kapitler har han en værdifuld kritisk bibliografi over den nyere forskning, særlig den engelsksprogede.

I øvrigt falder sammenligningen ud til fordel for Hartley, der kan støtte sig på sin egen empiriske forskning i den relevante periode. Dixon har tidligere skrevet artikler om den ortodokse kirke og den russiske nationalisme, og det er tydeligt, at han ikke har levet sig helt ind i det 18. århundrede, Ruslands rationalistiske og kosmopolitiske århundrede *par excellence*. Havde han anvendt dette århundredes egne kriterier, ville den russiske regerings moderniseringspolitik være fremstået som en enestående succes. I stedet konkluderer Dixon, at reformpolitikken blot gjorde Rusland mere tilbagesående. Det skyldes hans særlige optik. Hans observationspunkt er midten af det 19. århundrede, Krimkrigens katastrofe og den vesteuropæiske udvikling, kendetegnet ved industrialiseringen samt folkestyrets og nationalstaternes opståen. Hans moderniseringsteoretiske »model« er anakronistisk, fordi den netop er udformet på grundlag af det 19. århundredes udvikling, og i sin konklusion må han da også indrømme, at den kun vanskeligt lader sig anvende på Ruslands historie i det 18. århundrede.

Dixons bog lever i realiteten ikke op til serietitlen. Tværtimod er hans *approach* til Ruslands historie yderst traditionel, fordi han som så mange andre projicerer det 19. århundredes tilbagesående ned på det 18. århundrede. Det skal dog siges til hans ros, at han ikke fortier den »fænomenale« økonomiske vækst, der fandt sted i Rusland fra midten af det 18. århundrede til cirka 1810, om ikke endnu længe.

H.Ba.

LATINAMERIKA

MATTHEW RESTALL: *The Maya World. Yucatec Culture and Society, 1550-1850*. (Stanford UP, 1997). 441 s., 65 \$.

Efter Chiapas-oprøret i 1994 i Mexico, hvor maya-indianerne over for staten synliggjorde deres kulturelle og politiske krav samt krav om selvbestemmelse, er interessen for en mere dybtgående viden om denne gamle kultur vokset meget i de senere år. I denne sammenhæng udgør Restalls bog et afgørende bidrag til en socialhistorisk belysning af maya-folket i Yucatán-provinsen i Mexico i perioden 1550-1850, faktisk fra kolonitiden til nationalstatsdannelsen. Værket er delt i fire dele: I. Identitet og organisering, II. Samfund og kultur, III. Land og materiel kultur, IV. Alfabetisering og sprog. Bogen bygger kildemæssigt på maya-notarielle dokumenter, der findes i amerikanske, mexicanske og spanske arkiver, og de blev oprindeligt affattet på maya-sprog, skrevet med latinsk alfabet. Restall har både oversat maya-notarielle dokumenter til engelsk og fortolket og placeret dem i en historisk-kulturel kontekst. Dette kildemæssige grundlag giver værket en enestående forståelseshorizont af mayaerne, idet næsten alle afhandlingerne om maya-kulturen indtil i dag har bygget på spanske kilder, f.eks. klassikeren Diego de Landas bog *Relation de las Cosas de Yucatán* (1566). Ud fra en metodologisk-teoretisk synsvinkel er værket tværfagligt, da forfatteren anvender metoder, der spænder fra historievidenskab, antropologi og sociologi til sprogvidenskab. Med disse metodologiske redskaber foretager Restall en imponerende rekonstruktion af maya-folkets samfundsstruktur, herunder kønsforhold, samfundshierarki, politisk organisering, deres økonomiske system og materielle liv samt deres religion. Forfatterens gennemgående problemstilling er maya-kulturens overlevelsesevne, som blev mulig ved indianernes dygtige tilpasning til de spanske koloni-administrative institutioner, herunder *Cabildo* (byråd). Mayaerne indordnede sig under den spanske administrations rammer, der gav dem ret til at danne deres egne »indianske byråd« parallelt med de spanske. Denne overlevelsesstrategi gjorde det muligt for mayaerne at bevare deres gamle fællesskabsinstitutioner næsten intakt. Bogen har et 52 siders imponerende appendix, som omfatter seks maya-notarielle dokumenter, 30 tabeller og en fortegnelse

over spanske låneord i maya-dokumenter; derudover 44 sider med noter og litteraturhenvisninger, 3 sider glossarium over spanske udtryk, 12 sider bibliografi og 8 sider navneregistre.

Alt i alt udgør Restalls bog et væsentligt bidrag til forståelse af Maya-folkets historisk-kulturelle rødder, og den er særdeles anbefalelsesværdig læsning for Latinamerika-specialister.

H.C.T.

INDIEN

OM PRAKASH: *European Commercial Enterprise in Pre-Colonial India*. The New Cambridge History of India. Vol. II.5. (Cambridge UP, 1998). 377 s., 35 £.

Cambridge-serien om Indiens historie består af en række selvstændige værker, som behandler separate temaer. Som helhed har dette givet serien et noget uensartet præg, hvor de enkelte bøger emnemæssigt overlapper hinanden. Om Prakash har således valgt at begynde sin gennemgang af den europæiske tilstedeværelse i Indien med et kapitel om portugiserne i Indien fra 1500 til 1640, selv om det portugisiske imperium er blevet behandlet som selvstændigt tema af Michael Pearson i samme serie. Det gør nu ikke noget, for Om Prakash opsummerer på glimrende vis de fremskridt, historikerne har gjort i løbet af de sidste ti år, især inden for udforskningen af de private handelsaktiviteter, som portugisiske købmænd udførte uden for Estado da Indias kontrol.

Om Prakash er økonomisk historiker, og det præger fremstillingen. Forfatteren giver detaljerede oplysninger angående værdien og sammensætningen af varer, som europæiske handelskompagnier henholdsvis importerede fra og eksporterede til Indien. Disse data er opstillet i mange nyttige tabeller og diagrammer. Ædelmetallets betydning behandles indgående. Det stort set selvforsynende Indien efterspurgt meget få vestlige produkter, så kun europæernes adgang til det sydamerikanske sølv muliggjorde samhandel. Denne udveksling, *bullion for goods*, påvirkede naturligvis indisk økonomi og havde ifølge forfatteren overvejende positiv effekt. Den indiske udenrigshandel skabte vækst, hvilket medvirkede til monetariseringen af samfundsøkonomien.

Bogens svaghed er den manglende fokusering på politiske og sociale aspekter ved den euro-

pæiske tilstedeværelse i Indien. Hvordan det engelske kompagni blev transformeret fra et handelsforetagende til en territorial magthaver behandles ikke, og der er heller ikke gjort forsøg på at give en karakteristik af de europæiske købmandssamfund.

Forfatteren har en klassisk handelshistorisk tilgang til sit emne. Bogens kapitler opdeles i afsnit om udviklingen af de europæiske kompagniers handel i subkontinentets kommercielle regioner som Bengalen, Coromandelkysten, Ma-

labar og Gujarat samt i afsnit, som omhandler vigtige varekategorier som tekstiler og opium. Det medvirker i en vis udstrækning til at gøre bogen forholdsvis tung at læse.

Som handelshistorisk oversigt til europæernes kommercielle aktiviteter i Indien er værket fremragende og ved at medtage den europæiske privathandel i Det indiske Ocean pointerer forfatteren, at kompagnierne ikke var de eneste vestlige aktører på scenen.

S.Me.

DET 19. ÅRHUNDREDE

NATIONALISME

MARY ANNE PERKINS: *Nation and Word, 1770-1850. Religious and metaphysical language in European national consciousness.* (Ashgate, 1999). 370 s., 49.50 £.

Den britiske idéhistoriker Mary Anne Perkins har tidligere skrevet en bog om Coleridges filosofi. Man kan sige, at hun med denne bog breder perspektivet ud til hele den romantiske bevægelse i Tyskland, England og Frankrig og til dens opfattelse af sprog og national identitet i Europa i første halvdel af 1800-tallet. Hun undersøger først og fremmest, hvordan ideen om nationen udtrykkes i religiøst sprog og religiøse temaer hentet fra den jødisk-kristne tradition hos en række ledende romantiske tænkere og digtere. Hun opfatter nationalismen, som den foldede sig ud fra slutningen af 1700-tallet, som en art ny religion, hvor den kristne kirkes »temaer, figurer og troer gradvist blev assimileret og omformet i en ny visions tjeneste, en ny åbenbaring af kristendommen« (s. 262). Det fik blandt andet det udtryk, at nationen – hvad enten det var den tyske, franske, engelske, russiske, eller – kunne man for den sags skyld og for egen regning tilføje – danske – mentes at have en mission for resten af menneskeheden af ofte messiansk karakter. Ved hjælp af symboler og visionær profetisk tale kobledes nation, religion, sprog, poesi og filosofi sammen. For en dansk læser er det interessant at overveje, i hvor høj grad en digter som Grundtvig (som ikke nævnes i bogen) synes at indgå i en bred europæisk tradition; mange er vel tilbøjelige til at opfatte ham som et særegent

dansk fænomen, men han har meget til fælles med en række tyske og engelske samtidige. Sproget, man brugte til at beskrive nationens »ånd«, var ofte ekko af formuleringer, der udtrykte guddomsordets natur, det vil sige, at det kristne *logos*, ordet der blev kød, associeredes på en meget afgørende og indflydelsesrig måde med »nation« – og det gjaldt i øvrigt, uanset om der var tale om en protestantisk, katolsk eller ortodoks sammenhæng. Perkins konkluderer, at det i periodens intellektuelle historie er selve uadskilleligheden af både »nation« og »ord« fra »ånd« (hvad enten der er tale om en guddommelig eller menneskelig ånd), som kobler religiøse, litterære og politiske forestillinger sammen med en hidtil uset intensitet i en kaotisk tid, og heraf udspringer de forskellige nationalismers vedvarende kraft og de stærke forhåbninger, der knyttes til den moderne nationalstat (s. 306).

Med et væld af citater både fra kildematerialet og fra sekundærlitteraturen redegør Perkins for denne diskurs i de dannede kredse, og det kunne naturligvis have været interessant, om hun også havde overvejet dens gennemslagskraft på et mere folkeligt plan som andet end et postulat.

J.C.M.

STEFAN BERGER, MARK DONOVAN & KEVIN PASSMORE (ed.): *Writing National Histories. Western Europe since 1800.* (Routledge, 1999). 314 s., 19.99 £.

20 artikler omkranset af en indlednings- og konklusionsartikel af redaktørerne er indholdet af denne bog. Bogen behandler komparativt de

måder, som historieskrivning er blevet brugt til at legitimere nationalstaten med. Det er også, hvad man kunne kalde nationalismekritisk at belyse den problematiske forbindelse mellem historieskrivning og »nation-building«. Det Vest-europa, som undertitlen hentyder til, er Frankrig, Tyskland, Italien og i langt mindre grad England, der kun behandles i en oversigtsartikel. Kronologisk spreder artiklerne sig jævnt fra 1800 til nutiden.

I tre indledende artikler trækkes de længere linier henholdsvis generelt, i tysk og i engelsk historieskrivning. Herefter følger seks kronologiske dele med artikler præget af tilgange. Den ene er analysen af den opfattelse af det nationale, som kommer til udtryk i en væsentlig historikers værk, og hvorledes det forholder sig til politiske forhold i samtiden. Her kan man læse interessante analyser af klassikere som Ranke, Taine og Bloch. Analysen af Ranke er en af bindets mest vellykkede og viser, at den nationale betragtningsmåde ikke er en fast defineret skabelon. Mens Rankes Englands- og Frankrigshistorier er historier om, hvorledes nationen efterhånden repræsenteres i den politiske magt, bliver den tyske nations historie en, der handler om en særlig tysk national ånd, fordi en kontinueret politisk magt, der kunne repræsentere den tyske nation, ikke lader sig eftervise. Analysen af Taine viser dertil, at nationen ikke behøver at blive opfattet som en organisme, som hos Ranke og de tyske tænkere, men udmærket lader sig forene med tanken om samfundet som hierarki. Det fremgår af Stuart Jones' bidrag, der viser, at Taine så det egalitære samfund som et atomiseret samfund, mens et hierarkisk samfund sikrede stabilitet. For Bloch handlede det først og fremmest om at holde den uundgåelige patriotisme i ave, så den ikke fik nogen forvrængende indflydelse på den historiske undersøgelse. Den anden gennemgående tilgang trækker bredere historio-grafiske linier i en afgrænset periode. Her får vi f.eks. en interessant nuancering af billedet af de ukritiske, statsloyale tyske historikere efter 1890, skrevet af Alastair Thompson, og af italienske historikers måde at håndtere historien på efter landets samling 1861.

I del 5-7 gennemgås sider af det 20. århundredes historiografi. Der redegøres for historieskrivningen i mellemkrigsperioden, og hvorledes historikerne forholdt sig til diktatur og den

fascistiske/nazistiske udfordring i de tre lande. Næste del beskæftiger sig med, hvorledes man forsøgte at komme til rette med Anden Verdenskrig. I den afsluttende konklusion slås det fast, at »there is a multiplicity of historiographical nationalisms (or antinationalisms), which changes over time, and which is constructed in particular historical contexts« (s. 282). Det er en sandhed, som ikke gør det let kort at referere bogens indhold. Antologien kommer omkring mange væsentlige sider af den nationale historieskrivning, den vinder ved sit komparative anlæg og endvidere ved, at hver artikel har henvisninger til yderligere litteratur. Den kan således fint tjene som introduktion til dette centrale problemfelt.

C.M.J.

1848

R.J.W. EVANS & HARTMUT POGGE VON STRANDMANN (ed.): *The Revolutions in Europe 1848-1849. From Reform to Reaction*. (Oxford UP, 2000). 264 s., 35 £.

Denne antologi, der består af 10 bidrag af historikere fra Oxford, er nok en publikation i den strøm af publikationer, der er kommet i forbindelse med 150-års-jubilæet for revolutionerne i 1848-49 (se NFH XLVII, 65-69) – og en god en af slagsen.

Indledningsvis diskuterer Hartmut Pogge von Strandmann gennem sammenligning, om man kan tale om en europæisk revolution, eller om der blot var tale om en serie revolutioner. Selv om der var lokale centre og lokale variationer i revolutionerne, og selv om nationalismen efterhånden skabte skel, kommer han frem til, at de både med hensyn til årsager og langsigtede virkninger havde så mange fællestræk, at man kan kalde dem europæiske. Revolution var forventet i hele Europa og forberedt mentalt af 1840'ernes reformdebat, liberalisme og opposition til de gamle styreformer var generel, der skete en mere udbredt politisk mobilisering, og konstitutionelle og andre reformer fik vedvarende betydning. Richard Evans følger op med en oversigt over udviklingen af oppositionelle grupper af nationalt og liberalt tilnit i perioden mellem 1789 og 1848, set i lyset af den europæiske statsordning og de gamle regimers forsøg på at holde sig ved magten efter 1815, samt de langsigtede og kortsigtede faktorer, der var med til at

underminere disse forsøg frem til revolutionernes udbrud.

Derefter gennemgås i hver sin artikel revolutionsforløbet i hovedlandene Frankrig, Italien, Tyskland og det habsburgske rige. I det franske (parisiske) tilfælde var revolutionsbevægelsen altovervejende politisk, mens det nationale ikke var et tema. I de italienske stater var der tale om en fragmenteret og dårligt organiseret opstand, hvor der på ingen måde blev tale om en national samlingsbevægelse; man arbejdede under forskellige lokale omstændigheder og med lokale målsætninger. Bidraget om de tyske revolutioner tager forholdene i Mecklenburg som sit omdrejningspunkt. Det udgør et særtilfælde i forhold til de andre tyske stater derved, at det var presset for politisk reform, der fungerede som katalysator for social og økonomisk protest, og fordi kampen for en konstitution fortsatte, efter at den var standset i andre tyske lande. I tysk sammenhæng var der tale om et klart program for national samlings i anden fase af revolutionsbevægelsen – det nationale var blevet et tema i den borgerlige offentlighed i løbet af 1830'erne – men bevægelsen var præget af indbyrdes konflikt. I det habsburgske rige var det umuligt at tale om en bevægelse, idet modsætningerne var meget stærkere end enheden, hvor utallige etniske reformbevægelser – væsentligst selvfølgelig den ungarske – skød op, da isen først var brudt, og i sidste ende førte til borgerkrig. Det redegør Evans kyndigt og veloplagt for i sit andet bidrag. Når monarkiet faktisk kom ud i noget, der kunne ligne en styrket udgave, skyldtes det ifølge Evans ikke kun krigsmagt, men også at bevægelserne, med undtagelse af den ungarske, faktisk ikke søgte Habsburgrigets undergang, men politisk og kulturel selvbestemmelse inden for dets rammer. Massenationalistiske bevægelser var der ikke tale om, og en ny balance lod sig finde.

I to artikler redegøres der for, hvorledes tingene forløb i Rusland og Storbritannien, og som noget nyt inddrages også USA, hvor man generelt så på revolutionerne med sympati, men hvor turbulensen i det reaktionære Europa først og fremmest syntes at bekræfte USA's storhed, ideologiske overlegenhed og progressivitet. Afslutningsvis finder man et kapitel om 1848 i europæisk kollektiv erindring. Ved at fokusere på jubilæerne og politiske debatter i den anledning gives der en oversigt over de demokratiske, so-

cialistiske og nationale myter omkring 1848 i Frankrig, Tyskland og i mindre grad de habsburgske lande frem til 1998.

De 10 bidrag til denne antologi fremstår som yderst informative og kompetente, de bygger på den nyeste forskning, men der ses ingen metodiske nyskabelser. Tolkingsmæssigt spiller nationale forklaringsmodeller en tilbagetrukket rolle, mens politisering og mobilisering står centralt. Bortset fra de to indledende artikler er komparation mellem landene sjældent til stede, men der henvises til yderligere læsning, hvilket øger brugsværdien.

C.M.J.

VIDENSKABSHISTORIE

HANS ERICH BÖDEKER, PETER HANNS REILL & JÜRGEN SCHLUMBOHM (Hg.): *Wissenschaft als kulturelle Praxis, 1750-1900*. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1999). 430 s., 89 DM.

Denne antologi indeholder 14 artikler om forskellige aspekter af videnskab fra 1750 til 1900 med en ganske kort indledning af redaktørerne. Hovedparten af artiklerne falder i oplysningsstiden frem til omkring 1800, mens en mindre klump ligger i slutningen af det 19. århundrede. *Wissenschaft* dækker jo alle former for videnskab, så der er ikke tale om en afgrænsning til bestemte videnskabstyper, men et gennemgående perspektiv er, at videnskab ses som en del af en kulturel og social praksis. Derfor kommer man i sagens natur vidt omkring, og det gennemgående perspektiv skaber ikke nogen overordnet sammenhæng mellem bidragene, der behandler deres emne fra forskellige perspektiver og i forskellige kontekster.

Med udgangspunkt i tysk materiale viser Lorraine Daston, hvorledes der sker et skifte i perioden fra 1750, hvor man arbejdede med et begreb om sandhed, til omkring 1850, hvor man taler om objektivitet. Hun viser, at der er tale om en markant forandring, fordi der i objektivitetsdebatten ligger en erkendelse af det subjektives betydning, som gør sandhed i den tidligere forståelse til noget uopnåeligt. I et andet interessant bidrag anskueliggør Martin Gierl rationalet bag oplysningens kompilationsiver som en måde at producere, kritisere og administrere viden på, hvis kredsløb var de lærde tidsskrifter.

Nogle af bidragene relaterer sig direkte til historievidenskabens historie. Således skriver Jörn

Garber om den såkaldte »anthropologische Wende« i senoplysningen og dens betydning for udviklingen af universalhistorieskrivningen. På grundlag af en organismetænkning med biologien som forbillende udvikles modeller for universalhistorien og menneskeheds historie, der kobler del og helhed. De negligerer ikke modsætninger, pluralisme eller forandring, men integrerer dem i helheder af stabil karakter, der lader sig sammenligne med andre helheder.

To bidrag behandler emner, der også rører sig i dansk historievidenskab. Det ene er af Hans Erich Bödeker, der skriver om J.R. Forsters og Georg Forsters rejseberetninger om menneskene på nogle af de stillehavsøer, som de kom til som deltagere på James Cooks anden jordomsejling 1772-1775. De to rejsende viser sig at være ganske reflekterede omkring det svære i at observere i felten som deltagere og som subjekter og omkring det asymmetriske magtforhold mellem europæerne og de »vilde« og dets indflydelse på udvekslingsrelationerne. Det andet bidrag er af Jürgen Schlumbohm, hvis artikel handler om videnskabeliggørelsen af fødsels-hjælp fra midten af det 18. århundrede frem til 1820 i de tysksprogede stater. Schlumbohm behandler feltets institutionalisering som universitært vidensområde og de forskellige opfattelser af den videnskabelige behandling af fødsler og kontroverser mellem dem, som viser hen til, at der var flere strategier på spil i videnskabeliggørelsen.

Artiklerne synes alle af høj kvalitet. Ud over de nævnte er der bidrag om den naturhistoriske interesse for fugle, om Herder, om historie og sociologi i Frankrig omkring 1900, om videnskabsmanden som geni i det 19. århundrede, om brugen af »tables«, dvs. borde og karaktertabeler, ved akademisk eksamination fra 1650-1850, om dødsopfattelse og begravelsespraksis i oplysningsstiden, om den kriminologiske diskurs i Tyskland før dens videnskabeliggørelse og den positivistiske naturvidenskabsmand Karl Pearson sammenstillet med den katolske humanist John Henry Newman. Endelig handler et afsluttende kort essay, der synes at falde noget uden for de øvrige, om, hvorledes man kan studere biologiens nyere historie. Videnskab er i sandhed mange ting og kan studeres fra mange perspektiver!

C.M.J.

TYSKLAND

JOHN RÖHL: *Young Wilhelm*. The Kaiser's Early Life 1859-1888. (Cambridge UP, 1998). 979 s., 45 £.

Röhls første bind i værket om den senere kejser Wilhelm II af Tyskland beskriver Wilhelms liv fra hans fødsel i 1859 til magtovertagelsen i 1888. Motivet bag bogen er at give en så objektiv skildring af Wilhelm, som det er muligt for eftertiden, ved at fokusere på hans første leveår og deres betydning for hans senere liv. Forfatteren har brugt et overvældende kildemateriale i form af breve og dagbøger fra Wilhelm selv og hans familie og fra personer, der havde deres gang ved hoffet i Berlin, til at give en levende og detaljeret beskrivelse af personen Wilhelm. Röhl introducerer disse personer for læseren, men lader dem herefter i vid udstrækning selv berette via dagbøger og breve uden selv at tage kritisk stilling til kildematerialet. Denne fremgangsmåde giver et klart billede af de personer, der var i kontakt med Wilhelm, deres opfattelse af ham og af, hvordan de var medvirkende til at forme hans liv. Udgangspunktet i biografien er Wilhelms første år, hvor begivenhederne, der indtraf, ifølge Röhl var af vital betydning for prinsens senere liv. Man følger Wilhelms barndomsår på tæt hold, hans forældres fortvivelse over deres søns modstand mod at studere, hans første kærlighed og hans debut på den politiske scene. Arvtageren til det tyske kejserrige blev født med en svækket arm, og da det var uudholdeligt for hans forældre, at den kommende kejser, deres søn, led af et fysisk handicap, blev den unge Wilhelm i de tidligste barndomsår underkastet forskellige kirurgiske indgreb, der skulle afhjælpe hans handicap. Disse indgreb, og prinsens modstand mod dem, giver en bedre forståelse for årsagerne til den afstand, Wilhelm senere lagde til sine forældre og de personer, der blev valgt til at varetage hans opdragelse og uddannelse. Moderen, der var ældste barn af dronning Victoria af England, var ved hoffet i Berlin, hvortil hun kom gennem ægteskabet med den senere kejser Friederich III af Tyskland, berygtet for sin anti-preussiske indstilling. Sine liberale visioner om fremtiden og sine pro-engelske sympatier delte hun med sin mand, og sammen forsøgte de at præge deres søn til at dele deres holdninger. Dette slog fejl og var i stedet medvirkende faktorer til det dårlige forhold, der se-

nere opstod mellem Wilhelm og hans forældre. Forældrene krævede, at deres søn fik den bedste opdragelse, som samtidig skulle harmonere med deres egen politiske observans, og de tog ikke hensyn til, at Wilhelm ikke evnede at leve op til deres forventninger.

Röhls bog er klart læseværdig, og den forsøger at henvende sig til et bredt publikum. Bogens største svaghed er dens til tider hæmmende grundighed. Især i de første kapitler, som beskæftiger sig med omstændighederne omkring Wilhelms fødsel, har Röhl konsulteret diverse speciallæger for korrekt at kunne diagnosticere prinsens fysiske og psykiske skavanker. Brugen af medicinske termer kan virke distraherende for læsningen, men på trods af disse forbehold giver biografien en god skildring af en kommende kejsers opvækst.

C.La.

UTE PLANERT: *Antifeminismus im Kaiserreich*. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1998). 447 s., 84 DM.

Denne meget grundige, omarbejdede dissertation fra Tübingen undersøger den wilhelmske antifeminisme som institutionaliseret opposition til de kvindefrigørelseskrav, der især fremførtes fra 1890'erne af kvindebevægelsens forskellige strømninger. Planert undersøger, i hvilke lag denne anti-kvindebevægelse fandt fodfæste, og ikke overraskende er det i høj grad de samme middelklasselag, hvorfra kvindebevægelsen selv rekrutteredes. Årsager til modstanden mod kvindernes øgede rettigheder og betydning i samfundet fulgte et bredt spektrum: kvindebevægelsen var for lutheransk ortodoksi nutidens anti-kristenhed, for mandlige lærere var det en »ydmygelse« at skulle være underlagt en kvindelig leder, studenter og embedsmænd frygtede konkurrencen osv. Modstanden pakkes ind i den velkendte argumentation af medicinsk og biologisk karakter, der fastslog kvindens naturlige plads i hjemmet. Der opstod et vidtforgrenet antifeministisk netværk, der var tæt knyttet til antisemitiske, nationalistiske og antiparlamentariske strømninger. Planert undersøger nærmere nogle kvindepolitiske kontroverser i årene før 1. Verdenskrig, og hvilken betydning krigen fik for familiepolitikken og i det hele taget for synet på kvindernes rolle i samfundet: Kvinderne fik nok større betydning, men det betød ikke uden vide-

re en accept af deres rettigheder eller en accept af, at deres fornemste plads ikke stadig var noget, der havde med hjem og børn at gøre; de dybe klasseskel mellem borgerskabets og arbejderklassens kvinder mindskedes heller ikke, trods det, at de første nu i højere grad kom uden for hjemmet.

Planert ser de antifeministiske holdninger som en reaktion på den økonomiske og sociale modernisering i det wilhelmske samfund, som førte til opbrud i forholdet mellem kønnene, åbnede nye frirum for borgerskabets kvinder og stillede spørgsmål ved de overleverede kønshierarkier. Det var ikke kun mænd, der striede imod; modstanden gik langt ind i kvindekrede, hvilket Planert blandt andet ser som en reaktion på, at husmoderens arbejde under industrialiseringen mistede noget af sin tidligere betydning, og på samfundsmæssiggørelsen af forskellige af familiens traditionelle virkefelter. Antifeministerne lagde vægt på familien som »statens kimmecelle« og kobledede hus- og familiearbejdet snævert sammen med det tyske »folks« velfærd. Dermed fik de givet arbejdet i hjemmet en national betydning, som også spillede en rolle efter 1. Verdenskrig. Nationalsocialismens tiltrækningskraft hang også sammen med, at den på ny stabiliserede denne udbredte mandsdominerede kønsidentitet.

Bogen indeholder et omfattende noteapparat og en stor bibliografi, der kan danne udgangspunkt for yderligere studier i emnet.

J.C.M.

FRANKRIG

ROBERT TOMBS: *The Paris Commune 1871*. (Longman, 1999). 244 s., 45 £, 14.99 £ (pb.). Pariserkommunen fik på mange måder i eftertiden en nærmest mytologisk karakter, både for revolutionsromantikere som billedet på en ægte folkelig revolution, som det dog gik ilde stillet over for borgerskabets brutale nedkæmpning, og som skrækvision for antirevolutionære, der her mente at se, hvor galt det kunne gå, når pakket tog magten. »Le monde va changer de base« – verden er ved at forandres i sin grund, hedder det i *Internationale*, den velberømteste kommunard-tekst. Robert Tombs' bog er et af de første bind i en ny serie, »Turning Points«, som Keith Robbins styrer, og som skal »undersøge begivenheder og processer i historien, som konventionelt er blevet opfattet som 'vendepunkter'»

i opkomsten af den moderne verden.« Tombs udgav for nogle år siden en meget interessant fremstilling af Frankrigs historie i det 19. århundrede (se NFH XLIX, 48), og han har her skrevet en detaljeret, kronologisk disponeret gennemgang af begivenhedsforløbet i Paris fra 18. marts til 28. maj 1871. Om kommunen virkelig var et vendepunkt eller »blot« var afslutningen på en lang revolutionær, parisisk tradition siden 1789, er et af de spørgsmål, han tager op. Tombs diskuterer baggrunden for Kommunen, dens ideer og regeringsmetoder, dens folkelige støtte, mobiliseringen til krig og – i et afsluttende kapitel – dens konsekvenser og den erindringspolitik, den har givet anledning til. Han ser Kommunen som den måde, hvorpå den parisiske befolkning improviserede et svar på den politiske, nationale og urbane krise i begyndelsen af 1871 i kølvandet på byens belejring og nationens nederlag til tyskerne. Han lægger vægt på, at man hele tiden må søge at forstå situationens dynamik for at forklare, hvad der skete i de godt to måneder.

Der er mange myter i omløb om Kommunen, også i seriøs historisk forskning, og Tombs, der selv har ydet bidrag til forskningen i Kommunens korte historie, inddrager og diskuterer til stadighed andre forskeres opfattelser i fremstillingen. Den anbefalelsesværdige bog, der i øvrigt er meget velskrevet, bliver således også en nyttig indgang til forskningssituationen.

J.C.M.

USA

DAVID E. BARCLAY & ELISABETH GLASER-SCHMIDT (ed.): *Transatlantic Images and Perceptions*. Germany and America since 1776. (Cambridge UP, 1997). 373 + 364 s., 45 £.

Dette er et samleværk, der præsenterer 16 forskellige bidrag til belysning af, hvilke forestillinger henholdsvis tyskere og amerikanere har haft om hinanden fra 1776 og frem til 1991. Bidragyderne er omhyggeligt fordelt med halvdele til hver nationalitet, og da skribentpanelet desuden er tværvideenskabeligt sammensat, er det utrolig svært at få et samlet billede af udviklingen over de mere end 200 år. Fremhæves kan dog de to redaktørers indledning, der giver et indblik i mulighederne i en bevidsthedshistorisk analyse og samtidig forsøger at give en argu-

mentation for nytten af denne publikation, hvis umiddelbare baggrund er en tysk/amerikansk historikerkonference i 1993. Indledningsvis stilles det retoriske spørgsmål, om de forestillinger og fremstillinger af et fremmed land, som besøgende giver videre, ikke siger mere om de besøgendes psyke, fordomme, mål og handlinger end om det land og den kultur, der beskrives. Spørgsmålet turde være overflødigt, når man erindrer sig Swift og Montesquieu eller Tocqueville, og det anvendes da også til en nærmere præsentation af en psykohistorisk metode, der har til formål at erkende de emotionelle faktorer, der bestemmer vore forestillinger om andre kulturer eller nationer. Gennem en sådan erkendelse og selverkendelse vil mange misforståelser i den internationale verden kunne undgås.

Det tværvideenskabelige samarbejde er således i virkeligheden et bilateralt historikersamarbejde, hvor alle implicerede historikere er inspireret af socialpsykologien. Nærværende læser er imidlertid ikke overbevist af argumentationen om det nyskabende i den fremførte generelle teoriramme, men når dette er sagt, må det også siges, at det for de fleste bidrags vedkommende er fornøjelig og oplysende læsning, man møder i dette værk, og man kommer vidt omkring. Fra tyske rejsendes spredte indtryk af USA i perioden 1776-1806 over amerikanske opfattelser af tysk kultur 1800-1840 og til flere studier af de gensidige forestillinger for perioderne 1870-1914, 1914-1945 og efterkrigstidens sidste 50 år. Den sidste del byder på så forskellige udbud som Beverly Crawfords og James Martels præsentation og tolkning af amerikanske films fremstillinger af tysk kultur og egenart i efterkrigstiden, Hans-Jürgen Schröders gennemgang af USA's betydning for Adenauers udenrigspolitik, Konrad H. Jarauschs fortælling om den amerikanske politik over for den tyske genforening og Frank Trommlers korte fremstilling af den amerikanske offentligheds holdning til genforeningen og den deraf følgende ny opfattelse af den tyske nation.

Det siger sig selv, at en sådan spredning over forholdsvis få emner må bygge på vidt forskelligt kildemateriale og give et yderst diffust billede af de to nationers komplicerede opfattelse af hinanden. Styrken er til gengæld, at man får demonstreret mange indfaldsvinkler og analysemuligheder for de læsere, der er interesseret i de

internationale relationer mellem USA og den tyske kulturkreds, som var en af de vigtigste mod- og medspillere til den unge nation fra 1776.

F.S.P.

BERNARD W. WISHY: *Good-bye, Machiavelli. Government and American Life.* (Louisiana State UP, 1995). 364 s., 32.95 £.

I denne informationsspækkede bog er det forfatterens ærinde at gennemhulle den amerikanske myte om, at amerikanerne er frie og uafhængige af staten, og at et liberalt samfund med minimal statsindgriben er det ønskelige. Wishy starter med at påvise, at den amerikanske selvforståelse fra uafhængighedskrigen om, at kolonisterne var de sande arvtagere til de gamle »English liberties«, mens europæerne, specielt englænderne, havde mistet deres frihed til tyranner og disses selviske mål og derved var blevet ofre for fyrsternes magtspil og intriger, er uholdbar. Derpå gennemgås, hvorledes de amerikanske kolonister var afhængige af monopoler, økonomisk støtte og privilegier fra kronen lige fra begyndelsen af koloniseringen ved James River og Massachusetts Bay, og hvorledes guvernørerne med hård hånd udøvede deres autoritet over de nye amerikanske undersåtter. Dette sker instruktivt og til tider morsomt i bogens indledende del, og det er således Wishys udgangspunkt for den videre fremstilling, at den amerikanske selvopfattelse ved forfatningens vedtagelse hvilede på en illusion. Det er derpå hans tese, at denne selvforståelse, der er fremherskende blandt amerikanere også i vore dage, siden er blevet endnu mere illusorisk, da statsmagten lige siden løbende har udviklet kontrollen med borgerne og gjort dem afhængige af statsmagten. Udviklingen har ikke været lineær, men uanset partifarve har de enkelte præsidenters administrationer fastholdt forgængernes politik, selv om de har været modstandere ved indførelsen af de enkelte tiltag. Således afskaffede Jeffersons administration ikke den føderale centralbank, da den kom til, ligesom den også på andre punkter udvidede statsmagtens beføjelser, subsidier og privilegier til enkeltpersoner og enkeltgrupper.

Wishy gennemgår ud fra dette grundsynspunkt samtlige præsidenters administrationer frem til og med Clintons første. Det kan være udmærket at få denne oversigt, men et centralt udvalg af de væsentligste administrationer hav-

de efter denne læsers mening været fuldt tilstrækkeligt til at underbygge påstanden om statens amorfe fremadskriden i magtfuldkommenhed. Der gøres klart opmærksom på, at borgerkrigen betød en enorm udvidelse af de områder, hvor centralstaten fik indflydelse. Og det er da også oplysende at få analyseret, hvorledes statsmagten udvidedes under Nixon og Reagan, der førte det liberale banner i deres våben, men det er dog således, at når samtlige 42 præsidenters administration i hovedtræk skal gennemgås, indtræder en vis monotoni i tilegnelsen af stoffet, og en vis selvdisciplin fra Wishys side havde været ønskelig.

Wishy viser med sin gennemgang stor belæsthed i USA's historie, og litteraturlisten kan være til stor hjælp for interesserede, men mangelen på en teoretisk indfaldsvinkel gør bogens gennemslagskraft tvivlsom. Er alle typer af statsmagt lige væsentlige og frihedsindskrænkende? Hvorledes udvikler delstaternes og den nationale statsmagt sig i forhold til hinanden? Det sidste kan ud fra anlægget ikke belyses; men synspunktet hos Wishy er vel, at delstaternes indflydelse er relativt dalende siden 1865. Hovedsynspunktet må dog siges at være holdbart; når vi sammenholder USA med resten af den vestlige verden, er det rimeligt at antage, at den samme generelle udvikling har fundet sted også i USA. Bogen henvender sig derfor helt klart til et amerikansk publikum. Det fremgår da også af de afsluttende bemærkninger, hvor Wishy fremlægger et program for, hvad der skal til for at frigøre det amerikanske samfund for en formynderisk centralmagt og det dermed følgende populistiske politiske system. Her fremstår ønsket om et ægte liberalt samfund uden formynderisk statsmagt som den utopi, det er.

F.S.P.

SYDASIEN

SUSAN BAYLY: *Caste, Society and Politics in India from the Eighteenth Century to the Modern Age.* The New Cambridge History of India. Vol. IV.3. (Cambridge UP, 1999). 421 s., 35 £.

Man kan stadig støde på opfattelser af det indiske kastevesen som et urgammelt, traditionsbestemt socialt system, der siden tidernes morgen har sat sit altafgørende præg på det indiske samfund ved at regulere forholdet mellem grupper i

samfundet. Tilhørsforholdet til disse grupper var alene bestemt af ens fødsel, og konsekvensen har været, at det indiske samfund både historisk og i dag har været næsten ude af stand til at forandre sig, endsigende modernisere. Inden for det sidste kvarte århundrede har den opfattelse imidlertid vundet stigende udbredelse, at dette er en myte, mere eller mindre opfundet af uvidende iagttagere fra en kolonial magt (Storbritannien), der havde brug for at få det fremmede samfund kategoriseret efter overskuelige og håndterlige kriterier. En sådan kategorisering fandt de i klassiske religiøse tekster, og de støttedes i deres fejltagelse af en skriftklog indisk overklasse (brahminerne), der havde alt at vinde ved, at samfundet blev opfattet som et hierarki med den selv i en nøgleposition i toppen.

Selv om Susan Bayly grundlæggende tilhører den sidste, revisionistiske position, giver hun dog i dette bind en meget nuanceret fremstilling af, hvordan kastesystemet har udviklet sig i de sidste små 300 år, helt frem til situationen i dag, hvor kaster har fået en central placering som politisk og til en vis grad også social identifikationsfaktor i et moderniseret Indien. Hendes grundposition er ikke, at det var englænderne, der »opfandt« kastevesenet. Kaster har eksisteret i flere tusind år, men de var aldrig den eneste eller den afgørende gruppeidentitet. Kaster har været forskellige ting til forskellige tider, og de var en langt mere åben foreteelse, end de efterhånden i de sidste par århundreder er blevet til. Bayly interesserer sig for at give en historisk forklaring på den forandring, der førte fra et sådant forholdsvis åbent system, hvor også andre gruppeidentiteter spillede en betydelig rolle, og til det hierarkiske, lukkede system, som udviklede sig i høj grad under indtryk af den britiske kolonimagts politik. I løbet af 1800-tallet blev kaste en realitet for et stort antal indere, og grænser mellem kasterne formaliseredes. Sådan havde det ikke været før, men det blev hjulpet stærkt på vej af den (moderniserende) statsmagt, som på mange områder indrettede sin politik efter nogle forestillinger om kastens realitet. Efterhånden fik briterne sat kaste på begreb ved hjælp af etnografiske og antropologiske undersøgelser, raceteorier, »orientalistiske« forestil-

linger og religiøse fordomme, godt hjulpet af indiske samarbejdspartnere – og på lidt længere sigt indrettede det indiske samfund sig efter den nye orden. Men Bayly understreger, at det ikke var kolonimagten, der ud af den blå luft opfandt kaste-fænomenet. Hun sporer kaste-fænomenets betydning længere tilbage, og især i Mogulrigets efterfølgerstater opstod der grupper, der fandt et fællesskab i at knytte sig til og videreudvikle en kasteideologi, hvor såkaldt »dharmisk« adfærd (der hentede sin begrundelse i klassiske sanskrittekster) blev central som model for fromhed og status, og hvor ideer om rent og urent fik større og større betydning og var med til at dele samfundet i skarpt adskilte grupper. I denne proces spillede den politiske magt også før briterne en meget vigtig rolle, idet kaste både blev en legitimationsfaktor og et element, der bandt herskende grupper sammen; de før-koloniale politiske enheder fremmede således også »kastegørelse«.

Bayly syntetiserer et stort materiale, og bogen er i sit sigte både dekonstruktiv i forhold til den traditionelle opfattelse og rekonstruktiv i forsøget på at fortælle den uhyre interessante, meget centrale, men tilsyneladende også meget komplekse historie om, hvordan kasterne efterhånden i mange henseender kom til at definere inderne og det indiske samfund og dermed fik vidtrækkende virkninger på de politiske og sociale institutioner. Og omvendt lægger hun stor vægt på den betydning, som ændringer i religiøse, økonomiske og, som nævnt, ikke mindst politiske forhold har haft for kaste-fænomenet. Det interessante er således blandt andet, at hun mener, at kaste i vid udstrækning må opfattes ikke som et traditionelt, men tværtimod som et »moderne« fænomen, der har fået sin specifikke form som en reaktion på forandringer, der kan knyttes til »moderniteten«.

Baylys analyser vil næppe stå uimodsagte, men det forekommer at være en uomgængelig bog, hvis man vil forsøge at forstå udvikling og forandringer på det sydasatiske subkontinent fra 1700-tallet og op til den aktuelle situation. Der er en omfattende, men desværre ukommenteret litteraturliste.

J.C.M.

DET 20. ÅRHUNDREDE

PETRA BOCK & EDGAR WOLFRUM (Hg.): *Um-kämpfte Vergangenheit*. Geschichtsbilder, Erinnerung und Vergangenheitspolitik im internationalen Vergleich. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1999). 304 s., 41.80 DM.

Bidragene i denne spændende antologi kredser om to forskellige, men ofte forbundne temaer. Før det første »fortidspolitik«, hvormed menes det politiske opgør med tidligere styre og deres agenter, og for det andet »historiepolitik«, der dækker analysen af, hvordan historiske konstruktioner bliver identitetsgivende, samt hvordan historie bruges politisk og derfor også i konfliktsituationer bliver omstridt. Det er historiepolitik, der står centralt i de første tre af bogens dele, hvor temaerne er »historiens byrde« i Tyskland, »historiens magt« i Ungarn og »jagten på historien« i Europa. Bortset fra János Baks interessante bidrag om politikens midtaldreliggørelse i Ungarn fra 1800-tallet, fokuserer alle artikler samtidshistorisk, dvs. fra 2. Verdenskrig og frem, og det er analyser af omgangen med totalitære fortider, der er dominerende. Artiklerne har forskellig karakter: nogle er glimrende oversigter over relativt veludforskede emner (f.eks. nazismen i det tyske historiebillede, det britiske syn på Europa); andre er pejlinger af nyere felter, især omgangen med fortiden i postkommunismen, men også det mislykkede forsøg på at skabe en jugoslavisk tradition. Der er også tung grundforskning som Hanne Stinshoffs bidrag om Europabilleder i Frankrig 1940-44.

Sidste del fokuserer primært på fortidspolitik gennem artikler om forskellige forsøg på retsopgør med fortiden i krigsforbryderdomstole og sandhedskommissioner (her er der naturligvis mest fokus på den sydafrikanske).

Undertitlens komparative perspektiv er ikke udfoldet synderligt i redaktørernes indledning. Det er en skam, ligesom udvalget kan siges at have karakter af lidt tilfældig spredt fægtning. Men det er fægtning inden for et både politisk og historiefagligt vigtigt felt, bidragene er fulde af fascinerende eksempler og skarpe analyser, og med de brikker om tyske, ungarske, jugoslaviske, franske, britiske, sydafrikanske og newzealandske forhold, som man finder her, kan

man jo selv tænke de komparative perspektiver igennem.

N.A.S.

CYRIL BUFFET & BEATRICE HEUSER (ed.): *Haunted by History*. Myths in International Relations. (Berghahn, 1998). 294 s., 35 £.

Bogen sætter sig for at undersøge den måde, hvorpå Europas fortid præger bestræbelserne på at forstå nutiden. I 16 bidrag analyseres særlige forestillinger om det internationale system, om Tyskland og om »special relationships«. En sidste kategori er særlige begivenheder eller vendepunkter – Jalta, München, Potsdam f.eks., som der knytter sig mytiske forestillinger til. Denne sidste kategori viser, at det nok er tvivlsomt at arbejde med begrebet »myter« i denne sammenhæng. Redaktørerne har da også i bogens indledende og opsummerende afsnit vanskeligt ved at bringe denne mere eller mindre mytiske historiske visdom på en samlet formel. Ikke desto mindre rummer denne originale samling interessante bidrag, som udfordrer faste forestillinger om de store linier i europæisk historie. Det gælder ikke mindst bidragene om det britisk-amerikanske forhold, om Storbritanniens forhold til Europa og om den fransk-tyske akse. Desværre begrænser bogens fokus sig til Vesteuropa.

J.N.L.

2. VERDENSKRIG

GABRIEL GORODETSKY: *Grand Delusion*. Stalin and the German Invasion of Russia. (Yale, 1999). 16 + 408 s., 25 £.

Gabriel Gorodetsky, der er professor i russisk og østeuropæisk historie i Tel Aviv, analyserer i denne bog Stalins udenrigspolitik i perioden fra Frankrigs fald i juni 1940 indtil det tyske angreb på Sovjet den 22. juni 1941. Han har kunnet udnytte såvel britisk som russisk arkivmateriale i rigt mål, men »the jewel in the crown« var det diplomatiske materiale i de bulgarske og jugoslaviske arkiver, ligesom indberetningerne fra den svenske gesandt i Moskva, Assarsson, var en guldmine for ham. Brugen af dette materiale har gjort det muligt for ham at komme bag om al den desinformation, som også den datidige samtid var så rig på.

Gorodetsky opfatter Stalin som en realpolitiker, der hinsides al ideologi ønskede at sikre Sovjets interesser, at få landet placeret som en europæisk stormagt. Under den nye krig skulle Sovjet forblive neutralt, en forudsætning, som ikke-angrebspagten fra august 1939 – bortset fra, at den havde givet Sovjet nogle territoriale gevinster – skabte grundlag for, og derefter i en styrkens position sidde med ved bordet, når Versailles-traktaten ved en kommende fredskonference skulde revideres, og her nå de mål, som ikke var lykkedes for landet i czartiden, herunder varetagelsen af dets interesser på Balkan og beherskelsen af de tyrkiske stræder. Den potentielle fjende var ikke blot Tyskland, men også og nok så meget England. Stræderne var det, det for Stalin først og sidst drejede sig om, som det havde været det for de gamle czarere. Molotov ville under forhandlingerne med Hitler i november 1940 sikre sig disse og ikke henvises til ekspansion i retning af Indien.

I tiden herefter var dilemmaet, at tyskerne skulle holdes borte fra Stræderne, men gik man sammen med England, der sled med at opbygge en Balkanblok mod tyskerne, herom, kunne det provokere tyskerne, og man kunne blive indviklet i krigen. Mens Den røde Hær var under genop- og udbygning oven på de katastrofale følger af udrensningerne i 1930'erne og derfor var langt fra klar til krig, fik Stalin stadig større respekt for Tysklands militære magt, som lynkri- gene i vest i 1940 og erobringen af Balkan i foråret 1941 havde demonstreret. Russerne havde ventet, at Jugoslavien kunde holde i to måneder, men landet holdt ikke i fjorten dage. Det gjaldt om at vinde tid, og derfor førte Stalin appeasement-politik. Problemet var at finde en forhandlingsløsning med Hitler på trods af de stadigt mere ildevarslede signaler, der kom, og Stalin klyngede sig helt frem til 22. juni til forventningen om, at der kunne etableres forhandlinger med tyskerne. Derfor blev alt det efterretningsmateriale, der pegede på et kommende tysk angreb, og det var der meget af, afvist af ham som desinformation. Ikke mindst gjaldt det de advarsler, der kom fra London. De virkede nærmest kontraproduktivt. Stalin skulle ikke lokkes ind i krigen af englænderne. Nøgleordene i Gorodetskys vurdering af Stalin er selvbedrag og fejlkalkulation.

Gorodetsky er kort inde på Hitlers beslutning

om at angribe Sovjet. Det var spørgsmålet om dominansen af Balkan, der udløste hans beslutning den 4. december 1940. Gorodetsky konstaterer, at den politiske, diplomatiske og økonomiske kontekst, i hvilken beslutningen blev taget, kaster alvorlig tvivl om dens ideologiske dimension. Så meget om den snak.

Gorodetsky har skrevet en meget væsentlig bog og udnyttet et meget omfattende kildemateriale på fremragende vis. Den er ikke til at komme uden om.

Aa.T.

MARK HARRISON (ed.): *The Economics of World War II. Six Great Powers in international comparison.* (Cambridge UP, 1998). 307 s., 15.95 £.

Titlen er delvis misvisende. Bogen består af seks selvstændige kapitler, hvor seks forskere behandler krigens indflydelse på den økonomiske udvikling i Storbritannien, USA, Tyskland, Italien, Japan og Sovjetunionen uden synderlig skelen til de øvrige, og redaktørens indledende sammenfatning rummer heller ikke nogen systematisk sammenligning og kaldes mere beskedent et overblik.

Og det er netop som et overblik, bogen har sin interesse. I kort begreb præsenteres krigsøkonomien i hvert enkelt land, og læseren kan selv konstatere, hvor forskelligartede følger den fik. USA og Italien overvandt tredivernes krise, mens Sovjet blev sat økonomisk tilbage, og Japan nød godt af nederlaget, der sprængte det gamle samfunds rammer.

Særlig interessant er kapitlet om Tyskland, som er skrevet af Werner Abelshausen, der i en generation har været den ledende i udforskningen af Tysklands genopbygning efter 2. Verdenskrig. Han konstaterer, at mens den keynesiansk prægede Reinhardtplan, som allerede i 1935 havde bragt Tyskland ud af krisen, ikke rummede nogen krigsøkonomisk fordel, da den skabte mangel på arbejdskraft, blev Görings fireårsplan fra 1936 en væsentlig forudsætning for 1950'ernes »Wirtschaftswunder«. Dens store investeringer betød nemlig, at Tyskland i 1945 trods krig og bombardementer stod tilbage med en industriel kapacitet, der lå 20% over den, man havde haft i 1936, og tilmed en moderne og investeringsorienteret industri.

H.P.

JOHN LUKACS: *Five Days in London May 1940*. (Yale UP, 1999). 226 s., 12.95 £.

Bogen er mere journalistisk end historisk. Den tegner et bredt billede af de fem dage fra 24. til 28. maj 1940, hvor krigsudviklingen for det britiske kabinet så sortest ud. Nederlaget i Frankrig var en kendsgerning, og at det skulle lykkes at evakuere hele det britiske ekspeditionskorps fra Dunquerk, oversteg de mest optimistiske forventninger.

Det centrale spørgsmål var, om man skulle følge udenrigsminister Halifax's forslag om at søge fred ved italiensk mægling. Forfatteren lægger stor vægt på, at Churchill med støtte af Chamberlain modsatte sig at gøre forsøget, men medgiver dog, at han ikke afviste en fredsslutning, som rummede territorielle afståelser og altså – men det diskuteres ikke – lå foruroligende nær de tanker, Hitler for en inderkreds luftede i de samme dage, om en fred, hvor England blot gav de tyske kolonier fra før 1. Verdenskrig tilbage.

H.P.

AFKOLONISERING

D. GEORGE BOYCE: *Decolonisation and the British Empire, 1775-1997*. (Macmillan, 1999). 317 s., 15.99 £.

Der findes adskillige generelle værker om Storbritannien og afkoloniseringen, der alle definerer emnet forskelligt, hvad angår vægtning, kronologi og geografisk spændvidde. I sin mest snævre udgave beskriver afkoloniseringshistorien de beslutninger og begivenheder, der resulterede i afviklingen af det formelle britiske imperium på 20 år efter 1945. De fleste er enige om, at der må en bredere definition til, men her standser enigheden så også. D. George Boyces tilgang er rimelig bredspektret med en kronologisk ramme, der strækker sig fra Den amerikanske Revolution i 1775 og til overdragelsen af Hong Kong til Kina i 1997. Og i modsætning til de arbejder, der sætter hovedfokus på den politiske udvikling i den koloniale periferi, så er Boyce i lige så høj grad interesseret i opfattelserne af imperiet på hjemmefronten og den skiftende ideologiske kontekst, der lå til grund for den svindende britiske vilje til at fastholde imperiet. Bogen indledes med et kapitel, der undersøger den imperiale ekspansions ideologiske kontekst, hvorefter de følgende kapitler på skift har kolonialt og metropolt fokus.

I det omfang bogen indeholder en central tese, så er det Boyces opfattelse af, at nøglen til forståelsen af det britiske imperiums endeligt ikke findes ved at spørge »hvorfor«, men snarere »hvordan«, selv om det mislykkes for ham at følge denne tese overbevisende til dørs. Han hævder også, at den forholdsvis smertefri overgang fra imperium til Commonwealth skyldes den britiske tilbøjelighed til at tilpasse gamle vaner til nye betingelser. Eller som Boyce udtrykker det: »They had a way of seeing contingency as a kind of destiny«. Men også det ligner et forsøg på at skabe en narrativ sammenhæng i en ellers rodet historie.

Bogen havde vundet ved en bredere undersøgelse af den betydning, imperiets undergang havde på britisk kultur og samfund. Men for Boyce er imperiets undergang næsten udelukkende et politisk fænomen, hvilket fører ham til den gængse, men forkerte slutning, at »almindelige« briter var ligeglade med den imperiale nedtur. Bogen ville også have vundet ved en mere indgående indledning. Boyces indledning er kun på godt to sider, hvilket er alt for lidt til at skabe sammenhæng i et så mangefacetteret og forskelligartet emne.

S.W.

FREDSBEVÆGELSE

LAWRENCE S. WITTNER: *Resisting the Bomb. A History of the World Nuclear Disarmament Movement, 1954-1970*. (Stanford UP, 1997). 641 s., 27.95 \$.

Bogen er anden del af et påtænkt trebindsværk om de folkelige protestbevægelser mod atomvåbenoprustning. Den tager sin begyndelse med den første brintbombsprængning og protesterne, denne affødte, og behandler derefter perioden frem til afspændingstidens begyndelse omkring 1964. Tiden 1964-1970 behandles kun sporadisk for at følge protestbevægelserne, først og fremmest den britiske CND, til dørs gennem deres nedgangsår.

Den meget omfattende gennemgang er dels kronologisk delt, i brintbombsprængningsperioden 1954-58 og den mere universelle atomprotestperiode 1958-64, dels delt efter protesternes geografisk- og politisk-regionale placering: Storbritannien, Canada, Australien og New Zealand i én gruppe, Vesteuropa minus Storbritannien i en anden, Japan og USA i en tredje, den tredje ver-

den og de kommunistiske lande i en fjerde. Hertil kommer kapitler behandlende bevægelsernes fælles problemstillinger, internationale organisationer mv. I forhold til bogens udgangspunkt i og udtalte sympati for »the nonaligned movements« giver disponeringen god mening.

Bogens internationale anslag og indsigten i anti-atombevægelserne kloden over er imponerende. Der er dog ikke tale om en komparativ undersøgelse. Sigtet er snarere at fremstille en internationalt sammenhængende protestbevægelse drevet af de samme årsager og de samme motiver. Den meget omfattende litteraturoversigt afslører en udtalt overvægt af engelsksproget litteratur. Listen over værker på andre sprog er kendeligt mere sporadisk og begrænset til Vesteuropa. Ser man på gennemgangene af eksempelvis den vestyske og danske antiatomvåbenbevægelse, afslører noteapparatet desuden, at disse er baserede på henholdsvis tysk og dansksprogede værkers engelske summaries eller på mindre engelsksprogede artikler. Begrænsningen er naturligvis forståelig, men alligevel beklagelig. Ikke desto mindre er der tale om det mest omfattende og grundige værk af typen, undertegnede hidtil har set.

Sympatien for »the nonaligned movements« gør dog bogen noget snæversynet. »The non-aligned movements« er en betegnelse for den ikke- eller antikommunistiske fredsbevægelse, der i den behandlede periode fik vind i sejlene og fandt sit historiske udtryk i »atomkampagnerne«, med den britiske CND (Campaign for Nuclear Disarmament) som den mest kendte. Forfatteren underkender ganske betydningen af den aktivitet, han kalder »aligned«, og forsøg på kommunistisk infiltration, hvilket jeg ser som en stor svaghed, især når han inddrager Vietnambevægelsen i sin præsentation. Med sin forkærlighed for »atomkampagne-linjen« misforstår, eller i hvert fald underkender, han rimeligvis også mange af de »fredsbestræbelser«, der med ganske andre motiver blev udfoldet i mange tredjeverdenslande. Disse svagheder deler Wittners værk med stort set alle andre af typen, for eksempel April Carters *Peace Movements* fra 1992. Vi savner stadig det internationalt anlagte værk om atomoprustningens afkast i form af protestbevægelser, som foretager en nøgtern bedømmelse af samtlige betydende aktørgrupper.

S.H.R.

MILJØHISTORIE

THOMAS R. DUNLAP: *Nature and the English Diaspora. Environment and History in the United States, Canada, Australia and New Zealand.* (Cambridge UP, 1999). 350 s., 35 £.

Man kan med god ret spørge, om der er brug for nok en bog, der handler om de måder, som de anglosaksiske nybyggeresamfund fortolkede og forstod deres nye, naturmæssige rammer på. Lige siden Frederick Jackson Turner og Russel Ward først diskuterede betydningen af »the frontier« i henholdsvis USA og Australien, er forholdet mellem landskab og national identitet blevet så grundigt undersøgt og så hedt diskuteret i den engelsktalende verden, at man skulle tro, at hvert et blad var vendt. Men Thomas Dunlaps bog er en positiv overraskelse.

Faktisk interesserer Dunlap sig overhovedet ikke for Turner, Ward og naturens betydning for identitet i bosættersamfundene (hverken Turner eller Ward optræder i registret). I stedet undersøger han, hvordan nybyggeresamfundene i Australien, Canada, New Zealand og USA brugte naturvidenskaberne – og her især naturhistorie og økologi – til at forstå deres lande og finde sig til rette i dem. Selv om Dunlap er velorienteret inden for naturvidenskaben, så er hans primære interesse de folkelige forestillinger om naturen, som havde udspring i naturvidenskabelig viden, og disse forestillingers funktion i forhold til at organisere og kontrollere ellers truende og fremmede landskaber.

Bogens tilgang er i egentligste forstand komparativ. Dunlap serverer ikke fire nationalspecifikke casestudies, men har i stedet organiseret bogen i fire tematiske afsnit. Første del handler om naturhistoriens fremvækst og betydning for at gøre de nye landskaber velkendte. Anden del handler om ekspansionens slutfase i slutningen af 1800-tallet, hvor bosætterne måtte erkende grænserne for deres handlerum og viden og begyndte at inddrage naturen som en del af cementen i den nationale identitet. Tredje del undersøger udviklingen i folkelige og videnskabelige tanker i første halvdel af 1900-tallet, der var vidne til en ny debat om menneskets magt over naturen, på vej væk fra forestillinger om menneskets »kamp med naturen« og over mod en ny bølge af »naturvædsættelse«. Sidste del ser på fremvæksten af en miljøbevidsthed og miljøbevægelsen.

Dunlap har sat sig grundigt ind i både litteraturen og landskaberne i de fire lande, og hans bog kan varmt anbefales til enhver, der interesserer sig for miljøhistorie, imperial historie og kolonial nationalisme.

S.W.

MINORITETER

PANIKOS PANAYI: *An Ethnic History of Europe since 1945*. Nations, States and Minorities. (Longman, 1999). 252 s., 14.99 £.

Professor i europæisk historie Panikos Panayi har kastet sig over et (for) ambitiøst projekt: at beskrive de etniske minoriteters situation og historie i »Europa«. Hans definition af Europa er ret omfavnende og inkluderer både Tyrkiet og Rusland. Hvad er der galt med det? – kan man spørge sig, tilhører disse to lande ikke Europa? Det gør de nok, men hvis man skal beskrive etniske minoriteters situation, deres eventuelle undertrykkelse og deres kamp for deres rettigheder både i Danmark og i Tyrkiet eller Rusland, bliver opgaven svær at overkomme. Selv hvis vi glemmer alt om vanskeligheden ved at konstruere definitioner på begreber som nation, nationalisme og etnisk minoritet, som skal gælde for både Nord- og Østeuropa, både for Skandinavien og Rusland. Eksempelvis i de rige nord-europæiske lande hænger den nationale identitet og den nationale stat nøje sammen med velfærdsstaten. Forsvar for den nationale stat opfattes og præsenteres ofte som et forsvar for velfærdsstaten både af højre- og venstrefløjsnationalister imod indtrængende fremmede, uanset om de hedder »muslimer« eller »polakker«. I de lande, hvor der ikke findes udviklede velfærdsstater, handler nationalismen i sagens natur om andre emner, f.eks. etniske gruppers kamp for selvstændighed og den tidligere kolonimagts reaktion (Tjetjenien og Rusland), den tabte nationale ære, you name it.

Bogens centrale tema er forholdet mellem nationale stater og minoriteter, som ikke tilhører den dominerende etniske gruppe. Panayi påpeger, at der er fire faktorer, der bidrager til eksistensen af en minoritet: forskel, magt, størrelse og geografisk koncentration. En »perfekt« minoritet er mindre end flertallet, er geografisk koncentreret i bestemte områder, ser fysisk anderledes ud og er magtmæssigt underordnet i forhold til flertallet.

Panayi inddeler europæiske minoriteter i tre kategorier: spredte folkeslag (jøder, muslimer på Balkan og tyskere i Østeuropa), minoriteter, der lever i deres traditionelle hjemlande (walisere, samere, katalanere, baskere osv.), og efterkrigstidens indvandrere og flygtninge.

Ifølge Panayi har minoriteternes valg i efterkrigstidens Europa været reduceret til enten at blive ofre for assimilation og intolerance eller at blive politisk aktive og gå i politisk kamp. De nationale staters udelukkende natur med hensyn til etniske minoriteter har ikke givet dem andre alternativer. Men faktisk har en del minoriteter valgt andre veje uden hverken at blive assimileret eller gå i politisk kamp. Jødernes integration i de skandinaviske lande og i USA er et godt eksempel på, at det kan lade sig gøre.

Det forekommer mig, at Panayi når denne pessimistiske konklusion, fordi hans forveksling af nation og etnisk gruppe er grundlæggende forfejlet. Han hævder nemlig, at der ikke er en forskel mellem en etnisk gruppe og en nation, hvis man definerer nationen som en gruppe med fælles karakteristika (s. 4). Og de fælles karakteristika relaterer til et eller flere af de følgende områder: udseende, sprog og religion. En række andre teoretikere, eksempelvis David Miller (*On Nationality*), gør faktisk en stor pointe ud af at skelne mellem en etnisk gruppe og en nation og påpeger, at mens en etnisk gruppe ofte har en række objektive træk (religion, sprog, den gruppe, som ens forældre og forfædre tilhører, det land, hvor man eller ens forældre er født osv.), har en nation mere subjektive træk (hvilken nation man *ønsker* at tilhøre). Og deres løsning på etniske problemer rundt i verden er ikke, som Panayis definition kan føre til, oprettelsen af knap 5.000 ekstra stater (der er nemlig knap 5.000 sprog i verden), men at understrege, at man sagtens kan samles omkring en national identitet som en paraply-identitet, samtidig med at man tilhører en række sub- (dvs. etniske, religiøse og andre) identiteter.

M.N.

FRANKRIG

VICKI CARON: *Uneasy Asylum*. France and the Jewish Refugee Crisis, 1933-1942. (Stanford UP, 1999). 605 s., 37.50 £.

Vicki Caron, der tidligere har skrevet et værk om jøderne i Alsace-Lorraine, har med dette

nye, veldokumenterede studium udfyldt lidt af et tomrum i historiografien. I den sidste snes år har man ganske vist set en øget interesse blandt historikere for aspekter af 1930'ernes såkaldte flygtningekrise i Frankrig, men Carons værk er den første samlede behandling af de franske reaktioner på specielt de jødiske flygtninge fra Tyskland og Centraleuropa. Som andre historikere er hun opmærksom på, at der er visse træk i 1930'ernes officielle politik, der genfindes i Vichystyrets diskriminerende lovgivning, men hun kritiserer også en tendens til forenklinger i historiografien som følge af en overdreven fokusering på Vichy. Det er således en gængs, men forenklet forestilling blandt historikere, at der fra 1933 til 1940 var tale om en fortløbende »stramning« i flygtningepolitikken, hvor Vichystyrets politik over for specielt de udenlandske jøder får karakter af et næsten logisk endemål. Caron ønsker herimod at dokumentere, at hele den studerede periode var præget af komplekse, skiftende og ofte modsatrettede reaktioner på den jødiske immigration. Denne kompleksitet genfindes på flere niveauer: i de skiftende regeringers politik, i opinionen og tilmed i det fransk-jødiske samfunds manifestationer. Interessant er også hendes påpegning af, at »antisemitiske« reaktioner i en del af den franske middelstand reelt var »overdeterminerede« af socioøkonomiske forhold. Den megen lobby-modstand mod flygtningene skyldtes således helt enkelt, at de centraleuropæiske jøder på grund af deres sociale baggrund var en større trussel for indflydelsesrige liberale erhvervsudøvere i Frankrig end andre indvandrergrupper. Omvendt var der kræfter, der ønskede at udnytte jødernes økonomiske potentiale i en kriseløsningsstrategi. Også mere politiske 30'er-fænomener kan forklare de franske reaktioner: Polarisering og bolsjevikfrygt, især efter Folkefrontens valgsejr i 1936, bidrog til højrekræfters og efterhånden de moderates skepsis over for de venstredrejede jødiske flygtninge, og fra 1938 blev disse ofte set som en trussel mod appeasement-politikken. Men selv i 1930'ernes sidste år var reaktionerne præget af modsætninger og paradokser. I 1938 vedtoges på den ene side en række lovdekreter, der blandt andet betød et fuldstændigt stop for legal indvandring og internering af de »illegale«, på den anden side arbejdede man i regeringskredse med planer om en

økonomisk og militær udnyttelse, dvs. integration, af jøderne til gavn for nationen. Caron understreger, at frem til 1940 var der stærke kræfter på flere niveauer, der bekæmpede antisemitismen. At den slog igennem under Vichy, skyldtes grundlæggende, at disse kræfter blev tvunget til tavshed. Hun polemiserer her imod blandt andet Noiriel. På en anden front kritiserer hun Conan/Rouso for at hævde, at eftertidens »Vichy-syndrom« har tildelt »jødespørgsmålet« en større plads, end det reelt havde i samtiden. Faktisk blev debatten også dengang opfattet som væsentlig og principiel, idet den på klassisk vis afspejlede et styrkeforhold mellem republikanere og anti-republikanere. Overordnet vil hun samtidig vise, at republikken gjorde en forskel, og at dens død i 1940 ikke skyldtes mangel på tilhængere.

Vicki Carons arbejde bygger på arkivstudier i Frankrig, England og USA, noteapparatet er imponerende, bibliografi og indeks præcise og omfattende. Inden for sit felt kan bogen dårligt undgå at blive et referenceværk for fremtidig forskning.

C.L.

IRLAND

T.G. FRASER: *Ireland in Conflict 1922-1998*. (Routledge, 2000). 89 s., 6.99 £.

Med Langfredag Aftalen (1998) håber alle og tror mange, at vi står foran et nyt og fredeligere kapitel i især Nordirlands, men reelt De britiske Øers historie. Derfor er det også indlysende at sammenfatte konfliktens udvikling fra den første konfliktløsning med Irlands deling 1920-22 og frem til 1998. Et sådant langt perspektiv er endnu mere velkomment, når man som Fraser søger at sammentænke både Nordirland, Den irske Republik og Storbritannien.

Dette sammenhængende perspektiv lykkes bedst i bogens første kapitler, der følger udviklingen i de to Irlande i perioden 1922-1949, hvor delingen cementeres. Her skitserer Fraser præcist den kendte udvikling af en politisk kultur og politiske institutioner baseret på grundlæggende diskrimination i Nordirland under unionisternes kontrol. Men han har også godt greb om, hvordan kravet om et forenet Irland i Republikken i realiteten blev et retorisk krav, som ikke spillede nogen reel politisk rolle – selv under de Valeras styre.

Bogens sidste halvdel koncentrerer sig om udviklingen i Nordirland fra begyndelsen af 1960'erne og til 1998. Her afdækkes baggrunden for konfliktens udbrud i 1968, og derefter fokuserer Fraser på at afdække konfliktens forløb på det politiske plan og på aktivistplanet i de næste 30 år. Det er dybde læsning, men der savnes skarpere analytiske perspektiver. Især ville det være interessant med en analyse af det påpegede misforhold mellem, at mens fredsprocessen udvikles på det politiske plan og gennem 1990'erne, så uddybes konflikten på aktivistplan i en sådan grad, at man frygtede at stå på randen af en borgerkrig så sent som i juli 1997.

Det kunne man sige var et stort krav at stille til en tekst, der kun prætenderer at være en introduktion. Men analytiske perspektiver kunne uden større besvær være indflettet i kort form – på samme måde som Fraser i korte, rammende vignetter præsenterer konfliktens hovedaktører undervejs. Trods indvendingen er Frasers lille bog dog et godt sted at begynde sin læsning om den irske konflikt i det 20. århundrede.

N.A.S.

TOM GARVIN: *1922: The Birth of Irish Democracy*. (Gill and Macmillan, 1996). 240 s., 18 irske pund.

Tom Garvin er en politisk historiker, der aldrig har været bange for at kombinere systematiske analyser med personlige refleksioner. Han har sin helt egen slagfærdige og lysende klare stil, både som skribent og forelæser, og det har gjort ham til en både skattet og højst kontroversiel historiker og samfundsdebattør. Garvin er indbegrebet af den såkaldte »revisionisme«, et begreb, som i Irland står for opgøret med en dogmatisk nationalistisk historiografi. Garvin forstår som få at gøre læseren bevidst om lange linier og principielle problemstillinger i den irske nationalismes historie.

Hans *1922: The Birth of Irish Democracy* er et lysende eksempel på styrken ved en sådan systematiserende og engagerende læsning af historien. I modsætning til mange andre irske historikere forstår han samtidig at sætte irsk historie ind i en international kontekst. Allerede i sin bog fra 1987, *Nationalist Revolutionaries in Ireland*, viste han sin gæld til Miroslav Hroch i spørgsmålet om nationale eliters sociale baggrund og politiske betydning for udviklingen af nationa-

lisme i statsløse nationer. Hroch udpegede som bekendt småborgerskabet som en nøglegruppe inden for den nationalistiske bevægelse. Garvins empiriske analyser af irsk nationalisme før og efter århundredskiftet bekræfter denne tese, om end med mindre modifikationer. Allerede i sin bog fra 1987 påviste han, at de fleste revolutionære nationalister i Irland havde udgangspunkt i den socialt opadstigende, katolske lavere middelklasse.

I sin nye bog, som er skrevet med henblik på undervisningsbrug, analyserer han først og fremmest den politiske kultur, denne gruppe repræsenterede. Han ser delingen af Sinn Féin over den Anglo-Irske Traktat i 1922 som resultatet af en indre, men hidtil inddæmmede konflikt, som går langt tilbage i Irlands historie. Konflikten ytrede sig blandt andet som en modsætning mellem to forskellige syn på, hvilken form for stat et frit Irland skulle udvikle. Idet han reviderer og supplerer Jeffrey Praegers tese i *Building Democracy in Ireland* (1986), nemlig at Borgerkrigen afspejlede en kulturelt bestemt splittelse mellem en »gælisk-romantisk tradition« og en »irsk oplysningstradition«, opsætter Garvin sine egne ideale og analytiske kategorier – eller »subkulturer«. Han skelner mellem en »republikansk moralisme« og en »nationalistisk pragmatisme«.

Den republikanske moralisme hentede inspiration fra den »puritanske« kirkelig-katolske vækkelse, som Irland oplevede i anden halvdel af 1800-tallet. Denne vækkelse blev styret håndfast af en ny generation af katolske biskopper, som var bekymrede over den omsiggribende økonomiske, sociale og kulturelle modernisering, som bredte sig fra Storbritannien til Irland efter Kartoffelpesten i midten af århundredet. Kirkens forkyndelse understregede værdien af sammenholdet inden for familien og det lokale samfund, og kirkens ledelse betragtede sig selv som hyrde for et folk, som havde behov for beskyttelse imod de splittende kræfter. Den republikanske moralisme indoptog dette samfundssyn og udviklede som følge heraf et ideal om en irsk nationalstat som en stor, tæt sammenknyttet familie, et *Gemeinschaft*, hvor folkets ledere skulle betragtes som mere end blot politiske ledere: De skulle også være vogtere af det traditionelle landbrugssamfunds moralske og sociale værdier. Dette betød blandt andet, at helhedens

vel altid skulle sættes højere end hensynet til individet. Garvin mener, at dette forklarer de ofte antidemokratiske og autoritære aspekter ved republikanismen. Desuden mener han, lige så kontroversielt, at den til tider »religiøse« tone, man kan møde i den republikanske diskurs, kan ses som et sublimeret udslag af de emotionelle aspekter ved den katolske vækkelse. Den traditionelt moralsk orienterede irske kirke legitimerede nemlig ikke en stærk emotionel religiøsitet. I stedet fandt den så vej over i og blev en psykologisk drivkraft for den nationalistiske bevægelse, hvor forestillingen om »Republikken« undertiden kunne antage karakter af et jordisk tusindårsrige.

I modsætning til den republikanske moralisme anså den nationalistiske pragmatisme bevarelsen af moralske og sociale værdier som et privat og ikke et offentligt ansvar. Pragmatisterne betragtede politik som et middel, hvormed samfundsgrupper og individers forskellige interesser kunne blive løst på en ikke-voldelig måde gennem grundlæggelsen af et neutralt statsmaskineri og vedtagelsen af et sæt abstrakte og upersonlige regler. Den nationalistiske pragmatisme, med dens moderne syn på samfundet som *Gesellschaft*, havde rødder i et urbant Irland og i ideer, som efter først at være udviklet inden for engelsk, fransk, amerikansk og skotsk oplysningstænkning fandt vej til middelklassen i Irland i slutningen af 1700-tallet.

Mi.B.

SEAMUS HELFERTY & RAYMOND REFAUSSÉ:
Directory of Irish Archives. 2. ed. (Irish Academic Press, 1998). 153 s., 30 £.

Det nutidige irske samfund er præget af betydelig større åbenhed end tidligere, hvilket blandt andet ses af, at også Irland har fået en lov om informationspligt inden for den offentlige forvaltning. Udgivelsen af denne fortegnelse over irske arkiver, som forelå i første oplag blot få år efter førsteudgaven fra 1988, bevidner denne nye åbenhed. I de mellemliggende år er der vedtaget en ny lov om de irske Nationale Arkiver. Denne nye institution blev etableret gennem en sammenlægning af det hidtidige *Public Records Office* og *State Paper Office*. Samme lov lempe de endvidere adgangen til ministerielle arkiver med henblik på historisk forskning. Resultatet fremgår af denne nye guide til tilgængelige of-

fentlige og private arkiver, som dog først og fremmest bærer præg af, at også private institutioner, ikke mindst de religiøse ordner, siden er fulgt i dette spor og har udvidet deres tilgængelighed. Resultatet er, at denne nye udgave kan præsentere 40 procent flere arkiver end den forrige. Foruden en fortegnelse over, hvilke dokumentssamlinger arkivet indeholder, rummer bogen oplysninger om arkivernes adresse, telefonnummer samt information om åbningstider og adgang til faciliteter såsom fotokopiering og affotografering. Selv nu, hvor oplysninger fra Irlands nationale arkiver kan søges over internet, er en bog som denne et uundværligt og værdifuldt redskab for historikere, ikke mindst for dens oplysninger om lokale dokumentssamlinger.

Mi.B.

ITALIEN

RAY MOSELEY: *Mussolini's Shadow*. The Double Life of Galeazzo Ciano. (Yale UP, 1999). 302 s., 19,95 £.

Det bliver aldrig klart, hvilket dobbeltliv undertitlen i denne biografi om Mussolinis svigersøn og det fascistiske Italiens udenrigsminister 1936-43 refererer til. Det kan være Cianos notoriske utroskab eller hans rolle i Mussolinis fald. Men det er i grunden også underordnet, for der er tale om en velskrevet, men ikke synderlig interessant bog. Den ligger et sted mellem det personsnagende og det politiske. Ingen af delene gør den godt, men det skyldes ikke blot forfatteren. I lige så høj grad er det den biograferedes fortjeneste, for Ciano fremstår heller ikke i Moseleys tegning som en interessant person. Hans karriere skyldte han Mussolini (eller rette-re sin kone), og der er ikke meget, der tyder på, at han satte mange personlige fingeraftryk på regimets udenrigspolitik i de afgørende år. Moseley gør meget ud af, at Ciano var krigsmodstander. Det var han måske (i hvert fald af den krig, som tyskerne valgte at kæmpe fra 1939), men han fulgte trods alt trop, lige til det italienske nederlag var evident for alle.

Som tilfældet også er med Cianos berømte dagbøger (som Moseleys bog bygger meget stærkt på), er fremstillingen her ikke mindst interessant i det indblik, der gives i dagliglivet i det fascistiske regimes højeste cirkler i krigsårene. Det må siges at give flere mindelser om Marx Brothers-filmen »En tosset diktator« end

til lærebøger i statskundskab. Men det billede er der som antydning ingen grund til at gå til Moseley for at få. Nok skriver den amerikanske journalist bedre end Ciano, men hestens mund er trods alt mere interessant, ikke mindst fordi Moseley aldrig søger at nå frem til velfunderede vurderinger af Cianos betydning. Hans ambition er snarere at skrive »a political thriller that happened to be true«, og hvis hovedpersoner var ægteparret Ciano.

N.A.S.

RUSLAND/SOVJETUNIONEN

ORLANDO FIGES & BORIS KOLONITSKII: *Interpreting the Russian Revolution*. The Language and Symbols of 1917. (Yale UP, 1999). 198 s., 16,95 £.

Den produktive engelske historiker Orlando Figes, som nogle vil kende for hans storværk om Den russiske Revolution (*A People's Tragedy*), er atter på banen, og atter drejer det sig om revolutionen. Denne gang har han imidlertid haft følgeskab af sin russiske kollega Boris Kolonitskii.

Bogen er mig bekendt det første forsøg på at nærme sig revolutionen gennem synsvinklen »the linguistic turn«, og det er der kommet et både læseværdigt og interessant resultat ud af. Læseren får et grundigt indblik i samspillet mellem »den store politik« og de mange diskurser, der er på spil i den måske overraskende komplekse offentlighed. Vi følger på nært hold først, hvordan tsarens legitimitet langsomt, men sikkert dekonstrueres i de forskellige offentligheder i et omfang, der bevirker, at han til sidst ikke længere har nogen grupper i samfundet at bygge sin magt på og derfor ikke har anden udvej end at abdicere, siden hvordan de nye ledere konstrueres og dernæst dekonstrueres. Først »demokraterne« Kerenskij og Kornilov (Februar-revolutionen) og siden Lenin og de øvrige bolsjevikker (Oktober). Dekonstruktionen af Lenins legitimitet får som bekendt ingen magtpolitiske konsekvenser, da samfundet i det totalitære sovjetregime så at sige kobles af vognen. Det er slående, i hvor høj grad rygter, myter og sladder synes at have været udslagsgivende for historiens gang og ikke de »traditionelle økonomiske og sociale drivkræfter«. Et af bogens centrale argumenter er, at den russiske tradition ikke lader sig indfange af den vestlige politiske analyses begrebsapparat.

Forfatterparret bygger deres fremstilling på et stort og righoldigt kildemateriale, herunder på såvel tsarismens som bolsjevismens diverse hemmelige tjenesters indberetninger til statsmagten om borgernes gøren og laden. Det har således været en fordel for forfatterne, at begge regimer i større eller mindre grad har været politistater.

Forfatterne skal roses for ikke at bruge unødigt meget af pladsen på teoretiske øvelser, men i stedet gå direkte og frisk til sagen. De gør sig nogle relevante overvejelser om kildernes repræsentativitet, og de er i den forbindelse opmærksomme på faren for at »overse« de kilder, der stiller spørgsmålstegn ved eller måske ligefrem modsiger hovedlinien i deres argumentation. Det problem kendes imidlertid også fra andre metoder, og historien skal jo fortælles.

E.K.

J. ARCH GETTY & OLEG V. NAUMOV: *The Road to Terror*. Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939. (Yale UP, 1999). 635 s., 22,50 £.

Den flittige amerikanske historiker Arch Getty har sammen med vicedirektøren for partiarkivet i Moskva, Oleg Naumov, begået et på mange måder bemærkelsesværdigt værk om vejen til og om selve »den store terror« i Sovjetunionen. Getty har siden halvfyrdserne markeret sig som en af initiativtagerne til og lederne af den såkaldte revisionistiske bevægelse på feltet Sovjetunionens historie, der har haft til formål at gøre op med den totalitaristiske synsvinkel, der blev grundlagt og udviklet under Den kolde Krig. Især i den anglo-amerikanske verden har fronterne mellem de to »skoler« været skarpe, og ofte har man haft svært ved at være i stue sammen.

Getty er i det foreliggende værk sin fortid tro, idet han først og fremmest søger forklaringerne uden for Stalins person. Han medgiver ganske vist, at Stalin var den centrale person, men siger i samme åndedrag, at hans rolle hverken var den eneste og måske heller ikke den mest interessante i tragedien. Tyrannen befalede, men der var hele tiden og på alle niveauer folk, der var mere end villige til ikke blot at godkende og acceptere befalingerne, men også til at føre dem ud i livet. Den »traditionelle sovjetforskning« bebrejdes, at den har været alt for optaget af at finde den

»skyldige« (Stalin) for derefter blot at opregne »den onde prins'« ugeringer. Getty og Naumov mener selv, at de i højere grad går efter forklaringer end efter personer, og de slår i den sammenhæng til lyd for, at de sovjetiske ledere ikke bare var onde mænd, der dræbte i flæng, men at de også var angste mænd. De havde sat en udvikling i gang, der i trediveerne gang på gang var lige ved at løbe dem over ende, og som derfor tvang dem til at gribe til ekstraordinære midler som f.eks. de brutale udrensninger. Forfatterne understreger, at angsten ikke skal tjene som en undskyldning for deres handlinger, men at den er et vigtigt element i ledernes konstruktion af virkeligheden. Denne »konstruktion« kom ikke bare til udtryk i de offentliggjorte tekster i aviser og tidsskrifter og i åbne partidokumenter, men kan også udledes af tophemmelige referater af møder i centralkomiteen og i politbureauet og af samtaler på allerhøjeste plan. En af forfatterne pointerer, at ideologien ikke blot var til udvortes brug, men at lederne selv i personlige samtaler talte det samme sprog. De var, som det hedder, selv fanger af diskursen som en præst af religionen. Sproget var således ikke blot et redskab til påvirkning af masserne, det var også medvirkende til at skabe påvirkernes egen identitet.

Man kan næppe tilbagevise forfatterens standpunkt, men jeg synes, de går noget let hen over det faktum, at der også i trediveerne var en anden »narration« end den af partitoppen sanktionerede, at der med andre ord såvel i som uden for partiet var folk, der ikke talte (og tænkte) bolsjevikisk. Det fremgår af i hvert fald et par af de omkring tohundrede hemmeligtstemplede dokumenter, der i hel eller i redigeret form lægges frem i bogen i engelsk oversættelse.

Bogens kerne udgøres af kildetekster i form af breve, direktiver, memoranda, referater af lukkede møder i centralkomiteen, i sekretariatet og i politbureauet og forskellige former for kommunikation mellem højere og lavere partiorganisationer. Dokumenterne afspejler i kronologisk orden begivenhederne, som de udviklede sig i trediveerne set fra partiets top, og de var på samme tid med til at øve indflydelse på udviklingen. Læseren har således ubesværet og i usædvanlig grad mulighed for at »se forfatterne i kortene«, når de foretager deres udlægning af teksterne. Man skal dog holde sig for øje, at de

udvalgte tekster blot udgør en dråbe i arkivhavet, og at de netop er udvalgte.

E.K.

ERIK KULAVIG: *Tretten historier om tretten ulydige russere*. Folkelig modstand mod regimet under Khrustjov 1953-1964. (Odense Universitetsforlag, 1999). 215 s., 250 kr.

Målet med denne velskrevne bog er at aflive myten om de lydige russere – og hermed forestillingen om det sovjetiske samfund som en marxistisk-leninistisk monolit. Dette billede af det sovjetiske folk var langt hen ad vejen en ideologisk konstruktion, som blev søgt understøttet af de sovjetiske magthavere. Først under den bedrede arkivsituation efter Sovjetunionens opløsning har det for alvor været muligt for vestlige forskere at komme om bag de officielle glansbilleder.

Erik Kulavig beskriver ved hjælp af blandt andet KGB's indberetninger den skepsis, der fandtes blandt sovjetborgerne under den officielle overflade af folkelig opbakning. Bogen veksler mellem fænomener som økonomisk ulydighed og reformtiltag samt individuelle historier, f.eks. kritiske bemærkninger fremsat af nobelprismodtageren Landau. I den forbindelse medregnes både aktiv, eksplicit modstand såsom opstande og kritiske udtalelser og det noget mere flyvske fænomen passiv modstand i form af druk, dovenskab og anden »antisovjetisk adfærd«. Ved at medtage den passive modstand indfanges også generel utilfredshed med systemet, såsom manglende boliger og utilstrækkelige fødevarerforsyninger. Alt i alt illustrerer »Tretten historier« det sovjetiske systems iboende svagheder og tegner et billede af den sovjetiske stat som værende under konstant pres fra det omkringliggende samfund.

R.H.

SPANIEN

SEBASTIAN BALFOUR & PAUL PRESTON (ed.): *Spain and the Great Powers in the Twentieth Century*. (Routledge, 1999). 274 s., 15,99 £.

To gode britiske kendere af det 20. århundredes spanske historie har i 1998 udvalgt en række bidrag om Spaniens forhold til stormagterne. Den ydre årsag er hundredåret for Spaniens ydmygende nederlag til USA i 1898. Dette førte, som i Danmark efter 1864, til en dyb selvransagelse

hos spanske tænkere og politikere om landets fremtid. En mere indholdsmæssig årsag er nok, at siden 1980'erne har det moderne Spanien tilnærmet sig Europa, og det har inspireret historieforskningen til også i fortiden at genopdage de træk, der kunne vise, at Spanien i moderne tid, trods mange års Franco-propaganda om det modsatte, længe har været en del af den almene europæiske udvikling. Spaniens problem var, at det var en svag stat, der lå strategisk interessant for en del af stormagterne. En række spanske og internationale forskere, men sært nok ingen tyske, har inden for hvert sit speciale belyst mange sider af Spaniens forhold til stormagterne fra 1898 til begyndelsen af 1990'erne. Der er en klar overvægt for tiden før 1953, men der gives også rids af tiden efter.

Forfatterne er enten kendt som specialister inden for emnet for deres bidrag eller er lige ved at udgive en bog herom. De mange bidrag er derfor mere appetitvækkere til at læse deres egne monografier end egentlig nye bidrag. Udviklingen efter 1953, og især efter 1975, er i sagens natur mere oversigtsmæssig, men giver et godt indblik i det moderne Spaniens udenrigspolitiske horisont. Middelhavet, Nordafrika ikke mindst, den arabiske verden og Latinamerika er mere nærværende for Spanien end for de fleste andre EU-lande. Det bemærkes, at Spanien efter 1975 har fået en højere udenrigspolitisk profil, med mange politikere og diplomater placeret på topposter i internationale organisationer. Javier Solana er blot et af mange eksempler på denne helt nye udvikling.

De fleste og de mest dybtgående bidrag handler dog om tiden 1898-1975. I denne fase deltog Spanien kun i ringe grad i europæisk politik, bortset fra ganske få og tidsbegrænsede faser. Spanien tiltrak sig europæisk opmærksomhed ved borgerkrigen 1936-39 og især ved Francos manøvrer 1940-41 for, helst uden egen indsats, at få del i Hitlers mulige krigsbytte. Ellers var Spanien det meste af tiden kun i marginen af europæisk politik. Mange af bidragene forsøger dog at påvise, at Spaniens situation udenrigspolitisk havde visse træk til fælles med det øvrige Europa. Det gælder bidraget ved S. Balfour om tiden før 1914, hvor spansk politik over for Marokko ses som et led i tidens kolonipolitik. Spaniens dybe afhængighed af Frankrig og England betones stærkt og dermed dets afhængighed af de

gældende magtblokke i Europa. Det gælder bidraget ved Francisco Romero om Spaniens neutrale stilling i Første Verdenskrig og den interne spanske debat herom. Disse og en række af de andre bidrag betoner stærkt sammenhængen mellem indenrigspolitik og udenrigspolitik. Det ses f.eks. i artiklen ved Ismael Saz om diktatoren (1923-30) Primo de Riveras udenrigspolitik i 1920'erne. Han søgte, uden held, at give Spanien prestige som stormagt. Det ses også i samme forfatters artikel om republikkens udenrigspolitik 1931-36. Republikkens målbevidste arbejde for en international retsorden, kollektiv sikkerhed og nedrustning blev modarbejdet af regeringernes stadig mere usikre indenrigspolitiske basis.

Borgerkrigen og Anden Verdenskrig behandles i fire artikler, med særlig vægt på forholdet til Italien, Tyskland, England og USA. Sært nok har forholdet til Sovjet ikke medført en særlig artikel. Ingen af forfatterne har brugt de russiske arkiver. E. Moradiellos, Chr. Leitz, Paul Preston og Denys Smith tager sig med vanlig kyndighed af tiden 1936-45. Forfatterne er gennemgående kritiske over for Francos diplomatiske evner. Florentino Portero viser Englands holdning til Francos regime 1944-49, med en god belysning såvel af Churchills som Bevins synspunkter. Boris Liedtkes bidrag om Spanien og USA 1945-75 handler mest om tiden frem til 1953. Den viser, hvordan den amerikanske ledelses dybe skepsis over for Franco langsomt ændres ved udviklingen af Den Kolde Krig. Her som over for så mange andre lande skiftede den amerikanske ledelse især syn efter udbruddet af Koreakrigen.

Alle bidragene giver gode indføringer via den nyeste speciallitteratur til de mange emner. Værket er bredere i kronologi og temavalg end det samtidigt udgivne værk ved Chr. Leitz & David J. Dunthorn: *Spain in an International Context, 1936-1959* (Berghahn).

K.L.-N.

STORBRITANNIEN

SUE BRULEY: *Women in Britain since 1900*. (Macmillan, 1999). 227 s., 42.50 £, 13.99 £ (pb.).

Denne bog, der indgår i Macmillans serie »Socialhistorie i Perspektiv,« er tænkt som en almen introduktion for studerende, der ikke tidligere har beskæftiget sig med emnet. Det overordnede mål er at placere kvindehistorie i en

generel historisk sammenhæng, dvs. at skrive en bog om Storbritanniens historie i det 20. århundrede med kvinder i centrum. Særlig opmærksomhed henledes på arbejderklassekvinder. Samtidig stræbes der efter at tilgode kvinders erfaringer fra andre samfundslag, etniske, regionale og generationsmæssige forskelle samt holdninger blandt kvinder af forskellig seksuel observans. Det er meget at skulle nå på 181 siders tekst, og projektet er ikke særlig vellykket.

Bogen er indrettet kronologisk, men logikken bag ved dens periodisering er langt fra indlysende. For det første er det ikke klart, hvorfor en tekst om britisk socialhistorie skulle tage 1900 som udgangspunkt. (De mange henvisninger til tidligere begivenheder i bogens første kapitel tyder på, at valget er problematisk). For det andet passer kapitlernes inddeling (1900-14, 1. Verdenskrig, 1918-39, 2. Verdenskrig, 1945-68, og 1968-nutiden) ikke ret godt til nogle af de emner, der lægges mest vægt på. (Således spredes diskussionen, om de to verdenskrige førte til varige forandringer i kvindernes stilling i samfundet, over fire kapitler, og trådene samles aldrig op). Kapitlerne indledes med nogle bemærkninger om generelle historiske tendenser, men disse virker ofte noget tilfældige og mangelfulde. (Nogle påstande er ligefrem fejlagtige: f.eks. var efterkrigstidens lange økonomiske opsving ikke i slutfasen i begyndelsen af 1960'erne, jf. s. 118). Studerende uden baggrund i britisk historie vil finde det svært at følge med i de efterfølgende diskussioner, der vrirler med henvisninger til både u- og velkendte individer, foreninger og begivenheder.

Hovedproblemet med bogen er, at den mangler et klart teoretisk synspunkt og/eller veldefinerede overordnede temaer. Læseren får lidt at vide om mange emner: familievilkår i forskellige samfundslag, seksuel adfærd, uddannelseshistorie, beskæftigelsesmønstre, politisk aktivisme blandt kvinder (herunder feminismen), lov-mæssige forandringer m.m. Man får derved indtryk af de meget forskelligartede emner, der indgår i faget kvindehistorie. For at gøre fortællingen mere livagtig inddrages der mange kortfattede individuelle eksempler og citater fra samtidige kilder, og forfatteren peger også på nogle historiske stridigheder inden for faget. Hensigten er udmærket, men uden nogle klare

analytiske retningslinjer at forholde sig til drukner læseren i detaljer.

Bogens problemer er delvis generiske. Nu, hvor hverken marxistiske modeller eller teorier om borgerliggørelse af samfundet møder udbredt accept, savnes der overordnede paradigmer for forståelsen af sociale udviklinger over længere perioder. Det er således meget svært at skrive almen socialhistorie, der omfatter meget forskelligartede fænomener, på en sammenhængende og let tilgængelig måde. Det er derfor nok ikke tilfældigt, at de bedre tekster inden for britisk kvindehistorie – såsom Martin Pughs *Women and the Women's Movement 1914-1959* (Macmillan, 1992) og Barbara Caines *English Feminism 1780-1980* (Oxford, 1997) – lægger hovedvægten på politiske emner.

J.S.P.

TJEKKOSLOVAKIET

CHRISTOPH BOYER: *Nationale Kontrahenten oder Partner? Studien zu den Beziehungen zwischen Tschechen und Deutschen in der Wirtschaft der TSR (1918-1938)*. (Oldenbourg, 1999). 441 s., 128 DM.

Mellemkrigstidens Tjekkoslaviet er traditionelt blevet skildret som en evig kamplads mellem tjekker og tyskere, hvis strid muliggjorde Hitlers sønderlemmelse af staten 1938-39 og tjekkerne fordrivelse af sudetertyskerne efter krigen. Christoph Boyer har sat sig for at gøre op med dette billede og dokumentere, at det tjekisk-tyske samliv i lange perioder var en »udramatisk hverdagsrealitet«. Boyer har valgt at koncentrere sig om det økonomiske område, mere præcist om forholdet mellem tjekker og tyskere i industriens arbejdsgiverforeninger og i handelskamrene, og om den tjekkoslovakiske stats regulering af vilkårene for den store gruppe tyske eksperter, der arbejdede i nøglesektorer i den tjekkoslovakiske industri.

Det er der kommet en spændende og perspektivrig bog ud af. I industrien var der efter den første ophidselse 1918-20 en klar tendens til et stadig tættere tværmultinationalt samarbejde om fælles interesser, hvilket i 1928 sågar førte til en delvis sammenlægning af det tyske og det tjekkoslovakiske industriforbund. Dette pragmatiske samarbejde varede helt til 1938 og brød først sammen efter et langvarigt massivt pres fra Konrad Henleins Sudetertyske Parti. Handelskamrene

derimod var offentligretlige institutioner, og staten dikterede deres sammensætning. Det gav større spillerum for nationalpolitiske manipulationer, og først 1926 opnåede tyskerne en passende repræsentation. Boyer viser dog, at dette mere var en følge af mellemkrigstidens særlige politiske proportionalitetssystem end af systematisk diskrimination. I dagligdagen var der kun få nationale konflikter i handelskamrene.

Udenlandske, især tyske, eksperters rolle i den tjekkoslovakiske økonomi var et følsomt emne, og der var til tider stærke politiske krav om at begrænse deres tilstedeværelse. En lov om statens beskyttelse fra 1936 gav militæret stor indflydelse på, hvem der arbejdede i forsvarsindustrien og andre følsomme sektorer, men trods visse indskrænkninger af tyskernes arbejdsmuligheder (også »hjemlige tyskere« var i myndighedernes fokus) finder Boyer igen ingen tegn på en samlet plan for »etnisk udrensning«. Tjekkoslovakiet forblev en retsstat, mange eksperter var uerstattelige, og ofte beskyttede industrien sine egne folk uanset nationalitet.

Trods eksempler på national chauvinisme og paranoia på begge sider var der således ikke tale om nogen systematisk tjekkisk antitysk økonomisk politik, heller ikke i mange tilfælde, hvor det kunne se sådan ud. Boyer demonstrerer overbevisende, at det er forkert at tale om en tjekkisk eller en tysk økonomisk national »*Besitzstand*«, som gjaldt det autonome, adskillelige størrelser, og han viser fint, hvordan økonomiske interessefællesskaber ofte modvirkede nationale antagonismer.

Boyers manuskript blev antaget som doktorafhandling i 1996. Genren præger formen, som er meget grundigt dokumenterende og til tider unødigt tilbageholdende i tolkningen af egne pointer. Det ændrer dog ikke ved bogens status som et værdifuldt korrektiv til en række konventionelle opfattelser i både tjekkisk og tysk historiografi og et interessant bidrag også til en bredere nationalismeteorisk diskussion.

P.Bu.

TYSKLAND

STEFAN BERGER: *The Search for Normality. National Identity and Historical Consciousness in Germany since 1800.* (Berghahn, 1997). 307 s., 40 £.

Som aktuel anledning til at tage den tyske natio-

nalisme op igen angives i indledningen den risiko, der efter genforeningen i 1990 vil være for, at den gamle »völkische« nationalismen igen tager overhånd. Det konstateres, at denne, der i begyndelsen af 1800-tallet tog sit udspring i Herder og Fichte og dominerede tysk historieskrivning under kejserdømmet, stadig blomstrede under Weimarrepublikken og naturligvis under Hitlerstyret. Faktisk hævder forfatteren, at den først for alvor blev antastet i 1960'erne, og at vi skal frem til 1970'erne og 1980'erne, før den opfattelse bliver almindelig, at Tysklands »naturlige« tilstand var at være statsligt delt – dette naturligvis ikke upåvirket af forbundsrepublikkens voksende anerkendelse af DDR som stat.

Anden halvdel af bogen behandler 1990'ernes historieskrivning og de tendenser, forfatteren sporer, til genoplivelse af en højernationalistisk historieopfattelse, herunder rehabilitering eller dog positiv omtale af visse sider af Hitler-Tyskland. De gennemgås udførligt. Men i sær kontrast til indledningen ender forfatteren dog ved den opfattelse, at tysk nationalismen snarest bevæger sig i nationalliberal retning.

H.P.

RUTH HENIG: *The Weimar Republic 1918-1933.* (Routledge, 1998). 87 s., 6.99 £.

Ruth Henigs lille indføring i Weimarrepublikkens historie fremstår ikke som en overbevisende introduktion for målgruppen, studerende på højere niveau. Bogen er ganske vist overrigt disponeret og velskrevet i en god form, som løbende diskuterer kort- og langsigtede årsager til republikkens fald. Men den er i sine forklaringer traditionel og forekommer ikke á jour. For et skandinavisk publikum begrænser den sig også ved, at den korte litteraturliste kun henviser til engelsksproget litteratur, og endda her har sine mangler.

J.N.L.

WILLIAM L. PATCH, JR.: *Heinrich Brüning and the Dissolution of the Weimar Republic.* (Cambridge UP, 1998). 358 s., 35 £.

En af de mest centrale historiografiske konflikter om Weimarrepublikkens historie er spørgsmålet om overgangen fra parlamentarisk styre til præsidentialstyre med Heinrich Brüning som rigskansler 1930-32. Brünings rolle, hans mål, forholdet til nazismen og karakteren af hans rege-

ring har været heftigt omstridt, ikke mindst efter offentliggørelsen af hans problematiske memoier i 1970 (*Memoiren 1918-1934*). Ikke desto mindre har man savnet en biografi over Brüning. Patch's værk er derfor et helt centralt bidrag til tysk politisk historie; dette så meget desto mere, som Patch inddrager en lang række hidtil ubenyttede kilder til belysning af Brünings kanslerskab og til memoirenes tilblivelse. Bogen er en tour de force i kritisk, nuanceret kildearbejde, som sætter forfatteren i stand til at sætte Brünings kanslerperiode i nyt lys. Den på memoirene baserede plan om en hårdhændet krisepolitik med henblik på en afvikling af de tyske krigsskadeserstatninger og en efterfølgende re-stauration på bekostning af det politiske demokrati afvises. I stedet skildres Brünings politik som præget af ad hoc krisetiltag, manglende manøvrerum og en beslutsom modstand mod at give NSDAP andel i den politiske magt. Bogen rummer en indledende del om Brünings politiske læreår, men har som sit centrale fokus regeringsperioden mellem 1930-32. Svagest står dog kapitlet om Brünings rolle i den sidste parlamentariske koalitionsregering under socialdemokraten Hermann Müller, hvor forfatteren fortrinsvis på grundlag af kendte kilder og litteratur vil rense Brüning for medvirken i koalitions-sammenbrud. Her vil kontroversen utvivlsomt fortsætte. Det er et sobert værk, som man ikke kan komme uden om, hvis man vil studere nazismens vej til magten.

J.N.L.

MICHAEL STÜRMER: *Det tyske århundrede*. Billedred. Sarah Jackson, Franziska Payer & Sue McConachy. (Gyldendal, 1999). 288 s., 378 kr.

Der kan være god grund til at fremhæve billedredaktionen på dette værk i sofabordsformat. Det foreligger i samme serie som tidligere udsendte billedværker om Rusland, Kina og Storbritannien, og det er billederne – fotografier der rækker tilbage til o. 1870 – der bærer bogen. Som rimeligt er, er der billeder af statens og samfundets spidser og fra verdenskrigene, men også af den brede befolkning i hverdag og fest, alle af høj kvalitet og gennemslagskraft. Der er nogle gammelkendte billeder iblandt, men også mange nye og øjenåbnende. Det er historisk visuel formidling på et højt plan.

Teksten af den kendte tyske historiker Michael Stürmer holder ikke samme høje kvalitet. Flere gange kan man få det indtryk, at teksten er skrevet til billederne, snarere end at billederne illustrerer teksten. Venligt sagt understøtter tekst og billeder hinanden, men en undertiden springende og rodet fremstilling antyder, at billederne var der først. Og så er det i øvrigt i høj grad middel- og overklassens historie, Stürmer behandler, selv om billedsiden mange steder også skildrer de øvrige samfundslag. F.eks. generaliseres borgerskabets normer og mentalitet til at være samfundets opfattelse af seksualitet (s. 60)

Oversættelsen indeholder desværre en del kiksere, og nogle kort er et sammensurium af forskellige sprog: således optræder på kortet over Tyskland i 1871 både Østpreussen, Schleswig-Holstein, Alsace-Lorraine og Brunswick. På s. 140 finder vi både præsidentvælde, oplyst enevælde og almenvældet!

J.C.M.

USA

GERARD DEGROOT: *A Noble Cause? America and the Vietnam War*. (Pearson Education, 1999). 389 s., 55 £, 17.99 £ (pb.).

A Noble Cause? er en del af Pearsons serie »Modern Wars in Perspective«. Ifølge redaktørerne er serien ikke bare traditionel genfortælling af krigsbegivenheder, men bøgerne undersøger baggrunden, forløbet og konsekvenserne af, hvad de definerer som større konflikter.

DeGroots titel, med et markant spørgsmålstegn, er en stærk manifestation af den debat, som USA's tre årtier lange tilstedeværelse i Vietnam har skabt. Spørgsmålstegnet ved den krig, som Reagan i 1980 kaldte en værdig sag, er yderligere understreget af forsideillustrationen – et foto af en ung soldat, dækket af mudder, som klamrer sig til sit automatiske gevær. Teksten til lyder: »Vietnam 1968. En soldat, som kommer til sig selv efter at have undveget døden i en situation forårsaget af sine kolleger, som gav ham forkert dække, da han trak sig tilbage fra en Vietcong snigskytte«. Soldatens halvtlukkede øjne er tomme, og den løsthængende cigaret i den slappe mundvig er billedet både på den manglende helt i krigen og på den måske meningsløse krig, som hverken var landet eller soldaterne værdig.

Seriens andre titler er så neutrale som

DeGroots undertitel »America and the Vietnam War«. Og det er Amerika, bogen handler om. DeGroots erklærede mål med bogen er at skabe et samlet billede af USA's involvering i krigen – de udenrigspolitiske grunde og konsekvenser, krigen derhjemme og soldatens og veteranens erfaring og oplevelser. Som også DeGroot selv indrømmer, er hans bog en af uendelig mange bøger skrevet om Vietnam-perioden, og han indleder sin bog med en kritisk gennemgang af store dele af den eksisterende Vietnam-litteratur. Han lader især kritikken hagle ned over dem, som tager et ensidigt og interesse-mæssigt syn på krigen, og inddrager også klogt de skønlitterære værker som en væsentlig kilde til en forståelse af Vietnamkrigen. Og DeGroot hævder da også, at man skal være både militær- og kulturhistoriker for at forstå krigen i dens helhed.

Hvad ikke alle tør sige eller vil indrømme, siger DeGroot lige ud – USA tabte krigen, og det faktum sammenfattes ofte i den konklusion, at krigen aldrig skulle have været udkæmpet. Men krigen fandt sted, og spekulationer i retning af: hvad nu hvis Kennedy ikke var blevet skudt i Dallas, fejrer DeGroot af bordet med en indigneret bevægelse. Det, som står centralt i debatten om krigen, er konkurrerende visioner om USA, mere end det er forskellige forklaringer af krigens indhold og udfald. Det, som DeGroot finder det væsentligst at forstå, er krigens indflydelse på landets selvforståelse, og han siger, at amerikanernes mængder af viden om krigen har produceret megen lidt erkendelse. USA's tab skabte i stedet for en generation plaget af usikkerhed og uvished. DeGroot stiller til sidst spørgsmålet, hvad der ville være sket, hvis USA havde vundet krigen, og han ser for sig et større skræksscenario. USA som sejrherre ville have betydet en fortsættelse af landets forestilling om sig selv som den frie verdens agtværdige og magtfulde hersker.

At skrive et værk, som giver et helhedsbillede af krigen, er en stor udfordring, men DeGroots forsøg er stort set lykkedes. Bogen er velskrevet og en fornøjelse at læse. DeGroot har formået at få de væsentligste udviklinger med, om end han bør tage sin egen kritik til sig. Så længe krigen er en del af landets nutidige historie, vil tilgangen til en forståelse af krigen være farvet. F.eks. er der ingen beviser for, at veteranerne rent faktisk blev spyttet på, men DeGroot fremhæver

det som et historisk faktum i sin gennemgang af veteranernes situation. Til trods for disse mindre irritationsmomenter kan bogen anbefales både som introduktion og til de mere garvede.

B.N.

FAWAZ A. GERGES: *America and Political Islam. Clash of Cultures or Clash of Interests?* (Cambridge UP, 1999). 282 s., 12.95 £.

Fawaz A. Gerges' bog er på flere måder et værdifuldt og velkomment bidrag til forståelse af USA's Mellemøstpolitik i 1990'erne. For det første er den klar og systematisk i sin fremstilling. For det andet er den særdeles veldokumenteret, og for det tredje er den velafbalanceret og nøgtern i beskrivelsen af beslutningsprocesserne i amerikansk udenrigspolitik. Alt for mange bøger om emnet har en tendens til enten at se USA's Mellemøstpolitik som irrational og forblive ved denne dom eller at se den i en overordnet global sammenhæng, der er ufølsom over for empiri. Gerges undgår begge faldgruber.

Efter en kortfattet, men analytisk præcis beskrivelse af beslutningsprocesserne i amerikansk udenrigspolitik, skitserer forfatteren udviklingen i Mellemøstpolitikken fra Carter til Bush. Her dokumenteres det, at USA i denne periode ikke havde nogen formuleret politik eller ide om politisk islam. En sådan begynder først at tage form i slutningen af Bush's periode, hvilket givetvis hænger sammen med dels afviklingen af Den kolde Krig, dels Golfkrigen.

Herefter redegøres med mange referencer til formuleringen af et egentlig udenrigspolitisk koncept i forhold til politisk islam. Det sker i begyndelsen af Clinton-perioden, hvor to strategier bliver formuleret: på den ene side en hardliner-politik, der udgør grundlaget for f.eks. inddæmningen af Iran, der netop for alvor tog form i 1993, og på den anden side en dialogisk tilgang, der skelner mellem moderate og radikale islamister; de første skal USA være i dialog med, de sidste skal bekæmpes. Gerges dokumenterer i en række case studies, at USA i hele Clinton-perioden faktisk ikke når frem til et entydigt grundlag, men hele tiden svinger mellem de to strategier. En nærmere analyse viser, at valget af strategi i høj grad hænger sammen med sikkerhedsinteresser: Den Islamiske Gruppe i Algeriet FIS kan USA til stor irritation for Frankrig godt insistere på at være i dialog med,

mens præsterne i Iran skal inddæmmes. Mens USA's interesser i Golfen er velkendte, har supermagten ikke meget at bruge Algeriet til.

Konklusionen på Gerges' bog er, at selv om retorikken i udenrigspolitikken i høj grad har ændret karakter, med opgradering af de bløde værdier, kultur, dialog, religion, menneskerettigheder etc., er det stadig de gode gamle sikkerhedsbegreber fra Den kolde Krig, der i sidste ende er styrende. En nyttig bog, der både er velskrevet, giver overblik og har mange nyttige referencer, ikke mindst til amerikanske dokumenter fra administrationen og kongressen. anbefales!

L.E.A.

SYDASIEN

JUDITH M. BROWN: *Nehru*. (Longman, 1999). 209 s., 11.99 £.

Nehrus betydning for udformningen og udviklingen af det uafhængige Indien kan næppe overvurderes. I flokken af afkoloniserede landes første premierministre skiller han sig ud ved at fastholde en idealistisk vision om økonomisk udvikling, social retfærdighed og mindretalsbeskyttelse uden at lade sig korrumpere til at overtage statens resurser til egen personlig vinding eller til gavn for familien. Hans holdninger var en stærkt medvirkende faktor til at få det unge indiske demokrati til at fungere mod alle odds, også selv om der kan rejses megen kritik af måden, det fungerede på, af korruptionen i samfundet, af undertrykkelsen af de svageste og så videre. Men de demokratiske processer synes efter 50 år så indgroede, at regeringer væltes, valg afholdes, og nye regeringer kommer til, uden at nogen tænker på at forhindre processen med statskup, eller hvad der i øvrigt har hørt til dagens uorden i mange nye lande. Nehrus lange regeringsperiode (1947-1964) var utvivlsomt i mange henseender en stabiliserende faktor, så

det ikke gik Indien som f.eks. Pakistan, der jo udsprang af den samme politiske kultur.

Judith M. Brown kender sit stof. Hun har skrevet berømmede bøger om Gandhi, blandt andet en stor biografi (se NFH XXXIX, 68), og en glimrende fremstilling af Indiens historie under det britiske kolonistyre (NFH XXXV, 62). En egentlig biografi er dette ikke, men der er også en efterhånden omfattende litteratur, der kan dække et sådant behov. Brown lægger vægt på at behandle Nehru i et spændingsfelt mellem et aktør- og et strukturperspektiv, mens hun følger hans politiske udvikling fra århundredets begyndelse. Egentlig var der ikke meget, der talte for, at det skulle være Nehru, der blev det uafhængige Indiens første og ubestridte leder. Han havde ingen egentlige erfaringer i praktisk politisk styre, men som Gandhis yndlingselev (trods store meningsforskelle om hvilken vej Indien skulle gå) fik han en central placering i nationalistbevægelsen, som i sidste ende førte ham frem til den politiske ledelse på det vitale tidspunkt efter 2. Verdenskrig, da Storbritannien besluttede sig for at opgive Indien og overføre magten til inderne selv. Brown viser, hvordan Nehru i mange henseender fortsatte de britiske vicekongers politik og derved lettede kontinuiteten, og hun peger på, hvordan han var oppe mod træge strukturer i sine bestræbelser på at modernisere Indien og bedre de dårligst stillede vilkår.

Brown er ikke ukritisk over for Nehru og hans politik. På det udenrigspolitiske område viser hun således, hvordan hans tredje verdens idealisme af og til gjorde ham farligt blind for potentielle konfliktmuligheder, som f.eks. det nye Kina som en trussel mod Indiens territoriale integritet. Alt i alt er det en velafbalanceret lille fremstilling, der kan give en god indgang til Indiens historie i de første to tredjedele af det 20. århundrede.

J.C.M.

Den italienske historiker Carlo Ginzburg har været en af mikrohistoriens grundlæggere. Han har hentet inspiration i mange forskellige fag, blandt andet psykoanalysen, kriminologien og – i særdeleshed – kunsthistorien. Det sidste er kommet til udtryk i flere af hans arbejder, hvor den mikrohistoriske fokusering på detaljen og de umiddelbart ubetydelige spor har dannet baggrund for nyfortolkning af en række kendte kunstværker. Det gælder f.eks. Tizians »Danaë og Cupido« (1544-46) og andre erotiske billeder fra det 16. århundrede.